

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**DAVRANIŞSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN
MÜKELLEF DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ**

Yeşim Nur KÖMÜRCÜ

**Tez Danışmanı
Doç.Dr Hilmi ÇOBAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2022

**DAVRANIŞSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN MÜKELLEF
DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ**

Yeşim Nur Kömürcü

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yeşim Nur Kömürcü

13.06.2022

Davranışsal İktisat Perspektifinden Mükellef Davranışlarının İncelenmesi
Yüksek Lisans Tezi

Yeşim Nur KÖMÜRCÜ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2022

ÖZET

Vergi, tarihsel süreç içinde tanımını değiştirmiş olsa da tüm farklı iktisadi modellerde devletin en önemli gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir ve görece değişmesine rağmen devletin gelir kaynakları içinde her zaman en önemli paya sahip olmuştur. Vergi alacaklısı olan devlet ile vergi borçlusu olan mükellef arasındaki ilişkiler salt rasyonalite ve sınırlı hipotezler etrafında değerlendirilememektedir. Vergi alacaklısı olan devletin mükellefe ait tüm bilgilere sahip olamaması ve devletin üstlenmiş olduğu hizmetleri finanse etmek için vergi gelirlerine olan ihtiyacı, mükelleflerin vergi karşısında ortaya koyacağı davranışların önemini ve bu davranışların tahmin edilmesini daha önemi hale getirmektedir. Mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarının araştırılması esasen davranışsal iktisadın araştırma alanı içinde değerlendirilmektedir. Devletin mükellefin davranışları hakkındaki eksik bilgi süreci, mükelleflerin tüm vergi uygulamalarına ve kanunlarına karşı gösterecekleri tepkinin öğrenilmesi sürecinin önemini arttırmaktadır. Mükelleflerin vergi ve vergi uygulamalarına karşı ortaya koyacakları tepkilerin görülebilmesi bağlamında davranışsal iktisat alanı içinde kullanılan deneysel yöntemlerden birisi olarak anket yöntemi araştırmanın temel yöntemi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın hedef kitlesi, Türkiye sınırları içinde iş yeri sahibi ve ücretli olarak çalışan mükellefler oluşturmaktadır. Anket tek bir bölüm içinde demografik özelliklerin ardından mükellefe yöneltilen 35 sorudan oluşmaktadır. Sonuç olarak çalışmamıza Türkiye genelinde 419 kişi katılmıştır. Anket verileri internet üzerinden elde edilmiştir. Doldurulan anketlerdeki ifadeler kodlanıp SPSS programına yüklenerek analizler elde edilerek yorumlanmıştır.

Bilim Kodu : 112104

Anahtar Kelimeler : Davranışsal İktisat, Mükellef Davranışları

Sayfa Adedi : 121

Tez Danışmanı : Doç.Dr Hilmi ÇOBAN

Analysis of Taxpayer Behaviors from the Perspective of Behavioral Economics
(M.Sc. Thesis)

Yeşim Nur KÖMÜRCÜ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

August 2022

ABSTRACT

Although the definition of tax has changed in the historical process, it is accepted as the most important source of income of the state in all different economic models. The relations between the tax creditor state and the taxpayer cannot be evaluated around rationality and limited hypotheses. The fact that the state does not have all the information about the taxpayer and the need for tax revenues to finance the services undertaken by the state increases the importance of the behavior of the taxpayers in the face of taxes. Investigating the taxpayers' behavior towards taxes is within the research field of behavioral economics. The fact that the state has incomplete information about the behavior of the taxpayer increases the importance of the process of learning the reaction of the taxpayers against all tax practices and laws. The survey method, which is one of the experimental methods used in behavioral economics, has been determined as the main method of the research in order to see the reactions of the taxpayers against the tax and tax applications. The target audience of the research consists of taxpayers who own a workplace and work as a paid employee within the borders of Turkey. The questionnaire was presented as a single section. After the demographic characteristics, 35 questions were asked to the taxpayer. Survey data were obtained from the internet. The statements in the completed questionnaires were coded and uploaded to the SPSS program, and analyzed and interpreted.

Science Code : 112104
Key Words : Behavioral Econmics, Taxpayer Attitudes
Page Number : 121
Supervisor : Doç.Dr Hilmi ÇOBAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLARIN LİSTESİ	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT ve TEORİK ALTYAPISI	3
2.1 Davranışsal İktisat Tanımı	3
2.2 Davranışsal İktisat ve Rasyonalite	3
2.3 Davranışsal İktisat Psikoloji İlişkisi	6
2.4 Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	8
2.4.1 Eski Dönem Davranışsal İktisat	10
2.4.2 Yeni Dönem Davranışsal İktisat	12
2.5 Davranışsal İktisat Bağlamında Karar Verme Süreci	14
2.5.1 Geleneksel İktisatta Karar Alma: Beklenen Fayda Teorisi	15
2.5.2 Davranışsal İktisatta Karar Alma: Beklenti Teorisi	17
2.5.3 Beklenen Fayda Teorisi ile Beklenti Teorisi Arasında Oluşan Farklılıkların Değerlendirilmesi	19
2.6 Bireyin Karar Verme Sürecindeki Gizli Tuzaklar	20
2.6.1 Kayıptan Kaçınma	20
2.6.2 Çerçeveleme Etkisi	21
2.6.3 Sahiplik (Statüko) Etkisi	22
2.6.4 Zihinsel Muhasebe	23
2.6.5 Batık Maliyet Etkisi	24
2.6.6 Çıpalama ve Düzeltme Eğilimi	25
2.6.7 Sürü Davranışı	26

2.6.8 Bedavanın Etkisi	27
2.7 Davranışsal İktisat Ve Kamu Maliyesi İlişkisi.....	27
2.8 Davranışsal Kamu Maliyesi	28
2.8.1 Davranışsal Kamu Maliyesi Uygulamaları.....	30
2.8.1.1 Vergi uyumu	30
2.8.1.2 Kamusal mallar	32
2.8.1.3 Vergiye karşı davranışsal tepkiler.....	32
3. VERGİ PSİKOLOJİSİ VE VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	35
3.1. Vergi Psikolojisi Kavramı ve Önemi	35
3.2 Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Etkileyen Faktörler	36
3.2.1 Bireysel Faktörler	36
3.2.1.1 Vergi ödeme gücü.....	36
3.2.1.2 Vergi ahlakı ve vergi bilinci	37
3.2.1.3 Eğitim durumu	39
3.2.1.4 Devlete olan bağlılık	39
3.2.1.5 Siyasal iktidara bakış	40
3.2.1.6 Mükellefin diğer mükelleflere bakışı.....	41
3.2.1.7 Kamu hizmetlerinin yükümlü tercihleriyle örtüşmesi ve kamu gelirlerinin etkin kullanımı	41
3.2.1.8 Yükümlünün mesleği	43
3.2.1.9 Diğer etkenler.....	44
3.2.2 Dışsal Faktörler.....	46
1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler.....	46
a. Vergi Adaleti	46
b. Vergi Afları.....	46
c. Vergi Yasalarının Değiştirilme Sıklığı.....	47
d. Vergilerin Sayısal Miktarı.....	48
e. Vergi Oranları	48
f. Vergi Bürokrasisinin Ağırlığı (Kırtasiyecilik)	49
2. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler.....	50

3.Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler	52
3.3 Mükelleflerin Vergilemeye Gösterdiği Tepkiler	52
3.3.1 Vergiden Kaçınma	53
3.3.2 Verginin Yansıtılması	54
3.3.3 Baskı Gruplarını Harekete Geçirme ve Lobicilik	55
3.3.4 Vergi Cennetlerine Göç	57
3.3.5 Vergi Kaçakçılığı	58
3.3.6 Vergi Reddi ve Vergi İsyanı	60
4.MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK ANKET UYGULAMASI.....	63
4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi	63
4.2 Araştırmanın Yöntemi	64
4.3 Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları	64
4.4 Araştırma Bulguları	65
5. SONUÇ	105
KAYNAKÇA	109
EKLER	117
EK-1. Anket formu.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	121

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1 Beklenti Teorisi Problemleri Sonuçları	21
Tablo 4.1 Ankete Katılanların Yaş Gruplarına Göre Frekans Dağılımı.....	65
Tablo 4.2 Mükelleflerin Cinsiyetlerine Göre Frekans Dağılımı	66
Tablo 4.3 Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Frekans Dağılımı	66
Tablo 4.4 Mükelleflerin Eğitim Durumlarına Göre Frekans Dağılımı	67
Tablo 4.5 Mükellefiyet Türüne Göre Frekans Dağılımı	67
Tablo 4.6 Ankete Katılan Mükelleflerin Demografik bilgilerine ait Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	68
Tablo 4.7 Anket Soruları ve Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	71
Tablo 4.8 Mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimleri	71
Tablo 4.9 Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması	73
Tablo 4.10 Mükelleflerin Vergi Oranlarını Algılama Biçimleri	75
Tablo 4.11 Vergi Oranlarının düşürülmesi ve mükellef tepkileri	76
Tablo 4.12 Ankete katılan mükelleflerin vergi adaleti algılaması	77
Tablo 4.13 Mükelleflerin toplanan vergilerle ilgili düşünceleri	79
Tablo 4.14 Ankete katılan mükelleflerin vergi affı beklentisi	80
Tablo 4.15 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Afları ile ilgili düşünceleri.....	80
Tablo 4.16 Vergi oranlarının düşürülmesine mükellef tepkilerinin incelenmesi.....	86
Tablo 4.17 Mükelleflere göre vergilerin tam ödenmemesinin nedenleri	87
Tablo 4.18 Mükelleflerin vergi idaresine bakışı	88
Tablo 4.19 Mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerde internet kullanımı.....	89
Tablo 4.20 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi kutsal bir ödevdir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	90
Tablo 4.21 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı	91
Tablo 4.22 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yüküdür’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı	92
Tablo 4.23 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı	92

Tablo 4.24 Yaş gruplarına göre “ Vergi zorunlu bir ödemedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	93
Tablo 4.25 Yaş gruplarına göre “ Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarımı arttırırım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	94
Tablo 4.26 Yaş gruplarına göre “ Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	94
Tablo 4.27 Yaş gruplarına göre “ Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	95
Tablo 4.28 Eğitim Durumuna göre “Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	96
Tablo 4.29 Eğitim durumuna göre “ Vergilerin tam ödenmemesinin nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	96
Tablo 4.30 Eğitim durumuna göre “ Biçimsel yükümlülüklerin fazla olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	97
Tablo 4.31 Eğitim durumuna göre “ Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	98
Tablo 4.32 Eğitim durumuna göre “ Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	98
Tablo 4.33 Eğitim durumuna göre “Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	99
Tablo 4.34 Eğitim durumuna göre “Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarımı arttırırım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	100
Tablo 4.35 Cinsiyete göre ‘Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı	100
Tablo 4.36 Cinsiyete göre “Vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimimi azaltıyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	101
Tablo 4.37 Vergi yükü ile kamusal hizmetler arasında ilişki kurulmasına yönelik dağılım	101
Tablo 4.38 “Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır” ifadesi ile “Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır” ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi	102
Tablo 4.39 “Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır” ifadesi ile ‘Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır’ ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi.	103

Tablo 4.40 “Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır” ifadesi ile “Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır” ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi. 104

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1 Davranışsal İktisat.....	6
Şekil 2.2 Davranışsal İktisada Katkı Sağlayan Bilim İnsanları	14
Şekil 2.3 Rasyonel Karar Alma Süreci.....	15
Şekil 2.4 Hipotetik Değer Fonksiyonu	18
Şekil 4.1 ‘‘Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir’’ ifadesi ve yaş gruplarına göre serpmeye diyagramı.....	72
Şekil 4.2 ‘‘Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır’’ ifadesi ve yaş gruplarına göre serpmeye diyagramı.....	73
Şekil 4.3 Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması yaş grupları arasındaki ağırlık dağılımı.....	74
Şekil 4.4 Mükelleflerin Kamu Hizmetlerinden Faydalanma Seviyesi	78
Şekil 4.5 Vergi kaçırınların varlığı, vergi ödeme şevkini kırıyor.....	82
Şekil 4.6 Vergi kaçırınların varlığı, vergi kaçırınmayı özendiriyor.	82
Şekil 4.7 Vergi kaçırınların varlığı, vergi ödeyenleri cezalandırıyor.	83
Şekil 4.8 Vergi kaçırınların varlığı, vergi bilincini zedeliyor.....	83
Şekil 4.9 ‘‘Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı	84
Şekil 4.10 ‘‘Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır’’ Konusundaki düşünceleri	85
Şekil 4.11 Mükelleflerin vergiyi belediyelere ödeme konusundaki tercihleri	89

1. GİRİŞ

İktisat, bireylerin k t kaynaklarla maksimum faydayı nasıl sağlayacağını ve bu süreçte ortaya çıkan sorunlara karşı iktisadi aktör olarak bireylerin ve firmaların ekonomik davranışlarını inceleyen sosyal bir bilim dalıdır. Bu süreç birey-toplum-devlet arasındaki karşılıklı etkileşim etrafında gelişen ve psikolojik faktörlere bağlı olarak değişen bir yapıya sahiptir.

İktisat biliminin psikoloji ve sosyoloji ile olan ilişkisi, Neo klasiklerin matematik ağırlıklı modelleri ile göz ardı edilmiş ve modellerin temel dayanaklarından birisi ekonomide karar alıcıların her koşulda rasyonel oldukları varsayımı olmuştur. Burada tercihleri arasında tutarlı olan, tam bilgiye sahip, bencil, açgözlü ekonomik birey gerçek hayatta karşımıza çıkan insandan oldukça farklıdır. Özellikle sınırsız rasyonalite kavramı ile ilgili olarak getirilen eleştiriler ve karar alıcıların sınırlı rasyonalite altında, ulaşabildiği sınırlı bilgileri i leyerek karar verdiğine yönelik çıkarımlar ekonomik karar birimlerinin maksimizasyonunun her durumda mümkün olmadığı yönünde toplanmıştır.

Sınırlandırıcı hipotezler çerçevesinde sınırsız rasyonalite ve tam bilgi altında ulaşılan maksimizasyon süreçlerinin aksine, deneysel yöntemlerin kullanımı ile birlikte insanların davranışlarının iktisat modellerinde kabul edilen davranışlardan farklı olduğunun g r lmesi, bu davranışları belirleyen psikolojik ve sosyolojik faktörlerin öneminin daha belirgin olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Psikoloji ve sosyoloji alanında kullanılan deneysel yöntemlerin iktisat bilimi içinde kullanımı davranışsal iktisat kavramını ve araştırma alanını da geni letmi tir.

Psikoloji, sosyoloji ve iktisat bilimi arasındaki ilişkilerin ve psikoloji ve sosyoloji alanında kullanılan yöntemlerin iktisat biliminde kullanımının yaygınlaşması son birkaç on yılda yaygınla mı  olsa da, Adam Smith, David Hume ve Jeremy Bentham gibi 17 ve 18. Yüzyılda klasik iktisadi düşünce sistemi içinde yer alan düşünürler tarafından söz konusu bilim dalları arasındaki ilişkinin yoğun olarak ortaya konulduğu g r lmektedir.

Kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılması ve devlet b t cesinin büyük bir kısmını oluşturması bakımından vergiler önemli bir gelir kaynağıdır. Vergi alacaklısı

olan devlet ve borçlu mükellef arasında gerçekleşen vergilendirme ilişkisinin salt rasyonallite ve sınırlı hipotezler etrafında değerlendirilmesi yeterli olmamaktadır. Vergi alacaklısı olan devletin mükellefe ait tüm bilgilere sahip olamaması ve devletin üstlenmiş olduğu hizmetleri finanse etmek için vergi gelirlerine olan ihtiyacı, mükelleflerin vergi karşısında ortaya koyacağı davranışların önemini ve bu davranışların tahmin edilmesini daha önemi hale getirmektedir.

Yapılan araştırma ile mükelleflerin vergi ve vergi uygulamalarına yönelik davranışları ve bu davranışlarının oluşmasını sağlayan bakış açılarının ortaya konulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde rasyonel insan modeline getirilen eleştiriler doğrultusunda davranışsal iktisat ve teorik altyapısına yer verilecek, davranışsal iktisadın tarihsel gelişimine yer verildikten sonra karar verme sürecinde yer alan gizli tuzaklar açıklanacaktır.

İkinci bölümünde vergi psikolojisi kavramı, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen temel faktörler sınıflandırılmış bir şekilde incelenecektir. Bununla birlikte mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkilere yer verilecektir.

Üçüncü bölümde mükelleflerin vergi ve vergi uygulamalarına karşı ortaya koyacakları tepkilerin görülebilmesi bağlamında davranışsal iktisat alanı içinde kullanılan deneysel yöntemlerden birisi olarak anket yöntemi araştırmanın temel yöntemi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda mükelleflere tek bir bölüm içinde demografik özelliklerin ardından mükellefe 35 soru yöneltilecektir. Doldurulan anketlerdeki ifadeler kodlanıp SPSS programına (Statistical Package For Social Sciences - Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) yüklenerek elde edilen analizler yorumlanacaktır.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT ve TEORİK ALTYAPISI

2.1 Davranışsal İktisat Tanımı

İktisat, bazı kuramcılara göre insan etkenli sosyal bir bilimdir. İnsanoğlu ise oldukça karmaşık bir varlıktır. Bu çerçevede ekonomik olayların sadece matematiksel modellerle açıklanması yetersiz kalmaktadır. Davranışsal iktisat bu noktada bireylerin ekonomik davranışlarının psikolojik faktörler dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini ifade ederek iktisada katkı sağlamıştır (Can, 2012: 91).

İki farklı disiplin olan psikoloji ve iktisadı bir arada ele alan davranışsal iktisat, bireylerin yatırım kararı verirken, para harcarken ya da tasarruf ederken nasıl ve neden rasyonel-irrasyonel olmayan kararlar verdiklerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Yani davranışsal iktisadın çalışma alanını bilişsel ekonomik karar alma mekanizmalarının sosyal, bilişsel ve duygusal önyargılardan nasıl etkilendiği konusu oluşturmaktadır (Kitapçı, 2017: 89).

İktisadi karar, davranış ve tercihlerde psikolojik faktörlerin etki ve sonuçlarını inceleyen davranışsal iktisat, geleneksel iktisadın savunduğu rasyonelitenin her zaman ve her yerde geçerli olmadığı düşüncesidir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 101).

Bireyler sınırlı bilişsel yeteneklere sahip oldukları için mevcut seçeneklerin fayda ve maliyetlerini her zaman doğru hesaplamaları ve kendisi için uygun olanı seçmesi mümkün olmayabilir. Yani birey kendini kontrol ederken rasyonellikten sapan hatalar yapabilir. Davranışsal iktisat bu doğrultuda bireylerin ekonomik davranışları üzerindeki psikolojik etkilerini inceleyerek bireylerin ne zaman ve nasıl hatalar yapacaklarını ortaya çıkaran bir alt daldır (Erman, 2019: 3).

2.2 Davranışsal İktisat ve Rasyonalite

Fransızca kökenli rasyonalite kavramı, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüğünde usallık (akılcılık) şeklinde ifade edilmektedir.

Ana akım iktisat teorisinin en temel kurallarından biri bireylerin rasyonel olmalarıdır. Rasyonellik, bireylerin içinde bulundukları ortamda kendilerine en çok tatmini sağlayacak olan davranış olarak ifade edilebilir (Bulutay, 1982: 25).

Geleneksel iktisat bilimine göre rasyonel davranan birey ise fayda- maliyet analizi yaparak karar veren, beklentilerin dışına çıkmadan bilgi ve teşviklere tahmin edilebilir yanıtlar veren ayrıca mutluluğunu artırmayı faydasını maksimize ederek sağlamaya çalışan bireydir. Bir başka ifadeyle birey, kompleks yapıya sahip olmayan, rahatlıkla tahmin edilebilir, matematiksel olarak modellenenebilir şekilde ifade edilmektedir. Ancak gerçek hayata baktığımızda bireylerin aslında duygusal, sıklıkla analiz yapmaksızın kısa yolu seçebilen, hata yapabilen rasyonel bireyler olmadıklarını görmek mümkündür (Yiğit, 2018: 164).

Psikoloji ve iktisat arasındaki ilişkiye ciddi bir mesafe koyan Neoklasik düşünürler iktisat bilimini sosyal bilimlerden iyice uzaklaştırarak pozitif bilimlere doğru yönlendirmeye çalışmış ayrıca sosyolojik ve psikolojik unsurların matematiksel olarak ifade edilebilir olmayacağını ifade ederek bu unsurları göz ardı etmişlerdir. Bu durumun dayanağı ise ekonomik bireylerin her koşulda rasyonel tercihler yapacağı ve faydasını maksimize etmeye çalışan davranışlar sergileyeceklerini kabul eden homoeconomicus yapıda olmalarıdır (Kitapçı, 2017: 87).

Zamanla geleneksel iktisat teorisinde temel olarak kabul edilen bazı kavramlar sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kavramların başında ise rasyonalite varsayımı gelmektedir (Yavuzaslan, 2018: 644).

Herbert Simon, sınırsız rasyonalite (unbounded rationality) varsayımının gerçekçi olmadığını, gerçek hayattaki karar alma süreçlerinin sınırlı rasyonalite (bounded rationality) çerçevesinde incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sınırlı rasyonalite varsayımına göre karar veren tarafın sahip olduğu bilgi ve ulaşabileceği bilginin tamamını toplayarak bir araya getirmesi, bilgiyi işlemesi ve bu bilgiyi kullanılabilir duruma getirebilme yeteneğinin sınırsız olmadığı esas alınır. Bu varsayımlarda bireylerin genellikle en iyi tercihi yapabilecek durumda olmadığı bununla birlikte zaten en iyi tercihi yapmak için bariz bir hedefi de olmadığı öne sürülür (Baloğlu, 2000: 221).

Kahneman ve Tversky neo-klasik iktisadi yaklaşımların rasyonalite kavramı ile ilgili öne sürdükleri varsayımların geçerliliğine yönelik eleştirilerde bulunmuş, bireylerin riskli koşullar altında yani belirsizlik durumunda karar vermek gerektiğinde kazanç ve kayıplara karşı verilen tepkilerin rasyonel davranış çerçevesinden uzaklaşabileceğini ifade etmişlerdir (Özdilek ve Akal, 2020: 242).

Francis Fukuyama, rasyonaliteye yönelik eleştirilerde bulunan bir başka isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Fukuyama piyasa ekonomisinin yüzde seksen oranında doğru olduğunu ifade ederken geriye kalan yüzde yirmilik kısımdaki sorunun Neo-klasik iktisadi yaklaşımların iktisadi analizlerinde kültür, güven gibi irrasyonel unsurları dikkate almamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Kitapçı, 2017: 88).

R. H. Thaler, bireylerin geleceğe yönelik tahminlerinde iyimser olma eğiliminde olmaları iyi tahminlerde bulunabileceği inancına sahip olması, az bildiğimiz şeylerin aslında bilmediğimiz çok şeyin önüne geçmesi ve yanlış olan şeyler üzerinde toplumsal fikir birliği sağlanması gibi nedenlerle bireylerin sıklıkla rasyonel olmaktan uzak kararlar verdiklerini açıklamıştır (Thaler, 2000: 133).

Bir başka rasyonalite eleştirisi ise Stiglitz'den gelmiştir. Piyasaların etkin olduğunu doğrulayan hiçbir bilimsel temel olmadığını vurgulayan Stiglitz, rasyonel birey kuramını saçmalık olarak değerlendirmiş ve hiçbir bireyin rasyonel insan tanımında ifade edildiği gibi kişisel çıkarını gözete, hesaplayan rasyonel bireyler olmak istemeyeceğini ifade etmiştir (Savaş, 2012: 228).

Yapılan çalışmalarda homoekonomikus olarak ifade edilen ve rasyonelliği ile ekonomik düzenin güvencesi olarak görülen birey varsayımının gerçekte atfedilen bu özellikten uzak olduğu söylenebilir (Karagül, 2018: 431).

Deneyssel iktisadın elde ettiği sonuçlar, geleneksel iktisadın rasyonellik kabulünün gerçek hayattaki insan davranışlarıyla örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Çünkü bireyler her zaman elde ettiği faydayı maksimize etmeye çalışmamaktadır. Bireyler her alternatifi detaylarını değerlendirememek, sınırlı bilgiye sahip olmak, sınırlı hafızaya sahip olmak gibi nedenlerle bazen seçenekler arasından en iyi olan seçeneği tercih etmeyebilirler. Bir başka ifadeyle birey ne kadar fayda odaklı olursa olsun bilişsel kapasiteleri, duygusal yapıları, psikolojik veya çevresel unsurlar nedeniyle en iyi seçimi yapamayabilir. İnsanların bu çeşitli sebepler nedeniyle en iyi

kararı veremiyor olması sınırlı rasyonellik olarak ifade edilmektedir. Sınırlı rasyonellik ile mükemmel rasyonelliği mukayese etmemiz gerekirse mükemmel rasyonellik ile bireysel karar verme ve makro boyuttaki matematiksel etkileri ifade edilirken sınırlı rasyonellik ile gerçek hayat içerisinde bireylerin davranışları anlaşılması ve açıklanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede geleneksel ekonomide mükemmel rasyonel bireyi anlamak için varsayımlara ve matematiksel ifadelerden faydalanılırken sınırlı rasyonelliğin anlaşılması için karar vericilerin laboratuvar koşullarında veya gerçek hayat içerisindeki davranışlarını incelemek gerekmektedir (Akdere ve Büyükboyacı, 2015: 106).

2.3 Davranışsal İktisat Psikoloji İlişkisi

Sosyal bir bilim olmasına rağmen iktisat, diğer bilimlerin yöntemlerini de kendi analizlerinde kullanmaya başlamasıyla iktisatta doğa bilimlerindeki deneysel yöntemlerin kullanımı söz konusu olmuştur. Bu gelişmelerde, matematik, ekonometri ve biyoloji ile birlikte fizik - iktisat ilişkisinin tekrar keşfedilmesinin büyük ölçüde katkısı olmuştur (Toigonbaeva ve Eser, 2011: 288). Farklı bir disipliner yol izlemeye başlayan iktisadın fazlaca matematikselleşmesi onun matematiğin bir alt dalı olarak görülmesine neden olmuş ve iktisat sınırlandırıcı hipotezler ile oluşturulan matematiksel modellerle açıklanmaya başlamıştır (Durusoy, 2008: 3). Bu durum iktisat alanındaki çalışmalarda psikolojik unsurların arka planda bırakılmasına neden olmuştur. Halbuki iktisat haricindeki psikoloji ve sosyoloji gibi bireylerin davranışlarını ele alan sosyal bilimlerden elde edilen neticeler, insanların kabul edilen iktisat modellerinde olduğundan farklı davranışları ve özellikleri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla son zamanlarda ekonomik modeller özellikle psikoloji alanındaki çalışmalardan elde edilen sonuçlarla desteklenmeye çalışılmaktadır (Toigonbaeva ve Eser, 2011: 288).

Şekil 2.1 Davranışsal İktisat

Kaynak: Aktan ve Yavuzaslan, 2020

Tarihsel süreç içerisinde iktisat ve psikoloji bilimlerinin bir araya gelmesi literatürde 1881 yılına kadar uzanmaktadır. Ekonomi bilimi, psikoloji bilimine göre daha eski bir tarihe dayanmaktadır. Bu doğrultuda bilim insanlarının çalışmalarında psikolojiye de yer vermeleri şaşırtıcı gelmemelidir (Muharrem, 2021: 14). Adam Smith'in 1759 yılında yayınlanan "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı çalışması bu birlikteliğin önemli bir örneğidir. İnsan duygu ve davranışlarıyla ilgili düşüncelerini açıkladığı eserde Smith'e göre insan davranışlarının belirleyici unsuru "sempati" dir. Yani, insanlar başkalarının acı ve sevinçlerini paylaşma ve başkalarını kendi acı ve sevinçlerine ortak etmeye eğilimlidirler. Bununla birlikte "kendini sevmek" ilkesine yer verir ve Smith, sempati ve kendini sevmek ilkesini ekonomik faaliyetin açıklanmasında da kullanır. İnsanın neden maddi durumunu iyileştirmek için çalıştığı, neden doğal ihtiyaçlarından fazlasına sahip olmak için çabaladığı sorularını ele alır. (Ruben ve Dumludağ, 2015: 5).

1940'lar rasyonel seçim teorine göre bireylerin yalnızca kendi çıkarları peşinde koştuğu ve diğer insanların aynı yolu izleyeceği düşünülen aynı zamanda ekonomistlerin daha rasyonel ve matematiksel modeller geliştirmeye başlamış oldukları yıllar olmasına karşın 1960 ve 1970'li yıllarda rasyonel seçim teorisi etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bireylerin iktisadi karar alma süreçlerinde sergiledikleri farklı davranışlar önceden kabul edildiği gibi benzeşik insan tipinin var olmadığını ortaya çıkarmıştır. İktisadi kuramlarda bireylerin nasıl davrandıklarına odaklanma gereği duyulmuş olması davranışsal iktisat araştırma alanının oluşmasına uygun bir ortam yaratmıştır (Şen ve İncekara, 2012: 237).

İktisat ve psikoloji arasındaki bağ, her iki alanda da yer alan "Azalan verimler kanunu" ve "Fırsat maliyeti" kavramlarıyla da ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen kavramlardan biri olan fırsat maliyeti, bir konu hakkındaki seçenekler arasından bir tercih yapıldığında tercih etmemiş olduğumuz seçeneğin değeridir. Ortak kullanılan bir diğer kavram ise azalan verimler kanunudur. Buna göre üretim veya tüketime giren her birim girdi, bir önceki girdiye göre daha az fayda sağlar. Sonuç olarak belli bir düzeye kadar toplam fayda artacak ve sonra azalmaya başlayacaktır. Örneğin yediğimiz bir tabak yemek bize belli bir ölçüde fayda sağlar. Sonrasında arkasından yenilen ikinci bir tabak yemek kişiden kişiye değişecek

ölçüde toplam faydayı yine arttırır. Eğer yemek yemeye devam edilirse her bir girdinin sağladığı fayda azalsa dahi toplam fayda artmaya devam edecektir. Fakat belli bir noktadan sonra yemeye devam etmek fayda sağlamanın aksine zarar vermeye başlayacak ve buna bağlı olarak toplam fayda düşecektir. Azalan verimler kanununun insanın tatmin düzeyine ilişkin olması sonucu bu kavram iktisat ve psikolojinin ortak ilgi alanındadır (Ruben, 2013: 18-19).

Geliştirilen kamu politikalar iktisat ve psikoloji ilişkisinin bir başka boyutuna dikkat çekmektedir. Uygulanacak olan politikaların neticesinde bireylerin davranışlarının nasıl değişeceğinin psikoloji ile ilişkili olması psikolojinin iktisat ve kamu politikalar arasındaki etkisini ortaya koymaktadır. Böylelikle iktisadın esasta psikolojik bir bilim olduğunu ifade edebiliriz. Bu çerçevede iktisadın daha geçerli ve tutarlı politikalar üretebilmesi ve gelecek politikaların nasıl olması gerektiğinin kestirilebilmesi için psikoloji biliminin ve psikologların kamu politikalarındaki rolü oldukça önemlidir (Amir vd., 2005: 444).

George Katona, 1952 yılında yayınlamış olduğu Psikolojik İktisat adlı eserinde psikolojiyi dikkate almayan iktisadın önemli süreçleri açıklamada başarılı olamayacağını, ekonomiyi dışlayan psikolojinin ise çok önemli beşeri davranışları açıklamada yetersiz olacağını ifade ederek psikoloji ile iktisat arasında kuvvetli bir bağ oluşmasında rol oynamıştır (Kitapçı, 2017: 88).

1981 yılında yayınlanan “Journal of Economic Psychology” isimli dergide iktisat ve psikoloji disiplinleri arasındaki ilişki iktisat psikolojisi ve davranışsal iktisat olarak iki temel başlık altında incelenmektedir. Bu çerçevede insanların davranışları, psikolojinin uzantısı olan iktisat psikolojisi başlığında incelenirken, insanların iktisadi davranışları, iktisadın bir uzantısı olan davranışsal iktisat başlığı altında ele alınmaktadır. Bu iki bilimin ortak noktası birbirleri arasındaki ayırımın belli olmamasıdır (Ruben, 2013: 19-20).

2.4 Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Davranışsal iktisat; ekonomi ve iktisat bilimlerinin kesişimin de yer alan bir araştırma alanıdır. İktisat biliminin ortaya çıktığı ilk yıllarda dahi ahlak felsefesi çerçevesinde psikolojik faktörlerin ekonomik politikle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir. Adam Smith, David Hume ve Jeremy Bentham gibi klasik

iktisat düşünürlerinin karar alma mekanizmasını şekillendiren psikolojik faktörlere büyük önem verdiği bilinmektedir (Didinmez, 2018: 65).

1759 yılında Adam Smith, yazmış olduğu “Ahlaki Duygular Teorisi” adlı eserinde kişisel çıkar, adalet, sempati ve yardımseverlik gibi kavramlara yer vererek psikolojik unsurların bireylerin davranışları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Smith bu çalışmasıyla davranışsal iktisadın temellerini atmıştır (Tekin ve Gürçam, 2019: 67).

Jeremy Bentham (1748-1832) ve David Hume (1711-1776) yaptıkları çalışmalarla insanların iktisadi konulardaki davranışlarını psikoloji disiplininin faydalanarak açıklamaya çalışmışlardır. Jeremy Bentham 1789 yılında “Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş (Introduction to the Principles of Morals and Legislation) adlı çalışmasında bireylerin temel amacının kederden uzaklaşarak hazzı ulaşmak olduğunu ifade etmiştir (Yayar ve Karaca, 2019: 5).

Francis Edgeworth’ ın pazarlık durumunda iki kişiden bir kişinin faydası arttığında bir diğ erinin faydasının azaldığını ön gö ren sosyal fayda modeline yer verdiği “Theory of Mathematical Psychics”, isimli çalışması modern teoriler için ortam oluşturmuştur (Camerer, Loewenstein, 2002: 4).

19. yüzyılın sonlarına doğru bireylerin rasyonel davrandıklarını, faydalarını maksimum seviyeye getirmek için tercihler yapıp tüketimlerini gerçekleştirdiklerini ifade eden neo-klasik görüş hakim olmuştur. Faydanın ölçümü ve maksimizasyonların belirlenmesinde matematikten yoğun bir şekilde yararlanılmış ve psikoloji faktörler geri planda kalmıştır. Davranışsal iktisat, 1980’li yıllara kadar hakim olan bu görüşün özellikle rasyonellik varsayımını tenkit ederek ortaya çıkmıştır (Can, 2012: 94).

20. yüzyılın başlarında Irving Fisher ve Vilfredo Pareto bireylerin iktisadi davranışlarında nasıl düşündükleri ve hissettikleri hususunda geniş spekülasyonlar yapmışlardır. Ayrıca bu dönemde J. M. Keynes psikolojik esaslara yönelik önemli katkılar sağlamıştır. Keynes piyasa aksaklıklarının ortaya çıkmasında tüketicilerin psikolojik eğilimlerinden finansal piyasalarda rasyonel olmayan spekülatif davranışlara kadar psikolojik unsurların rolüne açıklık getirmiştir (Yayar ve Karaca, 2019: 5).

Bireylerin karar alma mekanizmasıyla ilgili konulara psikologlar özellikle 1950’li yıllarda önem vermeye başlamışlardır. Bu alanda yapılan çalışmaların ivme kazanmasında özellikle Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin karar alma süreçleriyle ilgili yaptıkları çalışmalar etkili olmuştur. Makalelerin birçoğu “Econometrica” gibi saygın ve ekonomi alanında yayın yapan dergilerde yayınlanan ve aslen psikolog olan D. Kahneman, çalışmalarının çoğunda iktisat bilimine atıflar yapmıştır. D. Kahneman’ın çalışmaları iktisat ve psikoloji arasında bir köprü oluşturarak günümüz davranışsal iktisat alanındaki çalışmalara temel oluşturmaktadır (Şeniğne, 2011: 39).

Davranışsal iktisadın bir disiplin haline gelmesi süreci eski davranışsal iktisat ve yeni davranışsal iktisat olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilir (Sent, 2004: 740).

2.4.1 Eski Dönem Davranışsal İktisat

Psikolojik unsurlar 1950’li yılların sonuna kadar zaman zaman ekonomik analizlere dahil edilmiş olsa da davranışsal iktisat kavramı doğrudan kullanılmamış bunun yerine psikolojik ekonomi veya ekonomik psikoloji terimleri tercih edilmiştir (Didinmez, 2018: 66). 1951 yılında davranışsal iktisat terimini ilk kez kullanan George Katona iktisatçıları, iktisadi problemleri daha doğru analiz edebilmek amacıyla psikoloji disiplinin yöntem ve bulgularından yararlanmaya etmeye davet etmiştir (Küçüksucu vd., 2017: 268).

Erken dönem davranışsal iktisadın dört ana ekolün katkılarıyla şekillendiği görülmektedir. Bu çerçevede ilk grupta sınırlı rasyonellik, memnuniyet ve simülasyonlar üzerine çalışmalar yapan ABD’deki Cornege Mellon Üniversitesi’nden H. Simon, R. Cyert ve J. March yer almaktadır. Ele alınan konular daha sonra Yale Üniversitesi’nde Richard Nelson ve Sidney Winter tarafından geliştirilmiştir (Sent, 2004: 740-742).

İktisat ve psikoloji arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesini sakıncalı bulan Herbert Simon iktisatçıların yalnızca bir tanımı kabul etmelerine rağmen rasyonalite kavramının birkaç tanımı olduğunu ifade etmiştir. Simon’a göre iktisatçıları rasyonalite kavramını herhangi bir hedefe ulaşmak bakımından bir davranışın tutarlı olup olmamasıyla ilişkili bir kavram yani özsel rasyonalite ile sınırlamaktadır. Ancak Simon psikolojinin yaygın olarak kullandığı ve farklı araştırmalara faydalı olacak

rasyonalite kavramının yöntemsel rasyonalite yani düşünerek, ayrıntıları dikkate alarak girilen davranışları belirlemek maksadıyla kullanılır ve bireysel karar, amaç-araç ilişkisi çerçevesinde değil bireyin ve ortamın belirlediği çeşitli faktörlerin karmaşık bir süreci olarak ifade etmiştir (Buğra, 2015: 297-298).

“A Behavioral Model of Rational Choice” başlıklı çalışmasıyla Simon 1955 yılında neoklasik iktisadın temel öğretisi olan homoeconomicus kavramını eleştirerek bazı düzeltmelerin gerekliliğine işaret etmiştir (Küçüksucu vd., 2017: 268). Simon bu çalışmasında rasyonel karar vermenin psikoloji ile olan ilişkisine ve bireylerin karar verirken bazı kısa yollardan faydalandıklarını yani “Sınırlı rasyonel” olduklarını ifade etmiştir. Buna göre bireylerin oldukça karmaşık sorunları çözerek rasyonel davranışın gerekliliğini yerine getireceği düşüncesinin aksine karmaşık problemlerin formüle edilmesi ve çözülmesinde insanların zihinsel yönünün sınırlı olduğuna dikkat çekilmiştir (Savaş, 2021: 11).

Eski dönem davranışsal iktisada katkı sağlayan ikinci grupta özellikle tüketici davranışına odaklanan Michigan Üniversitesi’nden George Katona ve araştırma grubu yer almaktadır (Sent, 2004: 740-742).

1951 yılında ekonomideki psikolojik görüşü ortaya koyan “Psychological Economics” adlı kitabını yayınlayan Katona, Michigan Üniversitesi araştırma merkezinin başkanı iken tüketici tutumları ile kitle tüketici davranışı arasındaki ilişkinin anlaşılmasına çok fazla katkı sağlamış ve sonrasında da davranışsal perspektiften çalışacak iktisatçılar için yazmaya devam etmiştir (Hattwick, 1989: 141-142).

Bu dönemde Harvey Leibenstein, işgücü ve yönetime gereken seviyede motivasyon sağlanmaması durumunda üretimin gerçekleşebilecek en yüksek seviyenin altında gerçekleşmesi durumunu ifade eden’’ X-etkinsizlik (X-inefficiency)’’ kavramını açıklayarak işçiler ve tüketicilerin gözlenen başarısızlıklarını tanımlayan bir kavramı bizlere tanıtmıştır (Can, 2012: 94).

Alana katkı sağlayan üçüncü grupta Oxford Üniversitesi’nde belirsizlik ve koordinasyon üzerine araştırmalar yapan araştırmacılar Philip Walter Sawford Andrews, D.McLean-Lamberton, Jacob Marschak, George B. Richardson ve George L.Shackle yer almaktadır. Sonuncusu ise metodolojik eklektizm ve entegrasyon fikirlerini savunan Stirling’de, başta N.Kay, B. Loasby, R. Shaw ve P. Earl gibi

isimlerin yer aldığı gruptur. Bu dört grubun ortak bakış açısı, neoklasik iktisadın fayda/kar maksimizasyonu ve denge kavramlarının reddedilmesi ve yerine (bilişsel) psikolojinin kavramları kullanılarak alternatif geliştirilmesi yönündedir (Sent, 2004: 740-742).

Eski dönem davranışsal iktisatçılar tarafından psikoloji disiplini ekonomik analizlere dahil edilerek yerleşik öğretiye alternatif modeller geliştirilmiş olsa da geliştirilen modellerin deneysel olarak sınanması ilgili dönemde katkılarının sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Davranışsal iktisat yaklaşımıyla ilgili gelişmelerin hızlanması yeni dönemde gerçekleştirmiştir (Didinmez, 2018: 68).

2.4.2 Yeni Dönem Davranışsal İktisat

Bazı psikologlar 1960'lı yıllarda sezgiler, bilişsel davranışlar, ön yargılar, karar alma süreçleri, simülasyonlar ve irrasyonallite ile ilgili çalışmalarına iktisadi da dahil etmişlerdir. 1970'li yıllardan itibaren yaptıkları çalışmalarla öne çıkan psikologlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky'dir (Kamilçelebi, 2019: 27).

Kahneman, Tversky gibi psikologlar daha öncekinden farklı olarak 70'li yıllarda standart iktisat teorisini referans almaya başlaması zamanla davranışsal iktisatta eski ve yeni ayrımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece kendisini ana akımın içinde konuşturarak “yeni davranışsal iktisat” giderek güçlenmiş 1990'lı yıllarda iyice başat hale gelmiştir (Ruben ve Dumludağ, 2015: 8).

Yeni dönem davranışsal iktisadın gelişimine katkı sağlayan isimler arasında Daniel Kahneman, Amos Tversky Baruch Fischhoff, Paul Slovic ve diğerleri yer almaktadır (Sent, 2004: 742). Ancak alana başlıca katkı sağlayan isimler Daniel Kahneman ve Amos Tversky'dir. Yazarların 1979'da yazılan ve o dönemin prestijli bir iktisat dergisi olan *Econometrica*'da yayınlanan “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk (“Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Alma)” adlı makalelerinin büyük katkısı olmuştur. Bu çalışmada beklenen fayda teorisinin temel aksiyomlarının ihlali ve bu ihlallerin altında yatan psikolojik faktörlere yer verilmiştir (Cameer and Loewenstein, 2002: 5).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin davranışsal iktisat alanına katkıları esas itibarıyla üç gruba ayrılır. Bunlar; subjektif olasılıklı kısa yolları (heuristics), bilişsel yanlılıkları/sapmaları (cognitive biases) ve çerçeveleme etkisi (framing

effect) olarak ifade edilebilir (Sent, 2004: 743). Bu çerçevede Kahneman ve Tversky subjektif olasılıklı kısa yolları ve bilişsel yanlılıkları hususunda bireylerin belirsizlik durumunda karar vermelerinde etkili olan peşin hükümleri incelemişlerdir. Çerçeveleme etkisinde ise sorunların yapısının bireylerin tercihlerini etkilediğini ifade etmişlerdir (Tekin ve Gürçam, 2019: 68).

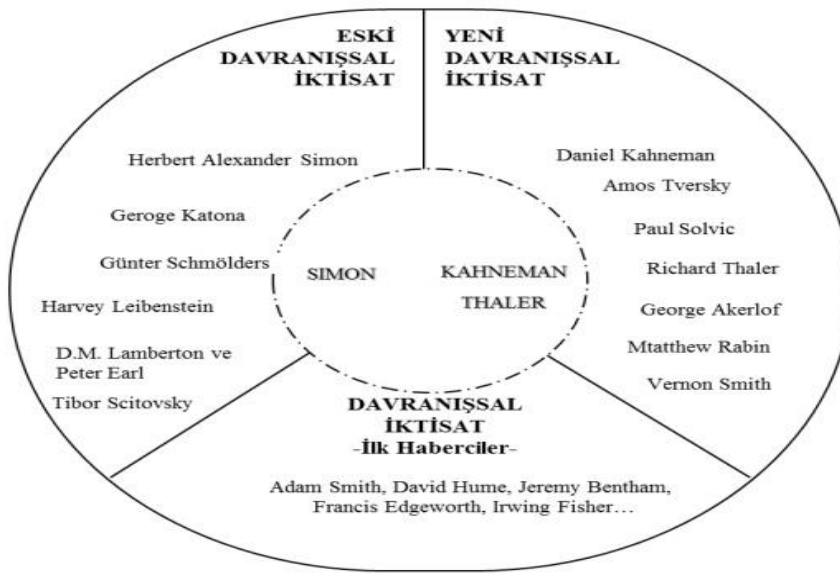
Davranışsal iktisat alanına bu dönemde katkı sağlayan bir başka isim ise iktisatçı ise R. Thaler olmuştur. Thaler, davranışsal iktisat literatürüne “Anomiler” ve “Zihinsel Muhasebe (Mental Accounting)” kavramlarını kazandırmıştır. Anomaliler kavramı ile iktisat kuramları ile ifade edilemeyen birey davranışların açıklayan Thaler’e göre bireyler herhangi bir objenin ekonomik değeri için ödemek istedikleri miktarı o objeye vermek için kabul ettikleri miktardan çok daha düşük olarak görmektedirler. Fırsat maliyeti ve batık maliyet gibi bilişsel önyargıları araştırarak iktisadi kararlar alınmasında duyguların daha etkili olduğunu ayrıca bireylerin dar dışındaki durumları ya da olayları önemsemeden zihinsel muhasebe sistemi ile karar verdiklerini ise zihinsel muhasebe kavramı ile ifade etmiştir (Tekin ve Gürçam, 2019: 68).

1990’lı yıllarda David Laibson, Sendhill Mullanaithan, George Lowenstein, Colin Camerer ve Matthew Rabin gibi isimler günümüz davranışsal iktisadının gelişimine katkı sağlamıştır. (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 299). Bu isimler arasından Rabin, iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkiye genel bir bakış sunan çalışmasıyla psikolojik bulguların yoğunluğunun ekonomi için dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 108).

Yeni davranışsal iktisat dönemine katkı sağlayan bir başka ekonomist ise George Akerlof’tur. 1970 yılında yayınladığı “The Market For Lemons: Quality, Uncertainty and The Market Mechanism” isimli çalışmasında Akerlof literatüre asimetrik bilgi kavramını kazandırarak asimetrik bilginin ahlaki tehlike, ters seçim ve temsilcilik vb. problemlere neden olduğunu ifade etmiştir (Savaş, 2021: 17). 2000’li yıllarda George A. Akerlof ve Rachel E. Kranton tarafından sosyolojik ve psikolojik etmenlerle şekillenen kimlik olgusunun iktisadi davranışlara yansımalarını inceleyen “Economics and Identity” isimli bir çalışma yapmışlardır. Akerlof ve Kranton çalışmasında sosyal farklılıkların iktisadi kararları etkileyen önemli bir unsur

olduğunu ve kimlik konusunun analiz ve modellere yeteri kadar dahil edilmediğini ifade etmiştir (Can, 2012: 95).

Kremer, Banerjee ve Duflo ise 2019 yılında kalkınma iktisadı alanında küresel yoksullukla mücadeleye katkı sağlamak amacıyla davranışsal içgörülerle güçlendirilmiş deneysel çalışmalar gerçekleştirerek Nobel Ekonomi ödülünü almaya hak kazanmıştır (Yılmaz ve Canbazer, 2020: 1831).

Şekil 2. 2 Davranışsal İktisada Katkı Sağlayan Bilim İnsanları

Kaynak: Aktan ve Yavuzaslan, 2020

2.5 Davranışsal İktisat Bağlamında Karar Verme Süreci

Karar alma süreçleri ekonomi biliminin ele aldığı önemli konulardan biridir. Geleneksel iktisat teorisine göre bireyler, rasyonalite hipotezi çerçevesinde kendisi için en iyi olanın peşindedir. Bu doğrultuda rasyonaliteyi bireylerin sistemli ve akılcı bir şekilde, seçenekler arasından kendisi için en fazla faydayı sağlayacak olanı tercih etmesi, karar almayı ise bireylerin seçenekler arasından birini seçmesi olarak ifade edebiliriz (Şeniğne, 2011: 42).

Heracleous (1994), "Rational Decision Making: Myth or Reality" adlı çalışmasında klasik teoride insanların rasyonel karar alma sürecini aşağıdaki gibi özetlemektedir:

Şekil 2.3 Rasyonel Karar Alma Süreci

Kaynak: Heracleous, 1994:16

Ancak bireyler her zaman en iyi seçeneği bulamayabilir ya da bulmuş olsa da tercih etmeyebilir. Bu durumun nedenleri arasında bilişsel yetenekler, hafıza, duygular, psikolojik etmenler vb. sıralanabilir. Bu çerçevede bireylerin rasyonel olmak yerine sınırlı rasyonel olabilecekleri ifade edilmiştir (Çekiç, 2016: 71).

2.5.1 Geleneksel İktisatta Karar Alma: Beklenen Fayda Teorisi

Mal veya hizmetin bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilme derecesinin ölçütü olarak tanımlanan fayda, ekonomi biliminde herhangi bir mal veya hizmetin tüketimi sonucunda oluşan görece tatmin olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede bireylerin kendi faydalarını maksimize etmeleri de iktisadi davranış olarak tanımlanabilir (Şenişne, 2011: 43).

Ekonomide bireylerin belirsizlik altında davranışlarını açıklayan temel paradigma beklenen fayda kuramı olarak ifade edilmektedir. Beklenen fayda kuramı, bireysel davranışların açıklanmasındaki geçerliliği tartışmalı olmasına rağmen matematiksel kolaylık ve basitliği nedeniyle tercih edilen bir modeldir (Taşdemir, 2007: 308).

1738 yılında Bernoulli tarafından temeli atılan beklenen fayda kuramı 1944 yılında John Von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından "beklenen subjektif fayda kuramı" olarak yeniden ele alınmıştır. Beklenen subjektif fayda ve beklenen fayda kuramına göre insanların vermiş oldukları kararların arkasında yaptıkları bazı olasılıksal hesaplamalar yer alır ve faydalarını maksimize edecek şekilde karar verirler (Tekin, 2016: 79).

Beklenen Fayda Teorisi' ne göre:

Beklenen fayda = Belirsizlik altında verilen bir kararın sonucu olan olası fayda $\times$ Belirsiz durumlarda olayın gerçekleşme olasılığı formülüyle elde edilmektedir (Bakırcı vd., 2021: 1232).

Beklenen fayda kuramına göre riskli bazı alternatiflere sahip bir durum sahip olduğu olasılıklar ve faydaları aynı anda ve birbirinden bağımsız bir şekilde ölçülebilir. Faydayı ölçebilmemiz birisi belirli, diğeri ise riskli olan iki durumun kombinasyonu olan ve bireyin aralarında kayıtsız kalacağı iki alternatifin formüle edilmesine bağlıdır. Bu doğrultuda beklenen fayda kuramını örnekle ifade etmemiz gerekirse; bir bireyin %100 10\$ kazanç sağlayacağı bir alternatif ile %50 ihtimalle 1\$ ve %50 ihtimalle de 25\$ kazanç sağlayacağı ikinci bir alternatif arasında kaldığı durumda; bu alternatiflerin faydaları, her iki alternatifin olası getirilerinin ağırlıklandırılmış toplamlarını ifade eden “beklenen fayda”ları hesaplanarak ölçülebilir. Yani birinci alternatif; $1 \times U(10\$) = 10\$$ fayda sağlarken, ikinci alternatif; $0.5 \times U(1\$) + 0.5 \times U(25\$) = 13 \$$ fayda sağlamış olacaktır. Beklenen fayda kuramına göre bu durumda her zaman rasyonel seçimler yapan birey, kendisine 3 \$ daha fazla fayda sağlayan ikinci alternatifini tercih edecektir (Karabulut, 2013: 5519).

Belirsizlik koşulları altında karar verme sürecinde, rasyonel tercihler için ve ekonomik davranışları açıklamada yaygın olarak kullanılan beklenen fayda kuramı faydanın maksimize edilmesi esasına dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, bireyler iktisadi tercihlerinde kazançlarını maksimum kayıplarını ise minimum noktaya getirecek şekilde tercihlerde bulunurlar (Tomak, 2009: 148).

Beklenen fayda kuramına göre tercihler tamlık, geçişlilik aksiyomlarını karşılamalıdır. Bu iki aksiyoma ilave olarak tercihler süreklilik ve bağımsızlık aksiyomlarını da taşımalıdır. Bu çerçevede süreklilik, bireyin tercihlerinde tutarlı olacağını yani bireyin iki durum arasındaki tercihi bu iki durum arasından birinin olasılığında meydana gelebilecek herhangi bir değişimin tercih sıralamasını etkilemeyecek olmasını ifade eder. Sürekliliği bir örnekle ifade etmemiz gerekirse, birey arabayla yapacağı bir gezintiyi, evde oturmaya tercih ediyorsa; arabayla yapacağı bir gezintiye ilişkin araba kazasında hayatını kaybetme'nin çok düşük fakat pozitif olasılığı evde oturmaya tercih edilecektir. Bağımsızlık aksiyomu ise

bireyin iki durum arasındaki tercih sıralamasının; bu iki duruma ilave olarak bir üçüncü durumun ayrı ayrı eklenmesi halinde de devam edeceğini ifade etmektedir (Koçaslan, 2011: 21).

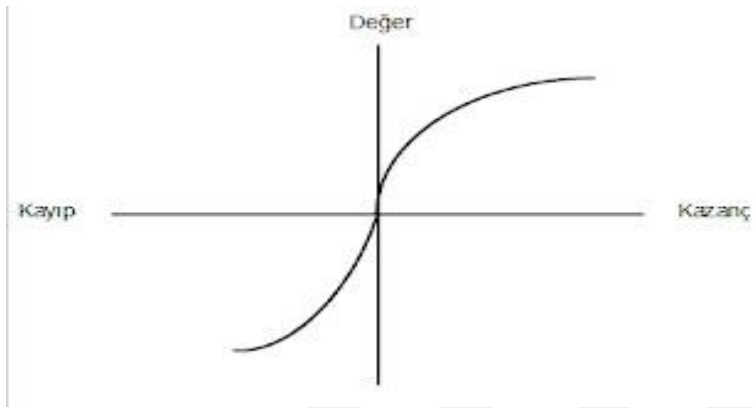
Beklenen fayda kuramı bireylerin karar alırken faydalarını maksimize edecek şekilde davrandıklarını ifade etmektedir. Ancak, realitede faydanın maksimize edilebilmesi için çeşitli olası sonuçların nasıl yaşanacağı hususunda bir öngörude bulunmak gerekmektedir. Fakat bu öngörülerin sistematik olarak peşin hükümlü olması durumunda fayda maksimize edilmeyecektir. Yapılan çok sayıda deneyde sistematik hatalara rastlanmıştır. Örneğin; Oynanan bir rulet oyununda arka arkaya kırmızı geldikten sonra bir sonraki oyunda siyah geleceğine inanan bir oyuncunun yanılgısı, bir yazı tura oyununda yazı veya tura gelme olasılığı bir önceki atışa bağlı olmamasına ve oyun dizilimi tamamen tesadüfi olmasına rağmen bireylerin oyun süresince ortaya çıkan dizilimi oyunun temel bir özelliği gibi algılamaları, bir hastanede arka arkaya doğan bebeklerin cinsiyetinin (EEEEKK), (KKKKKK) ve (EKEEKE) şeklinde sunulan sıralama seçeneklerinden, ilk iki sıralama düzenli olduğu için üçüncü seçeneğin gerçekleşme olasılığının daha yüksek olduğunu tahmin etmeleri sistematik hataların yapıldığının göstergeleridir (Yiğitbaş, 2021: 30).

1950’li yıllardan sonra beklenen fayda kuram teorisi ve pratik arasındaki belirgin farklılık nedeniyle pek çok deneysel ve davranışsal çalışmayla sorgulanmıştır. Bireylerin gerçek hayattaki ekonomik davranış ve teori arasındaki büyük boşluk açıklanmış ve ekonomistlerin görüşü genellikle realiteden uzak olmakla tenkit edilmiştir (Koçaslan, 2019: 535). Daniel Kahneman ve Amos Tversky beklenen fayda kuramının ihlallerini sistematik bir yaklaşımla inceleyip eleştirel bir bakışla beklenen fayda teorisinin risk altında alınan bütün kararları kapsamadığını ve gerçek hayatı kavramada yeterli olmadığını ortaya koymuşlardır (Kahneman, Tversky, 1979, s. 263).

2.5.2 Davranışsal İktisatta Karar Alma: Beklenti Teorisi

Karar verme davranışlarının mantığını bazı kurallar çerçevesinde ele alan beklenen fayda teorisi, birey davranışlarının ne olması gerektiğini rasyonalite olarak ifade etmiştir. Ancak Fransız iktisatçı Maurice Allais birey tercihlerinin doğrusal olmadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca Kahneman ve Tversky, Bernoulli’nin beklenen fayda teorisini eleştirerek, bireylerin karar verme süreçlerinden sapma

nedenleri üzerinde durmuşlar ve beklenti teorisini ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede Tversky ve Kahneman, bireylerin kaybetmekten duydukları acının, aynı miktardaki bir kazançtan duyacakları hazzın neredeyse iki katı olduğunu ifade ederek bireylerin tercihlerini “kaybetmekten kaçınma” güdüsünün etkisinde kalarak gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bireylerin, kazancın kesinleştiği oranda riskten kaçındıklarını ve kazancın belirsizleştiği oranda da risk aldıklarını öngören değer fonksiyonunu ortaya koymuşlardır (Karabulut, 2013: 72).

Şekil 2.4 Hipotetik değer fonksiyonu

Kaynak: Tversky ve Kahneman, 1984, 342

S-şeklinde değer fonksiyonuna yukarıda yer verilmiştir. Beklenti teorisinde sonuçlar; nötr referanstan kayıp veya kazanç yani pozitif veya negatif sapmalar olarak ifade edilmektedir. Değer fonksiyonu genellikle S-şeklinde, referans noktasının üzerinde konvex, referans noktasının altında ise konvektir (Tversky ve Kahneman, 1984: 342).

Beklenti teorisi, bireylerin karar verme süreçlerinde, verilen kararların sonuçlarından ziyade potansiyel kayıp ve kazançlarına yükledikleri değerleri dikkate aldıklarını ifade eder. Bu çerçevede değer fonksiyonunda kazançlar için konvex (riskten kaçınmayı ifade eder), kayıplar için konveks (risk iştahını ifade eder) ve kayıplar için kazançlara oranla daha diktir (kayıptan kaçınmayı ifade eder) (Tekin, 2016: 93). Yani insanlar kazançlara kıyasla, kayıplara karşı daha duyarlıdır. Değer fonksiyonundaki bu asimetri, kayıptan kaçınma olarak ifade edilmektedir. Tversky ve Kahneman, bireylerin kayıp halinde duydukları acının, aynı miktardaki bir kazancın hissettireceği hazzı göre iki kat fazla olduğunu ortaya çıkarmış. Bu nedenle

insanların tercihlerini kayıptan kaçınmanın belirlediğini ileri sürmüşlerdir (Kamilçelebi, 2019: 43).

Kahneman ve Tversky (1979) çalışmasında beklenen fayda teorisi ile açıklanamayan durumları ifade edebilmek için bazı deneyler gerçekleştirmişlerdir. İlk deneyde öğrencilerden A ve B durumları arasından birini tercih etmeleri istenmiştir; A: %80 olasılıkla 4,000 dolar kazanma, %20 olasılıkla hiçbir şey kazanamama B: %100 olasılıkla 3,000 dolar kazanma. Öğrencilerin %80'i B seçeneği 3,000 dolarlık kesin kazancı tercih etmişlerdir. Benzer şekilde bir sonraki deneylerinde de öğrencilerden A ve B seçeneklerinden birini seçmeleri istenmiştir; A: %80 olasılıkla 4,000 dolar kaybetme, %20 olasılıkla hiçbir şey kaybetmeme B: %100 olasılıkla 3,000 dolar kaybetme. Öğrencilerin %92'si A seçeneğini tercih etmişlerdir.

Bir sonraki deneylerinde öğrencilere 600 kişinin salgın hastalıktan dolayı ölmesi beklendiği bu durumdan korunmak için A ve B seçenekleri arasında bir tercih de bulunmaları gerektiği söylenmiştir; A: 200 kişi salgın hastalıktan kurtulacak B: 600 kişinin %33'ü kurtulacak, %67'si ise kurtarılamayacak sonuç olarak öğrencilerin %72'si ilk seçeneği tercih etmişlerdir. Bir sonraki deneylerinde üçüncü deneyde verilen seçeneklere iki yeni alternatif eklenmiştir. Bunlar; C: 600 kişiden 400'ü salgın hastalıktan ölecek D: %33 olasılıkla kimse ölmeyecek, %67 olasılıkla 600 kişi ölecek öğrencilerin %78'i D seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu çerçevede beklenti teorisine göre bireyler kayıplardan kaçınmak için risk alırken kazanç durumunda riskten kaçınmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1984: 343).

2.5.3 Beklenen Fayda Teorisi ile Beklenti Teorisi Arasında Oluşan Farklılıkların Değerlendirilmesi

Kahneman ve Tversky tarafından ortaya atılan beklenti teorisi ile beklenen fayda teorisi arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu çerçevede beklenen fayda teorisi, normatif analiz üzerine kuruludur. Karar vermenin mantığı ve doğası ile ilgili olan normatif analiz, karar problemlerine rasyonel çözümler üretmeye çalışır. Buna karşın, beklenti teorisi insanların inanç ve tercihlerinin ne olması gerektiği değil de ne olduğu üzerinde duran betimleyici analiz kullanarak karar vermeye ilişkin davranış ve eğilimleri ölçmeye çalışır (Döm, 2003, 11-12).

Beklenen fayda teorisi ile beklenti teorisi arasındaki farklılıkla aşağıda sıralanmaktadır (Ding vd., 2004: 426-427):

- Beklenen fayda teorisi, faydayı bireylerin servetlerindeki son duruma göre dikkate almaktadır. Bireylerin serveti olasılıklardan sağlanacak ek kazanımları ve mevcut diğer varlıkları içermektedir. Beklenti teorisi ise seçeneğin servette yaratacağı değişimle ilgilenmektedir.
- Her bir seçeneğin olası sonuçlarının olasılıkları ile ağırlık kazandırılması ve toplanması ile bulunan beklenen fayda teorisi beklenen faydayı hesaplarken olasılıkları dikkate almaktadır. Beklenti teorisi ise değer fonksiyonunda karar ağırlıklarını kullanmaktadır.
- Beklenen fayda teorisi, yatırımcıları riskten kaçınan, riske kayıtsız kalan ve riski seven olmak üzere üç farklı grupta sınıflandırmaktadır. Ancak yatırımcı beklenen fayda teorisine göre bu üç farklı özelliği aynı anda taşımamaktadır. Beklenti teorisi ise, varlık düzeyleri farketmeksizin, yatırımcıların kazanç söz konusu olduğunda riskten kaçınan, kayıp söz konusu olduğunda ise risk alan özellik göstereceğini ifade etmektedir.

2.6 Bireyin Karar Verme Sürecindeki Gizli Tuzaklar

Bireyler karar verirken bazı gizli tuzak ve yanılgıların içine düşebilir bu doğrultuda birey her zaman rasyonel davranışlar sergilememektedir. Aşağıda davranışsal iktisat çerçevesinde bireylerin karar verme sürecinde karşılaştığı bazı tuzaklara yer verilmiştir.

2.6.1 Kayıptan Kaçınma

Davranışsal iktisadın önemli kavramlarından biri olan kayıptan kaçınma bireylerin, kayıplara, kazançlara kıyasla daha hassas olmaları durumu olarak ifade edilmektedir (Cengiz ve Tekin, 2020: 41).

Beklenti teorisine göre bireyler için ellerindekini kaybetmemek kazanmaktan daha önemli görülür. Kazanç ve kaybın eşit olduğu durumda ise kayıptan kaçınma yolunu tercih ederler. Risk ve belirsizlik altındayken insanlar irrasyonel davranarak beklenen faydayı maksimum yapmak yerine kayıptan kaçınma eğilimindedir (Aktan, 2018: 350).

Aşağıda yer verilen tabloda da görüleceği gibi pozitif beklentiler durumunda bireyler kesin seçeneği tercih ederken, negatif beklentiler durumunda tercih değişikliği yaparak risk arama davranışına girer ve kayıptan kaçınırlar.

	Kazanç (Pozitif Beklentiler)		Kayıp (Negatif Beklentiler)	
Seçenekler	% 80 ola. 4000	Kesin 3000	% 80 ola.- 4000	Kesin -3000
Tercih Dağılımı	20 %	80%	92%	8%
Seçenekler	%20 ola. 4000	%25 ola.3000	%20 ola.- 4000	%25 ola.-3000
Tercih Dağılımı	65%	35%	42%	58%
Seçenekler	%90 ola.3000	%45 ola.6000	%90 ola.3000	%45 ola.6000
Tercih Dağılımı	86%	14%	8%	92%
Seçenekler	%0,2 ola 3000	%0,1 ola.6000	%0,2 ola.- 3000	%0,1 ola.-6000
Tercih Dağılımı	27%	73%	70%	30%

Tablo 2.1 Beklenti Teorisi Problemleri Sonuçları

Kaynak: Uyar, 2019: 73 (Kahneman ve Tversky (1979) çalışmasından tercüme edilerek uyarlanmıştır).

2.6.2 Çerçeveleme Etkisi

Beklenti teorisine göre, bireyler kendilerine farklı şekillerde sunulan ancak esasta aynı olan durumlara karşı farklı tercihler yapmaya eğilimlidir. Aslında aynı olan bilgi farklı şekilde ifade edildiğinde bireylerde farklı duygular uyandırmaktadır. Bu durumun bireylerin kararlarına yansması çerçeveleme etkisi olarak ifade edilmektedir (Ergör, 2017: 9).

Tversky ve Kahneman'ın 1981 yılında yayınlanan "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice" isimli çalışmasında bireylerin karar alırken etkilendikleri çerçeveleme tuzağı aşağıdaki gibi bir örnekle ifade edilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1981: 453):

ABD'nin 600 kişiyi öldüreceği sanılan Asya kaynaklı bir hastalık için bir plan geliştirdiğini varsayalım

A: 200 kişi kurtarılacaktır.

B: $1/3$ olasılıkla 600 kişi kurtarılacak ve $2/3$ olasılıkla kimse kurtarılamayacaktır.

Hangisini seçerdiniz?

152 kişiye sorulan bu soruda iki seçeneğinde beklenen değeri aynı olmasına rağmen katılımcıların %72'si A programını seçerken, %28'i B programını seçmiştir. Yani çoğunluk kesin olan seçeneği tercih ederek riskten kaçınmıştır.

İkinci varsayıma göre ise;

C: 400 kişi ölecek

D: $1/3$ olasılıkla kimse ölmeyecek ve $2/3$ olasılıkla 600 kişi ölecektir.

Hangisini seçerdiniz?

155 kişiye sorulan bu soruda ise katılımcıların %22'si A seçeneğini seçerken, %78'i B seçeneğini tercih etmiştir. Bu defa katılımcıların çoğunluğu risk arayışına girerek kayıptan kaçınmıştır. Görüldüğü gibi her iki seçenekte beklenen değer aynıdır. Aralarındaki tek fark programlar 1. problemde kurtarılan yaşam sayısı ile çerçevelenirken 2. problemde kaybedilen yaşam sayısı ile çerçevelenmiştir.

2.6.3 Sahiplik (Statüko) Etkisi

Bireylerin bir şeyleri kendilerine ait olarak algılaması durumunda bu şeylere daha fazla değer vermesi durumu sahiplik etkisi olarak ifade edilmektedir. Kayıp ve kazanç durumları eşit olmasına rağmen bireylerin statükodan kaynaklanan kayıpları, eşdeğer kazançlardan daha fazla tarttığı gözlemlenmektedir (McCaffery ve Baron, 2006: 108).

Sahiplik etkisine yönelik ilk çalışmalar Knetsch ve Sinden (1984) tarafından ortaya konulmuştur. Knetsch ve Sinden çalışmalarında katılımcılara ya bir piyango bileti ya da 2,00 \$ sunmuşlardır. Sonra katılımcılara piyango biletini parayla takas etme veya tam tersi durum teklif edilmiştir. Fakat çok az sayıda katılımcı elindekini

değiştirmeyi kabul etmiştir. Piyango bileti verilen katılımcılar para verilenlerden çok daha fazla mutlu olmuştur (Kahneman vd., 1991: 194).

Bireyler zaman zaman mezun oldukları üniversiteyi hatta tuttukları futbol takımının bile diğerlerine göre daha değerli ve önemli olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede sahiplik etkisini sadece maddi anlamda değer biçilen varlıklarla sınırlamamak gerekmektedir (Demir, 2013: 88).

Bireylerin sahip olduğu şeylere daha fazla değer vererek oluşturduğu sahiplik etkisi, zaman zaman kar amacı gözetmeyen kurumlar tarafından da kullanılmaktadır. Örneğin, müzede bulunan her tablonun, toplumda milli ve kültürel miras olduğuna vurgu yapılarak söz konusu tabloya değer yüklenmektedir. Böylelikle, olası bir borç yüzünden müzeden ayrılması gereken bir tablo olduğunda kanunen satılmasını engelleyerek ya da satın almak için para toplanmasına toplumu ikna ederek tablonun müzeden ayrılması önlenmektedir (Savaş, 2021: 20).

İnsanların geneli rasyonel davrandığını ve nesnel kararlar verdiklerini düşünmektedir. Ancak hepimiz bazı önyargılara sahibiz ve bu önyargılar yaptığımız seçimleri etkilemektedir. Örneğin, karar vericiler, statükoyu devam ettiren alternatiflere karşı güçlü bir önyargı sergilemektedirler (Hammond vd., 1998: 3).

2.6.4 Zihinsel Muhasebe

İlk tez Richard Thaler tarafından ‘‘Mental Accounting Matters’’ isimli makalede ortaya atılan zihinsel muhasebe kavramı, birey ve hanehalklarının finansal aktiviteleri düzenlemek, değerlendirmek ve takip etmek için kullanılan bilişsel işlemler seti olarak ifade edilmektedir (Thaler, 1999: 183).

Zihinsel muhasebe, bireylerin finansal işlemler bağlamında mali işleri kodlama ve değerlendirmede kullanmış olduğu yöntemler olarak ifade edilmektedir. Bireyler paranın nereden geldiği, nerede korunacağı ve nasıl harcandığına bakarak kategorize etmeye eğilim gösterirler. Bu çerçevede zihinsel muhasebe, bireylerin verdikleri finansal kararlara ilişkin sonuçları nasıl değerlendirdikleri ile ilgilenmektedir (Hayta, 2014: 338).

Örneğin; ‘‘Bay ve Bayan L ile Bay ve Bayan H kuzeybatıya balığa çıkmışlar ve biraz somon balığı yakalamışlardır. Sonra bu balıkları paketleyerek, bir havayolu firması aracılığıyla evlerine göndermişler, ancak aktarmada balıkları kaybolmuştur.

Bay ve Bayan L ile Bay ve Bayan H, firmadan 300 \$ tazminat almış ve bu tazminatın 225 \$'lık kısmıyla bir güzel bir restoranda yemek yemişlerdir. Çiftin, o güne kadar bir restoranda hiç bu kadar para harcamamış olduğu bilinmektedir''. Balık hikayesi olmaksızın bir restoranda 225 \$ harcamak, "gelirimizden büyük bir miktar harcadığımız" genellemesine yol açarken, örnekte aynı tutarı harcamak "beklenmeyen kazançlarla lüks harcamalar yapıyoruz" şeklinde genellemeye neden olmaktadır. İlk durum maddi kayıp yaşanmış hissi verirken ikinci genelleme sorun olmadığına işaret eder. Bu noktada, balık hikayesinde 225 \$ 'lık yemeğin tadı çıkartılabilir fakat balık hikayesi olmadan aynı yemek, gelirin büyük bir kısmının harcanmasına neden olduğundan, gelecek için endişe duyulmasına neden olabilir (Gilboa ve Gilboa-Schechtman, 2001: 3-4).

İnsan zihni faaliyet gruplarını farklı algılayıp değerlendirmektedir. Bireyler elde ettikleri gelirleri, gelirin gelmiş olduğu yere göre kategorilere ayırır ve harcama planına ona göre karar vermektedir. Parasal büyüklük aynı olmasına rağmen bireyler tarafından farklı algılanabilmektedir. İnsan zihni muhasebe kaydı gibi gelir ve giderleri kaydetmektedir. Bu doğrultuda herhangi bir işlem yapmaya karar verdiğinde o harcama için düşündüğü bütçe konusunda da bir karar vermektedir. Bir örnekle ifade etmemiz gerekirse; miktar olarak aynı olan ve şans oyunundan kazanılmış olan para ile aynı miktarda maaştan yapılan harcama farklı değerlendirilmektedir. Günlük hayatta ise zihinsel muhasebeye en güzel örnek kredi kartı ile yapmış olduğumuz harcamalara, nakit yapılan harcamalara göre daha kolay karar vermemizdir. Bireyleri rasyonel davranmaktan alıkoyan bu etki zihinsel muhasebe tuzağı olarak ifade edilmektedir (Solak ve Hayat, 2021: 78-79).

2.6.5 Batık Maliyet Etkisi

İktisatta batık maliyet, daha önce ödenmiş olan ve geri dönüşü mümkün olmayan maliyettir. Bir örnekle ifade etmemiz gerekir ise X işletmesinin yeni bir makineye bir milyon dolar yatırım yapmış olduğunu varsayalım. Bu para artık gitmiştir. Alınan makine bir fayda sağlamıyorsa da geriye dönüş için yapılacak bir iş yoktur. Böyle bir sonuç kesinse, artık bu makine için yapılan yatırım bir batık maliyettir ve bu durum işletmenin karar verme sürecine girmemelidir (Duyar, 2018).

Batık maliyet etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için Arkes ve Blumer bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya göre, eve giderken markette indirimde olan

3 \$ hazır yemeği satın aldığınızı varsayalım. Akşam yemek vakti aldığınız yemeği ısıtmadan önce arkadaşınızı yemeğe davet ediyorsunuz. Arkadaşınız bu daveti kabul ettiğini ve size eşlik etmekten memnuniyet duyacağını söylüyor. Sonra arkadaşınız için yeniden markete gidip ikinci bir hazır yemek almak istediğinizde indirimin kalktığını öğrenip hazır yemeği 5 \$ (normal fiyat)’a almak zorunda kalıyorsunuz. Daha sonra eve dönüp aldığınız yemekleri tam ısıttığınız anda arkadaşınız size hasta olduğu için gelemeyeceğini söylüyor. İki yemeği yiyecek kadar aç değilsiniz ve yemekler ısınmış olduğu için yeniden donduramazsınız. Yani sadece birini yemeli diğerini atmalısınız. Hangisini yersiniz? Geleneksel iktisat teorisine göre her iki hazır yemeği seçmenin maliyeti faydaları tam olarak eşit olduğundan katılımcıların seçenekler arasında kararsız kalmaları ya da herhangi bir tercihte bulunmamaları gerekirken, katılımcıların büyük çoğunluğu batık maliyet hatasına düşerek tercihlerini 5\$ yemekten yana kullanmışlardır. 5 \$’lık yemeği atmak, 3 \$’lık yemeği atmaktan daha israf edici görölmektedir. Dolayısıyla geleneksel ekonomi teorisinin, katılımcıların % 100’ünün “tercihi yok” yönündeki tahmininin yanlış olduğu ispatlanmıştır (Arkes ve Blumer, 1985: 132-133).

İnsanlar ödemiş oldukları paranın karşılığında beklenen hizmeti alamadıklarını düşündüklerinde batık maliyet etkisi ortaya çıkmaktadır ancak bu batık maliyetin eşdeğeri başka bir kayıp aynı ürün için söz konusu olduğunda, maddi anlamda eşit kayıp söz konusu olmasına rağmen, insanlar bunu batık maliyet olarak düşünmemektedirler ve bu nedenle batık maliyet hatası oluşmaktadır (Duman Kurt, 2011: 28).

2.6.6 Çıpalama ve Düzeltme Eğilimi

Genellikle bireyler, bir değere yönelik tahminde bulunmak istediklerinde bir çapa yani başlangıç noktası belirleyerek tahmin yürütme sürecine başlarlar. Sonrasında ise bilgi ve analizlerden faydalanarak tahminlerinde aşağı veya yukarı yönlü düzeltmelerde bulunurlar (Tekin, 2018: 103)

Çıpalama tuzağı, bireylerin herhangi bir konuda tahminde bulunurken kendilerinin belirlemiş olduğu bir başlangıç noktasını referans alarak tahminlerini buna göre gerçekleştirdiklerine dayanmaktadır. Genellikle geçmiş deneyim ve gözlemler referans veya başka bir ifadeyle dayanak noktasının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bireyler bir tahminde bulunmak istediklerinde genellikle akla

gelebilecek sayılar referans noktası olarak seçilmekte ve bu noktaya göre bir tahminde bulunmaktadır (Hayta, 2014: 334).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin iki grup lise öğrencisine uyguladıkları deney ile konuyu örneklendirebiliriz. Deneyde lise öğrencilerinden oluşan iki ayrı gruba aşağıdaki gibi sıralanmış sayıların çarpım sonuçlarını 5 saniye içinde tahmin etmeleri istenmiştir.

1.Grup: $1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 = ?$

2.Grup: $8 \times 7 \times 6 \times 5 \times 4 \times 3 \times 2 \times 1 = ?$

İlk gruptaki öğrenciler tahminini ilk birkaç sayıyı çarparak oluşturduğu için ilk gruptaki öğrencilerin cevaplarına ait ortalama değer 2.250 olmuştur. İkinci gruptaki öğrenciler de ilk gruptakiler gibi serinin hemen başındaki sayı değerlerini çarpmaya başladıkları için bu gruptakilere ait ortalama değer 512 olarak gerçekleşmiştir. Doğru çarpım değeri ise 40.320'dir. Bu örnekte her iki grubun sorusundaki sayı değerleri aynı olmasına karşın gruplardaki öğrenciler, bütünün sadece bir parçasını değerlendirerek tahmin yürütmüş ve bütüne ait bu parça, yan yana sıralanmış sayıların ilk birkaçından oluşmuştur. Neticede hem tahminler gerçek değerden uzaklaşmış hem de katılımcıların gördükleri ilk değerlere fazla adapte olmalarının sonucunda gruplar arasında farklı tahminler ortaya çıkmıştır (Tversky ve Kahneman, 1974: 1128).

2.6.7 Sürü Davranışı

Yapılan araştırmalar sürü psikolojisinin bireyler üzerinde büyük ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hiç fikrimizin olmadığı bir konuda bile çevremizi gözlemleyerek, etkilenecek veya elde ettiğimiz bilgiler neticesinde sürü davranışı sergileyerek karar alınabilir (Mola, 2021: 29).

Sürü davranışı çerçevesinde bireylerin nasıl davranacağını incelemek amacıyla restoran örneğine yer verebiliriz. Buna göre, öncelikle çalışmayı düşünen 100 kişinin iki farklı A ve B restoranları hakkındaki fikirleri sorulmuştur. 100 kişiden %51'i, restoran A'nın iyi olduğunu söylerken, %49'u ise restoran B'nin daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Ardından katılımcılardan iki restoran arasında bir tercihte bulunmaları istenmiştir. Bununla beraber bireyler kendi tercihlerini yapmadan, onlardan önce yapılan seçimleri gözlemleyerek restoranlardan birine ya da diğerine

karar verecektir. Seçim sonuçları incelendiğinde, restoran A'nın restoran B'den daha iyi olduğu bilinse de katılımcılar sürü psikolojisi ile hareket ederek, 100 katılımcıdan 99'u restoran B' tercih etmiş, sadece bir kişi restoran A'yı tercih etmiştir (Banerjee, 1992:798).

Gerçekleştirilen bir başka deneyde ise Minnesota'da yaşayan vergi mükelleflerine dört farklı türde bilgi verilmiştir. Bu çerçevede gruplardan birine toplanan vergilerin eğitim ve sağlık gibi kamusal alanlara yönlendirildiği bilgisi verildi. Diğer bir gruba, vergi ödemeyenlerin belli tutarda cezaya maruz kalacağı bildirildi. Bir başka gruba, vergi formu doldurmaya yönelik gerekli bilgilendirmenin yapıldığı yönlendirmede bulunuldu. Son gruba ise, bölgedeki vergi mükelleflerinin %90'ının vergisini ödediği bilgisi verildi. Yapılan bilgilendirmelerin neticesinde vergi mükelleflerinin %90'ının vergisini ödediği bilgisine ulaşıldı. Bilgilendirmelerden yalnızca en sonuncusu etkili oldu ve vergisini ödeyen mükelleflerin sayısını arttırdı. (Thaler, Sunstein, 2013, 90-94).

2.6.8 Bedavanın Etkisi

Herhangi bir hizmet veya ürünün değeri sıfır olarak belirlendiğinde, çok düşük fakat pozitif bir fiyata kıyasla beklenen faydanın çok daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu etki çok önemli görülmüş ve sıklıkla “sıfır fiyat etkisi” veya “bedava etkisi” olarak ifade edilmiştir (Akkuş, 2018: 387).

Bedavanın etkisini Ariely “Akıldışı ama Öngörülebilir” isimli kitabında şu örneklerle açıklamaktadır. Bireylerden 10 dolarlık hediye çekini bedava mı alırsınız ile 20 dolarlık hediye çekini 7 dolara mı alırsınız soruları karşılığında bir cevap istenmektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin direkt olarak bedava olan tercih ettiği görülmüştür. Halbuki 20 dolarlık hediye çeki 13 dolar kâr getirmektedir. Bu durum 10 dolarlık çeki bedava almaktan çok daha iyidir ve eylem halindeki rasyonel olmayan davranışı göstermektedir (Ariely, 2019: 79).

2.7 Davranışsal İktisat Ve Kamu Maliyesi İlişkisi

İnsan davranışlarını açıklamaya çalışan geleneksel ekonomik teori, sınırsız rasyonelite, sonuç odaklı karar verme, bencillik, kendi kendini kontrol etme ve beklenen fayda maksimizasyonu varsayımına dayanmaktadır. Ancak kanıtlar bireylerin genellikle ekonomik olarak optimal olmayan kararlar aldıklarını ve dış

unsurlardan etkilendiklerini göstermektedir. Sezgisel yargı modellerinin bu yüzden günümüz literatüründe önemi artarak bireylerin karar verme sürecinde sosyal çevre algıları ve vergi adaleti gibi geleneksel ekonomik modellerin göz ardı edildiği iddia edilmektedir (Loureiro, 2014: 14).

Colin F. Camerer ve George Loewenstein'a göre davranışsal iktisadın esasında ekonomik analizin psikolojik temellerinin gerçekçiliğinin artırılmasının ekonomiyi olumlu etkileyeceği, teorik iç görüşler üreterek daha iyi tahminlerde bulunulacağı ve daha iyi bir politika önereceği yer almaktadır (Camerer, Loewenstein, 2002: 2).

Davranışsal iktisat, geleneksel politika analizi için sorun oluşturmaktadır. Bu temel politika sorunları hakkında ne düşünüldüğü konusunda, var olan tercih hatalarının yeniden şekillendirilmesi gerekir. Ancak sistematik olarak bu olası durumun anlaşılmasının zor olduğu kanıtlanmıştır. Saptanan tutumluluk tercihi, politika tasarımı ve analizi için güçlü bir çerçeve sağlar. Kamu maliyesi ise, farklı politika kollarının toplam refahı nasıl etkilediğini, bireylerin politika değişikliklerine nasıl cevap verdiğini hesaplayan, bütünleştirilmiş bir davranış sergiler (Mullainathan vd., 2012: 172).

Birçok kaynakta devlet faaliyetlerinin ekonomik ve mali yönlerini neden ve sonuçlarıyla inceleyen ve bunlardan kaynaklanan sorunların çözümlerini araştıran bir bilim dalı olan kamu maliyesinde ele alınacak konular, Prof. Dr. Akif Erginay'a göre gelirlerin çeşitleri ve elde ediliş şekilleriyle bunların kamu hizmetlerine harcanması usulleri olduğunu ve bu konuları incelerken bu gelir ve harcamaların ekonomik, politik, hukuki, teknik ve sosyal-psikolojik yönleriyle neticelerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Eker ve Bülbül, 2013: 25).

2.8 Davranışsal Kamu Maliyesi

Adam Smith' ten günümüze ekonominin temel kaygılarından birisi olan kamu maliyesinin konusunu devletin kıt kaynakları tahsis etmedeki ve bunların dağıtımı ya da yeniden dağılımı noktasındaki ekonomik görevlerini yerine getirmedeki rolü olarak ifade edebiliriz. Kamu harcamaları ve gelirleri olarak Musgrave tarafından ikiye ayrılan kamu maliyesi kendi içerisinde ayrıca pozitif ve normatif analiz olarak sınıflandırılır. Pozitif analiz, hükümetin vergi ve harcama programlarının, bireylerin davranışları ve refahları üzerinde etkisini anlamaya çalışır.

Normatif analiz ise, hükümetin yapması ve yapmaması gerekenler için kılavuzlar oluşturmaya çalışır. Temel normatif soruların cevapları, ekonomik analizin doğrudan katkıda bulunamayacağı değerlere dayanmaktadır, fakat bu cevaplar aynı zamanda pozitif analize de bağlıdır. Kamu maliyesi, çeşitli alternatif hükümet eylemlerinin maliyet ve faydalarını ortaya koymaktadır (McCaffery ve Slemrod, 2004: 2).

Kamu politikalarının etkilerini tanımlamak ve değerlendirmek amacıyla yapılan pozitif ve normatif araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre davranışsal kamu maliyesi ile neoklasik yaklaşımın iki açıdan farklılaştığını ortaya koymaktadır. İlk olarak davranışsal yaklaşımda bireylerin iyi tanımlanmış tercih sıralamalarına (well-defined preference rankings) sahip olduğu varsayımı esnetilmektedir; ardından tüketici egemenliği ilkesinden (consumer sovereignty principle) uzaklaşmaktadır (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 208).

Yerleşik kamu maliyesi, bireylerin mükemmel optimize edici olduğunu, sınırsız öz kontrole sahip olduklarını ve sıklıkla standart tercihleri olduğu varsayımını kabul eder. Davranışsal iktisat bu varsayımların realite ile bağlarının zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu varsayımların politika sonuçları üzerinde önemli başarısızlıklara sebep olduğu gözlemlenmiştir (Congdon vd., 2011: 40).

Kamu politikalarının tam olarak kavranabilmesi için daha analitik ve kapsamlı bir bakış açısı gerekmektedir. Bu nedenle kamu politikalarının şekillendirilmesinde davranışsal kamu maliyesinden faydalanılmaktadır (Didinmez, 2018: 74).

Davranışsal ekol; genelde kamu ekonomisi teorisine, özelde ise vergi analizine yönelik önemli yenilikler sunmaktadır. Vergi politikası çalışmalarında sıklıkla ele alınan teorilerden biri olan optimal vergilendirme teorisini de davranışsal yaklaşım yardımıyla güncellemek mümkündür. Vergilemenin piyasalar üzerinde yarattığı bozucu etkiler nedeniyle iktisadi etkinlik üzerinde olumsuz yansımaları da beraberinde getirmektedir. Malların ve hizmetlerin göreceli fiyatları değiştiği için optimal dengeden uzaklaşmakta ve vergi yükünün dağılımında adalet konusunda tereddütler doğmaktadır. Optimal vergilendirme yaklaşımı çerçevesinde oluşturulacak bir vergi politikasının vergilendirmenin etkinlik boyutu ile birlikte eşitlik yönünü de dikkate alması beklenmektedir. Bu çerçevede vergilendirmenin hem etkinlik hem de eşitlikle ilgili sonuçlarını değerlendirebilmek için bireylerin

vergiye karşı tepkilerini çözümlmek önem arz etmektedir. Analizlerin doğru yapılabilmesi için ise sınırlı rasyonellik dolayısıyla ortaya çıkabilecek davranışsal eğilimlerin yaratabileceği farklı optimizasyon tercihlerinin dikkate alınması hayatidir (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 209).

2.8.1 Davranışsal Kamu Maliyesi Uygulamaları

Davranışsal kamu maliyesi varsayımları kamu maliyesinin pek çok alanına uygulanabilmektedir. Bu kısımda bazı uygulama alanları davranışsal kamu maliyesi uygulamaları açısından değerlendirilecektir.

2.8.1.1 Vergi uyumu

Vergi uyumu (tax compliance) en genel tanımıyla bir mükellefin vergi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesidir (Aktan ve Çoban, 2007: 3). Başka bir ifade ile vergi uyumu, vergi mükelleflerinin vergi kanunlarına uyma derecesi olarak ifade edilebilir (James ve Alley, 2002: 29).

Davranışsal iktisat ile vergi uyumunu ele alan ilk eser 1978 yılında Friedland ve arkadaşları tarafından yayınlanmıştır. Friedland ve arkadaşları yaptıkları deneysel analiz sonucunda vergi oranı, kamusal malların sunumu, vergi cezaları, sosyal normlar ve adalet algısı gibi birçok unsurun vergi uyumu kararları üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir (Tekin ve Gürçam, 2019: 71).

Genellikle vergiye gönüllü ve zorla uyum şeklinde iki ayrı kolu bulunan vergi uyumunu açıklarken klasik model ve sosyo-psikolojik model kullanılmaktadır. Burada klasik model olarak ifade edilen model Allingham-Sandmo Modeli ya da “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak da bilinen klasik modeldir. Klasik modele göre modele göre vergi denetimlerinin ve vergi cezalarının sıklığı ile vergi kaçırma arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Birçok ülkede yapılan araştırmalar neticesinde aşırı denetimin vatandaşlık görevlerini yerine getirme değerini olumsuz etkilediği, düşük denetim ve ceza oranlarına rağmen vergi uyumunun yüksek olduğu gözlenmiş ve klasik model eleştirelere maruz kalmıştır. Diğer taraftan sosyo-psikolojik model, daha ziyade mükelleflerin ekonomik, psikolojik ve sosyal yaklaşımlarının birlikte ele alınarak multidisipliner bir yöntemin uygulanmasını yüksek bir vergi uyumu açısından önemli bulmaktadır (Kitapçı, 2017: 442).

Davranışsal iktisat ve vergi uyumu arasındaki ilişkinin açıklanması noktasında davranışsal iktisadi en çok etkileyen psikolojik dallardan birisi olan ve bireylerin çeşitli konularda karar verirken geçmişten gelen zihinsel süreçlerin insanı sürekli etkilediğini ifade eden bilişsel psikoloji yaklaşımından faydalanılabilir. Çünkü vergi uyumu davranışı her ne kadar gözlemlenebilir bir olay olmakla birlikte özünde “ödemek” ya da “ödememek” şeklinde bir düşünceye indirgenebilse de esasında vergi yükümlülerinin vergi ödeme davranışında bulunurken çok farklı zihinsel süreçlerden geçtiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede bireylerin bazen geçmişten gelen kaygı ve korkular bazen farklı biçimlerdeki zihinsel koşullanmalar ve buna yönelik geliştirilen savunma mekanizmaları bireylerin karar verirken farklı bilişsel yanlılıklar ortaya koyabileceğini göstermektedir (Kitapçı, 2016: 60).

Vergi uyum analizlerinde vergi kaçırın mükellefler, başkalarının daha fazla vergi kaçırdığını düşünerek kendilerinin daha fazla vergi ödediği hissine kapılmaktadır. Çoğulcu bilgisizlik olarak ifade edilen bu durum mükelleflerde oluşan asimetrik bilgi nedeniyle kişilerin inançlarında bir yıkım olmakta ve bu durum mükelleflerin dürüst davranmayacağı konusunda varsayımlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede etik ve ahlaki maliyetleri göz ardı eden mükelleflerin bilinçsel süreçleri incelenerek vergilerin ödenmesi hususunda ortaya çıkacak olan etkilerin irdelenmesi vergi uyumunun arttırılmasında noktasında önem arz etmektedir. Bununla birlikte bireylerin davranış ve tutumları arasında bir fark olduğunda bu farkı yasal kılmak ve tutarlılık gösterebilmek amacıyla pek çok savunma mekanizması geliştirilmesi yönünde bir eğilimi ifade eden bir başka bilişsel yanlılık durumu ise bilişsel çelişkidir. Mükellefler verginin adaletsiz olması, toplumun neredeyse tümünün vergi kaçırdığına dair algılar, devlete olan güvenin zedelenmesi ve mali sömürünün olduğu hissine kapılabilir. Mükelleflerin devlete olan bağlılığı ve güveni bilişsel çelişki yönünden incelenebilir. Bu kapsamda mükelleflerin devlete olan güvensizliğinin artması vergi uyumu konusunda çelişkili bilgilerin de artması olarak yorumlanmaktadır. (Tekin ve Gürçam, 2019: 71-72).

Vergi yükünün yanlış algılanması durumu olarak ifade edilen mali aldanma da bir başka bilişsel yanlılık durumudur. Mali yanılsama, vergi mükelleflerinin bazı vergileri doğru algılayamadıkları için kamu kesimi mal ve hizmet fiyatlarına ilişkin yanlış değerlendirmelerde bulunabilmelerini ifade etmektedir (Gedik, 2013: 23).

Çerçeveleme etkisinde vergi yükümlülerinin aynı soruların farklı sunuluş ve seçeneklerle ifade edildiğinde farklı tutumlar ve davranışlar geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu noktada vergi yükümlülerinin algı, tutum ve davranışlarının psikolojik ve bilişsel süreçler ekseninde incelenmesi vergi konusuna farklı bir perspektif getirmektedir (Kitapçı, 2016: 67).

2.8.1.2 Kamusal mallar

Yerleşik iktisat bireylerin kamusal malların finansmanına gönüllü olarak katılmayacaklarını başka bir ifadeyle bireylerin bedavacı (free-rider) davranış sergileyeceklerini ifade etmektedir (McCaffery ve Slemrod, 2004: 18).

Davranışsal iktisatçılar ise yerleşik ekonomik teoremin kamusal mal katılım analizleri için yetkin araçlar sunmadığını öne sürmektedir. Çünkü gündelik hayatta kamusal malların finansmanına gönüllü katılım sağlayan bireylere rastlamak mümkündür (Didinmez, 2018: 81).

Davranışsal iktisatçılara göre bireyleri gönüllü katılıma yönelten ana unsur psikolojik farkındalıktır. Davranışsal iktisat varsayımına göre bireyler her zaman olasılık hesapları yapmamakta sıklıkla buluşsal yöntem ve eğilimler doğrultusunda hareket etmektedir. Yani bireylerin kamusal malların finansmanına gönüllü katılımı olasıdır (Korobkin ve Ulen, 2000: 1139-1141).

Ledyard (1994) bireylerin kamu mallarına gönüllü katılımı üzerine yapmış olduğu deneysel çalışmalarında çelişkili bazı vargılara ulaşmıştır. Ledyard, deneyinde katılımcılara para yerine sayılacak jetonlar verip, katılımcılardan onları kamusal mal ile özel maldan birine yatırımları istenmiştir. Deney sonunda katılımcıların zaman zaman kamu mallarına önemli miktarda katkıda bulunduğu, katkı miktarlarının bireylere göre farklılık gösterdiği vb. gözlemlenmiştir.

2.8.1.3 Vergiye karşı davranışsal tepkiler

Vergiler, mükellefleri vergiden kaçınma ve vergi kaçırma faaliyetlerine ya da farklı kararlara itebilir (Çiçek vd., 2019: 224).

Vergiye verilen tepkilerle ilgili en çok çalışılan alan, emek-arz tepkileridir. Yapılan deneylerde, katılımcılara çalışmaları için bir görev ve boş zamanlarında yapmaları için bir aktivite verilir. Kısıtlı çalışma sürelerinde emeklerinin karşılığını

alırlar. Kazançlarına uygun olarak vergilendirilirler. Böylelikle katılımcıların çalışma gayreti incelenabilmektedir (Tak, 2020: 33).

Örneğin, Swenson (1988) çalışmasında gerçekleştirmiş olduğu deneyde Laffer eğrisini doğrulayarak çalışma gayretinin yükselen vergiler ile bir noktaya kadar arttığını ifade etmiştir. Bu gibi deneyler davranışsal kamu maliyesi alanına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede artık bireylerin kamu mallarına neden katkıda bulunduğu, vergilerini neden ödedikleri ve bireylerin vergi teşviklerine nasıl tepki verdiği hakkında çok daha fazla şey bilinebilmektedir (Tak, 2020: 33).

3. VERGİ PSİKOLOJİSİ VE VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Vergi Psikolojisi Kavramı ve Önemi

Kamu maliyesi alt disiplinleri içerisinde bugüne kadar belki de en az gelişme gösteren alanlarından birisi “davranışsal kamu maliyesi” ya da daha dar anlamda “vergi psikolojisi” olarak adlandırılan araştırma alanları olmuştur. Davranışsal kamu maliyesi, en geniş anlamda mali olayların bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma alanı olarak ifade edilebilir. Vergi psikolojisi ise daha dar anlamda yalnızca vergiler karşısında bireylerin algılamalarını, tutum ve davranışlarını çalışma konusu yapar. Alman G. Schmolders vergi ile insan psikolojisi arasındaki ilişkileri analiz eden maliyecilerin başında gelmektedir. Almanya’da Schmolders etrafında bir grup maliyecinin çalışmaları ile vergi psikolojisi alanında bazı çalışmalar yürütülmüştür. Gerek Avrupa’da, gerekse Amerika’da özellikle 1970’li yıllar sonrasında vergi psikolojisi alanında yapılan çalışmaların giderek artma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz (Aktan, 2012: 1)

Vergi psikolojisini tanımlamak gerekirse; vergi ile ilgili bireysel ve toplumsal psikolojik olayları birlikte inceleyen ve araştıran bir alan olarak ifade edilebilir. Vergilerin alınması zaman zaman bireyleri farklı davranışlara yöneltebilmektedir. Bu durumda vergi ile ulaşılmak istenen hedeflerden önemli ölçüde uzaklaşmaktadır. Bununla birlikte vergi yükümlülerindeki davranış değişiklikleri onların siyasi tercihlerini de oldukça fazla etkileyebilecek düzeye ulaşabilmektedir (Aydoğan, 2017: 16).

Mükelleflerde meydana gelen davranış değişiklikleri mükelleflerin vergiyi algılama biçimlerini ve derecelerini de değiştirmektedir. Bu çerçevede vergileme konusunda bireylerin ne tür davranışlarda bulunacaklarının vergi psikolojisi yoluyla belirlenmesi vergi politikalarının başarılı olması açısından önemlidir. Vergi psikolojisi, mükelleflerin vergi karşısında gösterdikleri tepkinin nedenleri altında yatan psikolojik unsurlar üzerinde durmaktadır. Söz konusu psikolojik unsurlar, vergilerin mükellefler tarafından nasıl algılandığı ve mükellef davranışlarına yön veren faktörlerin neler olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Bu amaç vergi psikolojisinin temel çalışma alanını oluşturmaktadır. Vergi psikolojisi, belli bir

toplumda vergi zihniyeti ve vergi ahlakının oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle vergilendirmeye ilişkin kararlar alınırken psikolojik faktörlerin göz önünde bulundurulması önemlidir (Koc, 2019: 1016).

3.2 Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Etkileyen Faktörler

Mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmeleri bir yükümlülük olmasına rağmen yine de ellerinde bulunan geliri devlete ödemek istemezler ve vergiye karşı bazı tepkiler geliştirirler. Kamusal mal ve hizmetlerin özellikleri, vergiye karşı geliştirilen davranışların temelinde yer almaktadır. Burada yükümlüler kamu malının yapısı gereği, kamu herhangi bir kısıtlamaya gitmeksizin faydalanmaktadır. Bu tür malların finansmanına katılmasalar da kişilerin bu tür hizmetlerden mahrum edilmeleri mümkün değildir. Bu da bireylerin sürekli bedelsiz olarak bu tür hizmetleri devamlı kullanmalarına yol açar (Çataloluk, 2008: 216).

Mükelleflerin vergiye yönelik davranışlara iten faktörleri bireysel ve dışsal faktörler olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

3.2.1 Bireysel Faktörler

Vergiye karşı gösterilen bireysel faktörler mükelleflere göre değişiklik gösterebilen nedenlerdir. Bunlar vergi ödeme gücü, vergi ahlakı, eğitim durumu, devlete olan bağlılık, siyasal iktidara bakış, mükellefin diğer mükelleflere bakışı, kamu hizmetlerinin gerekliliğine olan inanç ve diğer özellikler olarak sıralanabilir.

3.2.1.1 Vergi ödeme gücü

Vergi ödeme gücünü, bireyin, ailesinin ve kendisinin hayatını asgari düzeyde devam ettirmeye yetecek kadar olan gelirinin dışında kalan diğer bütün gelirleri olarak ifade edebiliriz (Akdoğan, 2005: 203).

Gelir, servet ve harcamalar bireylerin vergi ödeme gücünün tespitinde dikkate alınan göstergelerdir. Genel kabul görmüş gösterge ise gelirdir. Bunun nedeni ise bireylerin elde ettikleri servet ya da yaptıkları tüketim harcamalarını belli bir gelir düzeyi olmadan yapamayacak olmasıdır (Çiçek, 2006: 47).

Anayasa'nın 73. Maddesinde herkesin, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu ifade edilmektedir. Maddenin

devamında ise vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının maliye politikasının sosyal amacı olduğu ifade edilmektedir.

Adaletli bir vergilendirmenin yapılabilmesi için öne sürülen yaklaşımlardan biri olan ödeme gücü ilkesi, mükelleflerin ödeme güçlerini esas alarak, ödeme gücü yüksek olanlardan daha yüksek düşük olandan düşük vergi alınmasını ifade etmektedir (Aydoğan, 2017: 17).

Ülkemizde vergi mükelleflerin gelir düzeyleri, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumları eşit değildir. Fakat mükelleflerin gelir düzeyleri farklı olmasına rağmen örneğin ödedikleri KDV oranı aynıdır. Bu durumda, dar gelirli mükelleflerin vergiye karşı bakış açılarını olumsuz yönde etkilemektedir (Keskin, 2018: 63).

Mükelleflerin gelirinde azalmaya sebep olan vergilere, bireyler tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak tepki verirler. Bu çerçevede gelir grupları açısından vergiler incelendiğinde, vergi için yapılan ödemeler yüksek gelir gruplarında tasarruflardan ve lüks tüketimden, düşük gelir gruplarında ise zorunlu tüketime giden kısımdan sağlanır. Bu da düşük gelirlilerden alınan vergilerin, yüksek gelirlilerden alınan vergilere oranla daha fazla subjektif yüke yol açmasına sebep olur. Vergiye karşı tepkilerin sınırlandırılması için vergilendirmenin ödeme gücüne uygun yapılması önem arz etmektedir (Çiçek, 2006: 48).

3.2.1.2 Vergi ahlakı ve vergi bilinci

Vergi ahlakı kavramını, bireyin vergi ödemeye yönelik sahip olduğu içsel motivasyon olarak tanımlamak mümkündür (Torgler ve Schaltegger, 2006: 95). Buradaki içsel motivasyon (intrinsic motivation), dışsal bir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü vergi ödemeye işaret etmektedir (Aktan, 2012: 2).

Bir başka tanıma göre vergi ahlakı, vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların vaktinde ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi olarak ifade edilmektedir (Tosuner ve Demir, 2008: 356).

Vergiye karşı tepkilerin geliştirilmesinde vergi ahlakı genel ahlaktan bağımsız olarak değerlendirilen ve anlam yüklenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi ahlakının genel ahlaktan farklılaşması mümkündür. Genel ahlakının yüksek olduğu bir bireyde, vergi ahlakı beklenmeyecek şekilde düşük olabilmektedir (Çataloluk, 2008: 218).

Vatandaşların devleti, siyasal iktidarı ve vergi yönetimini algılama biçimleri vergi ahlâkını şekillendiren en önemli hususlardan birisidir. Bireyler, başka birçok sosyal ve ekonomik konuda ahlâklı davranmalarına karşın devlete, siyasal iktidara, vergi yönetimine veya benzeri merkezi birimlere karşı negatif bir tutum taşıyorlarsa, vergiler açısından da ahlâklı davranışlar içinde olmayabilirler. Bu sebeple, ülkede vergi ahlâkının sağlanabilmesi için ilk olarak vatandaşlara devletin ve kurumlarının iyi anlatılması ve içsel kabulünün sağlanması önem arz etmektedir (Tosuner ve Demir, 2007: 14).

Devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için toplum bireylerinin usul, esas ve oranlara göre katkıda bulunmaları gerektiğini fark etme, bilme ve hatırlama yeteneğine sahip olmaları ise vergi bilinci olarak ifade edilmektedir (Yeşilyurt, 2015: 38).

Toplumu eğitim düzeyi, eğitim uygulamaları içinde vergi ile ilgili eğitim faaliyetlerinin etkinliği, vergi idarelerinin vergi bilinci konusundaki faaliyet ve uygulamaları, toplanan kaynakların değerlendirilmesinde etkinlik, vergi ile alakalı kanuni düzenlemelerin vergi ilkelerine uygunluğu, vergi mükellefleri ile vergi idareleri arasındaki sağlıklı ve etkin iletişim gibi pek çok unsur vergi bilincinin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Moç ve Gürçam, 2019: 1406)

Bireylerin vergi düzenlemeleri hakkında bilgi sahibi olması, vergi yüküne olan bağlılık ve sadakat vergi bilinci seviyesini göstermektedir. Vergi düzenlemeleri hakkında sınırlı bilgiye sahip olunması ise mükellefin bilincinin düşük olduğunun bir göstergesidir (Kıral, 2018: 151).

Vergi bilinci ve vergi ahlakı vergi mükelleflerinin vergiye karşı tutum ve davranışını etkilemektedir. Vergi ahlakı açısından bakış açısı farklılıkları vergiyi algılama biçimini etkileyerek, ortaya çıkacak tutum ve davranışları yönlendirmektedir. Vergi ahlakı yüksek olan bir birey verginin ödenmemesinden rahatsızlık duyarken vergi ödendiğinde ise haz duymaktadırlar. Buna karşılık vergi ahlakı düşük olan bireylerde ise vergi ödememek için yapılacak her türlü hile normal olarak kabul edilmektedir (Taşkın, 2010: 73).

3.2.1.3 Eğitim durumu

Eğitim, pek çok alanda olduğu gibi vergilemede de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylere vergileme ile ilgili verilecek eğitimin sonucunda birey neden vergi ödediği konusunda daha bilinçli hale gelecektir. Böylece mükelleflerin vergiye karşı önyargılı davranışlarını kontrol altına alınmış olunacaktır. Vergi hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmayan mükellef olumsuz davranışlar karşısında kendini suçlu hissetmemektedir. (Çiçek, 2006: 59).

Eğitimli bireyler vergi mevzuatını ve mevzuatta yapılan bazı değişiklikleri daha hızlı ve kolay anlayabilirler. Eğitim seviyesi yüksek olan mükelleflerin, vergilerin ekonomik işlevleri konusunda bilinçli olmaları sebebiyle vergi kaçırmaya eğilimlerinin daha düşüktür. Bununla birlikte, eğitimin seviyesinin yükselmesi ile birlikte kanunlardaki açıklıkları fark eden mükellef bu açıklıklardan faydalanarak vergiden kaçınmaya da eğilim gösterebilmektedir. Fakat, bu konuda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı eğitim düzeyi ile vergiye gönüllü uyum arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bireyin eğitim düzeyi arttıkça vergiye gönüllü uyum oranının da artması beklenmektedir (Demir, 2009: 3)

3.2.1.4 Devlete olan bağlılık

Devlet ve mükellefler arasındaki ilişki bir psikolojik sözleşme/ilişki olarak görülmekte ve bu da güçlü duygusal bağlar ve sadakati gerektirmektedir. Psikolojik sözleşme/ilişkide beklenen, işbirliği olmakta ve burada da güven önemli bir rol oynamaktadır (Gencel ve Kuru, 2012: 30).

Vergi mükelleflerinin devlet ile ilgili sahip olduğu görüşleri de vergiye karşı davranışlarını etkilemektedir. Mükelleflerin devlete atfettikleri görev ya da oluşturulmuş olan devlet imajının sonucu, devletin yürüttüğü faaliyetleri değerlendirerek, devlete vergi vermenin gerekliliği konusunda farklı fikirleri oluşabilir. Bu çerçevede bireylerde devletin verimsiz yönetildiği, alınan vergilerin gereksiz kullanıldığı, atıl kaldığı gibi bir kanaat oluşursa, mükellef vergi vermekten kaçınacaktır. Aynı şekilde vergi konusunda devletin adaletli bir şekilde davranmadığı ve yükümlünün haksız olarak çok vergi ödediği görüşü kabul edildiği durumda vergi vermemek fikri öne çıkarak verginin reddine varacak derecede devlet karşıtlığına veya düşmanlığına neden olacaktır (Çataloluk, 2008: 219).

Devlete olan bağıllık, devlete ve kurumlarına duyulan güven ve vatandaşlık bilinci arttıkça, vergiye tahammül ve buna bağlı olarak vergi ahlakının da artacağını söyleyebiliriz. Tersine bir durumun gerçekleşmesi halinde ise meşruiyeti kabul edilmeyen ve kurumlarına güven duyulmayan devletin varlığı halinde vergi ahlakının azalacağını ifade etmek mümkündür. Bu durum sadece vergi ahlakı açısından değil, devletin devamlılığı açısından da büyük önem arz eder (Tunca, 2011: 32).

3.2.1.5 Siyasal iktidara bakış

Bir ülkede seçmen havuzu içinde vergi mükellefleri de yer alır. Seçmenler ülkelerinin yasal düzenlemeleriyle belirlenen koşullar çerçevesinde tercihleri doğrultusunda bir seçimde bulunarak siyasal iktidarı oluşturacaktır. Seçimler öncesinde siyasal partiler tarafından sunulan parti programları, siyasal iktidarın oluşması sürecinde seçmenlerin kararını etkileyecek faktörlerden biridir. Seçmenler bu programları göz önünde bulundurarak partilerin iktidar olması durumunda hangi politikaların uygulanacağı konusunda önceden bilgi sahibi olurlar ve bu doğrultuda kendi değerleri ve beklentilerine uygun düşen partinin iktidara gelmesi için oy kullanırlar. Seçilen partinin politikaları kendisine oy vermiş veya vermemiş bütün seçmenlere uygulanacaktır (Çoban, 2004: 55).

İktidara gelen siyasi partiler, seçmenlerin oy vererek kendilerini desteklemiş veya desteklememiş olmalarından bağımsız olarak alacakları kararlar ile herkesi mecburi olarak bağlarlar. Bu sebeple vatandaşlar, siyasi iktidarı elinde bulunduranlara karşı belli bir tutum içerisine girebileceklerdir. Vergi yükümlülerinin siyasi iktidara olan bakış açısı vergiye karşı davranışlarını olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilmektedir. (Aydoğan, 2017: 18).

Siyasal iktidara karşı tutumu olumlu olan, iktidarı destekleyen yükümlüler hükümetin vergi ile ilgili düzenlemelerini savunma, desteklemeyenler ise eleştirme eğilimi içindedirler. Buna göre, mükellefler destekledikleri siyasal iktidarın vergi ile ilgili aldıkları “yanlış” kararları bile onaylamakta, fakat desteklemedikleri bir siyasal iktidarın vergi ile ilgili doğru düzenlemelerini eleştirebilmektedir (Tuay ve Güvenç, 2007: 25). Yani, bireylerin vergiyle ilgili alınan kararları kabullenmesi açısından partiyle aynı fikirde olmaları psikolojik açıdan büyük bir rahatlık sağlamaktadır. Ayrıca vergiye karşı davranışlarının şiddetinin belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir (Çiçek, 2006: 62).

3.2.1.6 Mükellefin diğer mükelleflere bakışı

Yükümlünün diğer yükümlüler hakkındaki görüşleri de vergiye karşı davranışlar konusunda dikkate alınan unsurlar arasında yer almaktadır (Boadway vd., 2006: 4). Bu çerçevede eğer toplumda eksik vergi ödeme alışkanlığı sık görülüyor ise, bu durum dürüst mükellefleri de etkileyerek olumsuz bir tavır takınmalarına veya en azından vergi ödeme şevkinin kırılmasına neden olmaktadır (Yüce ve Gerçek, 1998; 24).

Mükellefler kendilerine benzer durumda olan başka mükellefler ile vergi yüklerini mukayese ederek, vergi adaleti konusunda bir yargıya ulaşmaktadır. Sonuçta mükellef kendisi ile aynı durumda olduğunu düşündüğü başka bir mükelleften farklı bir vergisel yükümlülük altında ise, vergi adaleti bakışını değiştirecek ve bu algılamaya bağlı olarak tepki geliştirecektir. Mükellef kendi aleyhine bir adaletsizlik olduğu fikrine sahip ise, kendisini kıyasladığı mükellef ile aynı duruma gelinceye kadar vergiyi yasal ya da yasal olmayan yöntemlerle ödememeyi tercih edecektir (Keskin, 2018: 66)

Toplumun değer yargılarında mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını etkileyebilmektedir. Örneğin mükellefin yaşadığı toplumda vergi ödememe davranışı yaygınsa ve vergi ödemeyen bireyler herhangi bir yaptırıma maruz bırakılmıyorsa bu durum vergisini düzenli ödeyen dürüst mükellefin de vergiye yönelik tutumlarını olumludan olumsuza doğru yönlendirmektedir. Bu tutumların arkasında yatan en önemli kavram adalet kavramıdır. Sistemin adaletli olmadığını düşünen mükellefin, vergiye gönüllü uyumu da düşecektir (Tuay ve Güvenç, 2007: 25).

3.2.1.7 Kamu hizmetlerinin yükümlü tercihleriyle örtüşmesi ve kamu gelirlerinin etkin kullanımı

Kamusal ihtiyaçları karşılamak için oluşturulan devlet bütçelerinin büyük bir bölümü yükümlülerden toplanan vergilerden oluşurken, harcamalar kaleminin dağılımı da bu harcamaların türünü ve miktarını göstermektedir. Bütçe ile uygulanan harcama planlarının seçim dönemlerinde yükümlülerce onaylanıp onaylanmadığı, vergilere karşı oluşacak direnç açısından önemlidir. Yükümlüler bütçeleri, yapılacak harcamaların hangi kalemlere dağıtılması gerektiği ve ne miktarda dağıtıldığı açısından değerlendirerek onay verecek veya vermeyeceklerdir. (Çiçek, 2006: 64).

Vergileme yetkisini elinde tutan ve toplanan gelirleri kullanan siyasal otoritenin mükelleflerce nasıl algılandığı vergi uyumu açısından oldukça önemlidir. Bireyler ödedikleri vergilerin kendilerine kamu hizmeti olarak geri dönmesini beklerken farklı amaçlar için kullanıldığını hissetmesi bireylerin vergi ödemeyi gereksiz bulması sonucunu doğurabilecektir (Tuncer, 1997: 114).

Kamu kesimi tarafından toplanan vergiler, hiç hesap yapılmaksızın etkinlik analizine tabi tutulmadan ve bu hizmetin kamu tarafından üretilmemesi gerektiği konusu da, yani kamunun ne tür hizmet ürettiği ile de yakından ilgilidir. Kamunun ne tür hizmet üretmesine karar vermesi ve bunu da gerçekleştirirken azami ölçüde etkin olmasına çaba göstermelidir. Hazır olarak piyasadan daha ucuza elde edebileceği hizmetlerden tamamen çekilmesi gerektiği görüşü de son dönemlerde bir hayli geniş kabul görmektedir. Bu durum ise, mükelleflerin etkin olmayan kamuyu finanse edecek vergiler vermek yerine, kendilerince daha etkin gördükleri alanlara yatırmayı tercih etmektedirler. Bu bakış açısı vergi gelirlerini ziyan etmek anlamına geldiği için, vergiden kaçınmanın ve vergi vermemenin daha uygun olacağı düşüncesinin gelişmesine sebep olmaktadır (Çataloluk, 2018: 220-221).

Bireyler ödedikleri vergilerin efektif bir biçimde hizmete dönüşmesini isterler. Bir başka ifade ile olabilecek en az kamusal fon harcaması ile maksimum kamusal hizmete erişilmesini arzu ederler. Bunu kendi üstlerindeki vergi yükümlülüklerinin azalması açısından istemektedirler. Kamu gelirlerinin etkili kullanımı idari nedenlerle de gereklidir. Çünkü, kamu kesiminde gerçekleşen suiistimaller, fonların efektif kullanımı konusunda yükümlülerin bakış açılarını büyük ölçüde etkilemektedir (Gemmel vd., 2003: 793-794).

Vergi yönetiminden yani devletten memnuniyetsizlik derecesi de mükelleflerin gönüllü uyumunu etkilemektedir. Mükellefler verginin kaşılığında hizmet alırlarsa gönüllü uyum dereceleri ve dolayısıyla beyan edilen gelirleri daha da yükselecektir. Bir ülkede vergilemeye, vergi idaresi ve yargısına güven duyulmuyorsa, vergi kaybının önüne geçilmesi güçtür. Verginin toplanmasının yanı sıra, toplanan verginin nereye kullanıldığı da yükümlülerin davranışlarında etkili olmaktadır. Dolayısıyla, vergi sisteminin mümkün olduğunca şeffaf ve adil olması gereklidir (Tuay ve Güvenç, 2007: 27).

3.2.1.8 Yüklünün mesleği

Yükümlülerin hangi meslek grubuna mensup oldukları da vergiye karşı gösterecekleri tepkilerin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Gelir elde etme bakımından diğer mesleklere kıyasla tüccarlık, serbest meslek erbaplığı gibi meslekler daha esnektir. Yüklünün ödeme gücünü arttırması şeklinde görülen esnekliğe sahip mesleklere mensup yükümlülerin de ödeme kabiliyetlerindeki yükseklik vergiye karşı mukavemetin psikolojik açıdan hafif kalmasını sağlayabilir (Çiçek, 2006: 65).

Bireylerin gelir elde ederken mesleklerin içerisinde bulundukları çalışma koşullarının zorluğu da vergiye karşı davranışları etkilemektedir. Pek çok durumda bireyler farklı mesleklere sahip olup aynı geliri elde etseler de gelirin elde edildiği koşulların farklılığı sebebiyle katlanılan zahmetler de farklılaşmaktadır. Bu durumda fazla zahmete katlanıp aynı geliri elde eden mükellef, diğer mükelleflerle kendini kıyasladığında sübjektif olarak daha fazla vergi yükü altında ezildiğini hissedecektir. Bu nedenle aynı meslek grubuna mensup mükelleflerin vergi ödememe eğilimi açısından ortak bir tutum göstererek davranışları söz konusu olabilir (Aydoğdu, 2014: 28).

Bazı meslek grupları vergiyi yansıtmaya yoluyla vergiden belli ölçüde kurtulabilirler ya da daha fazla çalışmayı seçerek tepki verirlerken, bir başka meslek mensubu grup ise zor koşullarda elde etmiş oldukları gelirden vazgeçerek çalışmamayı tercih edebilirler. Bu tepkiler gelir ve ikame etkisi olarak ifade edilmekte ve davranışın belirlenmesinde etken olmaktadır (Keskin, 2018: 64).

Ayrıca bazı meslek gruplarının daha fazla vergi yükü altında olmaları ya da mükelleflerin daha fazla vergi yükü altında olduğu yönünde düşünceye sahip olmaları vergiye karşı ortak bir tutum ve tavır geliştirmesine sebep olabilmektedir. Yapılan çalışmalara göre, gönüllü uyum oranları “mesleklere” göre değişkenlik göstermektedir. Başka bir ifadeyle, mükellefin mensup olduğu meslek gurubunda kaçakçılık sık görülüyorsa, bu durum bireysel olarak bu mükellefin de vergi verme gayreti ve şevkini olumsuz etkilemektedir (Tuay ve Güvenç, 2007: 21).

3.2.1.9 Diğer etkenler

Yukarıda ifade edilen kişisel etkenlerin dışında yükümlünün aile yapısı, ırkı, dini, cinsiyeti, yaşı ve medeni durumu gibi unsurlarda bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde etkili olmaktadır.

Yaşı henüz genç olan bireyler gelirlerinin önemli bir kısmını tüketime ayırmayı tercih ederken, 25-30 yaş grubunda henüz iyi seviyede gelire sahip olmamaları ve aile kurup daha yüksek bir hayat standardına kavuşmak isteğine sahip oldukları için vergiye karşı isteksizce davranabileceklerdir. Yaşı daha ileri bireyler, belirli bir hayat standardına ulaştıklarından, bu standartların devamı yönünde bir istekleri olmaktadır. Bu isteklerine uzunca bir süredir kavuştukları için, daha üst seviye bir hayat beklentisine sahip olmazlar. Bu grupta yer alan vergi yükümlüleri, diğer yaştaki gruplara nazaran vergiye karşı daha yumuşak bir tutum sergilerler (Çataloluk, 2018: 221).

Torgler (2003) çalışmasında, yaş artışlarının vergi ahlakı üzerinde pozitif etki yarattığını, bu çerçevede 65 yaş üstü grubunun, 16-29 yaş grubu referans grubu olmak üzere, %20 olasılıkla daha fazla vergi ahlakına sahip olduğunu tespit etmiştir.

Mükellefin aile yapısı ve anlayışı da, ailedeki kişi başına düşen gelirden vergiye karşı bakış açısını etkilemektedir. Bu çerçevede mükellefin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı önem arz etmektedir. Bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı fazla olan mükellefler kendilerine kıyasla daha az kişiye bakan mükelleflerle aynı gelir diliminde yer almalarına rağmen taşıdıkları vergi yükü aynı olmamaktadır. Yalnız yaşayan, bekâr, çocuksuz ve bakmakla yükümlü olduğu birileri olmayan bir mükellefin evlenip çocuk sahibi olduğunda bireyin önceki durumuna göre yeterli düzeyde olan geliri artık bireye yetmemeye başlayacak ve vergi fedakârlık olarak alınmadığı durumda mükellefin vergi anlayışı değişecektir. Mükellefin gelirinin azalması vergi anlayışını olumsuz yönde etkileyecek ve vergi için tepki gösterecektir (Keskin, 2018: 64).

Vergi idaresi tarafından uygulamada pek fazla dikkate alınmamakla birlikte akademik çalışmaların önemli alt başlıklarından biri olan cinsiyet faktörü sosyal psikoloji çalışmalarında sıklıkla yer almaktadır. Yapılan pek çok araştırma, kadınların vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyumunun erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak kadınların erkeklere göre risk almayı

tercih etmemektedir. Vergi kaçırmak ise sosyo ekonomik bir risk olduğu için kadınların vergiye yönelik gönüllü uyumu erkeklere göre yüksek çıkmaktadır (Demir, 2008: 118-119).

Hasseldine ve Hite (2003) vergi uyumu ve cinsiyet üzerine yapmış oldukları çalışmada, kadınların kanuni düzenlemeler karşısında erkeklere göre daha sorumlu oldukları ve vergi kaçakçılığına karşı erkeklere göre daha az tolerans tanıdıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Bireylerin sahip olduğu dini değerleri mali konularda belirleyici olabilen bir başka unsurdur. Dini değerlerine sıkı bağlı olan bir yükümlü, dini inançlarına uygun oranda alınacak vergilere karşı istekli olacaktır. Ancak dini inançlarının gereği olmayan veya bunun aksi düşünceye sahip olan bir yükümlü ise, vergiler konusunda istekli olmayacak ya da en azından bunu kabul etmeye razı olmayacak ve neticede vergiye karşı direnç gösterecektir (Çataloluk, 2018: 221).

Torgler (2006) çalışmada Katolik, Protestan, Ortodoks, Yahudilik, İslâm, Hindu ve Budist olmak üzere yedi ayrı dini inancı çalışmada analiz etmiş ve hepsinde vergi ahlâkı ile dini inançlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu dini inançlardan Katolik, Hindu ve Budistlerin vergi ahlâkı yüksek, Ortodoks ve Protestanların vergi ahlâkı ise oldukça düşük çıkmıştır. Yahudi ve 110 Müslümanların söz konusu çalışmada sayılarının az olması sebebiyle, bu dini inançlar hakkında istatistiksel sonuçlar açısından karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır.

Vergiye karşı tepki ve tutumlardaki farklılıkların, yükümlülerin mensup oldukları ırklarla da açıklama yoluna gidilmektedir. Bu çerçevede yapılan bir çalışmalardan özellikle Anglo-Sakson ülkeler ve İskandinav ülkelerinde verginin oldukça anlayışla karşılandığı, buna karşın Fransız ve İspanyolların vergiye karşı genellikle olumsuz bir tutum ve davranış içinde oldukları ifade edilmektedir (Demir, 2008: 112).

Siyah ve beyaz ırkların vergi ahlak düzeylerinin farklı olduğunu gösteren çalışmalarda bulunmaktadır. Song ve Yarbrough (1978) çalışmada ABD’de yaptıkları araştırmada, siyahların vergi ahlak skoru 100 üzerinden 50 iken, beyazlarınki 100 üzerinden 64 olarak tespit edilmiştir.

3.2.2 Dışsal Faktörler

Vergiye karşı davranışların geliştirilmesinde bazı dışsal faktörlerde etkili olmaktadır. Bunlar vergi yönetimi ve vergi sisteminden kaynaklanan faktörler, ekonomik konjonktürden kaynaklanan faktörler ve siyasal yapıdan kaynaklanan faktörler olarak sıralanabilir.

1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Faktörler

a. Vergi Adaleti

Psikolojik bir olgu olan adalet algısının, vergiye yönelik tutumlarda belirleyici olduğu düşünülmektedir. 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan araştırmalarda mükellef ve devlet arasındaki ilişkide vergi sisteminin adil olması, adalet algısının yüksek olduğu toplumlarda vergiye gönüllü uyum olarak sonuçlanmaktadır (Aşkın, 2019: 225).

Adil vergi sistemi, toplumda mevcut fikir birliğine göre en adil kabul edilen reel gelir bölüşümünün ölçülerine uygun olanıdır . Buna göre adil vergilemenin, genellik ve eşitlik ilkelerine uyması gerekmektedir. Genellik ilkesi, vergi yükünün vergi ödeyebilecek durumda olan herkese dağıtılmasını ifade eder. Eşitlik ilkesi ise mali güç bakımından eşit veya benzer durumda bulunan kişilerin vergi konusunda aynı işlemlere tabi tutulmalarıdır. Yani dikey ve yatay adaletin sağlanmasıdır. Zaman zaman ekonomik gerekçelerle yapılan yasal düzenlemeler, kimi gelir unsurlarına tanınan yüksek miktarda istisnalar mükellefleri verginin adil olmadığı yönünde düşündürmektedir (Yeniçeri, 2004: 992).

Mükellefin vergi yükünün adil olmadığı düşüncesine sahip olması, psikolojik olarak mükellefin belli ölçülerde vergi kaçırmaya sebep olur. Böylece mükellef vergi kanunlarının adaletsiz uygulandığına ya da vergi kanunlarının vergi kaçakçılığı yolu ile ihlal edilebildiğine inanır (Tuay ve Güvenç, 2007: 28).

b. Vergi Afları

Devletin egemenlik yetkisine dayanarak kamu hizmetlerinin finansmanı için mükelleflerden toplamış olduğu vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergi ödevlerinin zamanında yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi nedeniyle uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesini vergi affı olarak ifade edebiliriz (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 99-100).

Uzun vadede vergi aflarının vergiye karşı gösterilen davranışlarda etkisi iki şekilde görülmektedir. Bu etkilerden ilki, vergi affının bir kereye mahsus olması vergi kaçakçılığına karşı cezalara ağır yaptırımlar getirilmesi koşulu ile gelecekte vergiye uyumu arttırabilir ve kayıt dışındaki bazı yükümlüleri kayıt altına alabilir. İkinci olarak, dürüst mükelleflerin doğru beyanda bulunarak hatalarını düzeltmelerini sağlayabilir ve bundan kendilerinin zararlı çıktıklarını düşünmelerine neden olabilir. Bu afların yasalarla sınırlanmamaları durumundaysa yükümlülerin gelecekte yine vergi affı beklentisi içerisinde girmelerinden dolayı vergi tahsilâtı olumsuz etkilenecektir (Çiçek, 2006: 68-69).

İdarenin ve yargının dosya yükü ve beraberinde kırtasiyeciliğini azaltarak kısa vadede hazineye gelir sağladığı düşünülüyor olsa da vergi aflarının süreklilik göstermesi, mükelleflerin af beklentilerinin artmasına sebep olacak bu durumun da kayıt dışılığı özendirmesi, af sonrası vergiye uyumu azaltması ve vergisini ödeyen mükellefle ödemeyen mükellef arasında adaletsizliğe neden olması gibi olumsuz tarafları ortaya çıkacaktır. Bu nedenle bir vergi affının başarılı olabilmesi ve pozitif sonuçlar doğurabilmesi için, affın uygulanmasından sonra yeni bir affın olabileceği beklentisinin ortadan kaldırılması ve vergisel uyuma yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir (Yaraşır, 2013: 176).

c. Vergi Yasalarının Değiştirilme Sıklığı

Vergi kanunlarının sık sık değişmesi de mükelleflerin vergiye yönelik tutumunda etkili olmaktadır. Kanunlarının işlerliği ve istikrarlılığı önemli ölçüde etkilidir. Vergi kanunları işlevini kaybettiğinde ve çağın getirdiği ekonomik gelişmelere uyum sağlamak amacıyla gerektiğinde değiştirilmesi, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumlu etkileyecekti (Aydoğdu, 2014: 69).

Yükümlünün ödeyeceği vergi miktarını, şeklini, ödeme zamanını belirten vergi kanunları dönemin değişen sosyal ve ekonomik koşullarına göre yenilenmektedir. Değişen koşullara göre vergi kanunlarının revize edilmesi mükellefin vergiye uyumunu olumlu etkileyeceği gibi bu değişikliklerin çok sık yapılması ise vergiye karşı mükellefin olumsuz davranış sergilemesine sebep olacaktır. Vergi kanunlarında yapılacak değişikliklerin ülkenin içerisinde bulunduğu mali koşullarla uyumlu olması mükellefin vergiden kaçışına engel olmak için önemlidir (Keskin, 2018: 6).

d. Vergilerin Sayısal Miktarı

Vergilerin belirli bir sayı ile sınırlandırılması görüşü XVIII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu konudaki en dikkat çekici fikir Fizyokratlar'ın öncüsü olan Quesnay'dan gelmiş ve vergilerin tarım sektöründen alınacak tek bir vergi ile sınırlandırılmasını gerektiğini ifade etmiştir (Schmölders, 1976: 43). Ancak, yeterli kamusal fonları sağlayamayacağı, ödeme yetkinliğinin tek bir göstergeye dayandırmasından dolayı gerçekleştirilecek adaletsizlikler bakımından tek bir vergi fikri çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır (Çiçek vd., 2008: 45).

Yükümlüler ödemek zorunda oldukları vergi sayısının çok olduğunu düşünüyorsa, üzerlerindeki vergi yükü çok ağır olmasa dahi, psikolojik sebeplerden dolayı vergiye olumsuz yaklaşabilirler (Tuay ve Güvenç, 2007: 30).

e. Vergi Oranları

Vergi oranlarını mükelleflerin davranışları üzerinde sadece belirli bir etkisi olan bir faktör olarak değil siyasi, mali, ekonomik ve sosyal değişkenleri direkt veya dolaylı olarak etkileyen bir faktör olarak ifade etmek gerekmektedir. Vergi oranlarının artması gelirleri bir noktaya arttırmaktadır ancak belli bir seviyenin üzerinde sonra vergi gelirleri azalmaya başlamaktadır. Bu etkiye literatürde Laffer eğrisi denmektedir (Sağdıç, 2019: 158).

Arthur Laffer tarafından ortaya konulan ve vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran çalışma oldukça önemlidir. Laffer, vergi oranlarının belli bir orandan sonra vergi gelirlerini düşüreceğini ifade etmiştir. Vergi gelirleri, vergi oranları optimal seviyenin üzerine çıktığında azalmaya başlar, çünkü insanlar çalışmak yerine vergisiz para kazanma yollarını ararlar ve kayıt dışılık ortaya çıkar. Neticede vergi oranları ile toplumun vergiyi ödeme isteği arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır (Demir, 2009: 5-6).

Vergi oranlarının yüksek olması, yükümlülerin pek çoğu tarafından kayıt dışılığın sebebi olarak gösterilmektedir. Vergi oranının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak işaret edilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyütülmesini engellediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla daha az vergi ödemenin ve kayıt dışına çıkmanın yolları aranmaktadır (<http://ekutup.dpt.gov.tr/>).

f. Vergi Bürokrasisinin Ağırlığı (Kırtasiyecilik)

Verginin tarh ve tahsili arasındaki aşamada yükümlüler fazla miktarda bürokrasiye maruz kalırsa, vergi hakkındaki “hem vergi ver, hem de eziyet gör” kişisel görüşüne kapılabilirler. Ve bu durum da yükümlülerin vergiden kaçınmasına sebep olmaktadır (Çataloluk, 2008: 228).

Teknolojik gelişmeler, vergi dairelerine gitmemize gerek kalmaksızın neredeyse tüm işlemlerin yürütülebilmesine imkan sağlamış ve vergi dairelerinin dijitalle geçişi ile birlikte bürokratik süreçler ve zaman kayıpları en aza indirilmiştir (Çiçek vd., 2018: 46).

Bununla birlikte vergi idaresinin, vergi yükümlüsüne karşı sergilemiş olduğu tutum ve davranışlarda önemlidir. Mükellefin ciddiye alınmadığı bir kurumun yeni vergilendirmelere gitmesi, mükellefin vergiden kaçınmasına ve vergi vermemesine sebep olacaktır. Ayrıca vergi anlayışına ters bir vergi uygulama ve vergi uygulaması sırasında, vergi memurları tarafından kötü bir muameleye maruz kalan vergi mükellefi, vergiye karşı negatif bir tavır sergileyecektir. Bu noktada vergi idaresi mükelleflere karşı yaklaşımlarına dikkat etmelidir. Bu durum mükelleflerin vergiye karşı daha olumlu yaklaşımlarını sağlayacaktır. Mükellef açısından vergi tekniği ve yönetimi iç içe geçmiş unsurlardır. Vergi tekniği ne kadar iyi olsa da, bunu uygulayabilecek bir vergi idaresinin olmaması istenen sonucu getirmeyecektir ve bunun tersi de geçerlidir. İyi hazırlanmamış bir mevzuatı ve tekniği, vergi idaresi ne kadar eğitilmiş olursa olsun uygulamakta başarılı olamayacaktır. Bu durum vergi mükelleflerinin vergiye karşı direnç göstermelerine sebep olacaktır (Çataloluk, 2018: 222).

Vergi idarelerinin, mükelleflere en iyi şekilde hizmet sunması vergiye yönelik geliştirilecek direnç açısından önemlidir. İyi bir hizmet sunumu için tecrübeli, bilgili ve donanımlı vergi memurlarına ihtiyaç vardır. Kötü bir personel yapısına sahip olan vergi idaresi mükelleflere iyi bir hizmet sunamayacaktır. Vasat hizmet seviyesi de mükelleflerin vergiye karşı gönüllü uyumunu olumsuz şekilde etkileyecektir (Ayyıldız, Vural ve Demirli, 2014: 41).

Mükellefler vergiyi ve vergi idaresini vergi dairesinden gördükleri muamelelerle özdeşleştirmekte ve bu durum da mükelleflerin vergiye bakışını etkilemektedir. Vergi idaresindeki çalışma koşullar, halkla ilişkiler, personelin

donanımsal teknolojik imkanların kullanım gibi etkenleri vergiye karşı bakışın olumlu yönde olabilmesi için önemlidir (Şenel, 2014: 46).

2. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Faktörler

Ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durum dikkate alındığında; ekonominin gelişmişlik seviyesi, ekonomik istikrarsızlıklar ve kriz, yoksulluk, gelir dağılımı gibi etkenler mükellefin tutum ve tavırları üzerinde birçok farklı noktada etkili olabilmektedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi bireylerin zihniyetini, ekonomideki sektörlerin yapısını, bu birimlerin kayıt altında tutulması gibi durumlarda etkilidir. Karşılıksız ve zorunlu olarak devlete yapılan ödemeler olan vergiler mükelleflerin tüketim ve tasarruflarında bir azalmaya sebep olmaktadır. Ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda bu azalmanın mükellef davranışları üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiyi en düşük seviyede hissettiği gözlemlenmiştir (Çetin, 2010: 70).

Mükelleflerin vergiye karşı sergiledikleri tutum ve tavır ülkede mevcut olan ekonomik konjonktüre göre değişiklik gösterebilir. Ülkedeki mevcut ekonomik durum mükelleflerin vergiye karşı olumlu veya olumsuz tavır sergilemesine sebep olabilir. Kamu maliyesi perspektifinden enflasyonu, mükelleflere gelir kaybı yaşattığı için bir çeşit vergileme olarak ifade edebiliriz. Sonuç itibariyle mükelleflerin alım gücü düşmektedir. Enflasyon ile devletler tarafından elde edilen gelir enflasyon vergisi olarak adlandırılmaktadır (Doğan, 2021: 30).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar düzeyini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak enflasyon, cari fiyatlarda, ülkedeki toplam arzın toplam talebi karşılayamaması, yani talep fazlasından ortaya çıkan fiyat artışları nedeniyle, para değerinde meydana gelen düşme sonucu, fiyatlar genel seviyesinin devamlı yükselmesi olarak ifade edilebilir. Enflasyon, kısa vadede kaynak kullanımı ve gelir dağılımına zarar verirken uzun vadede ise, ekonomik kalkınma ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.(Özbilen, 2015).

Yüksek enflasyona sahip ve ekonomik kurumları oturmamış geliştirmekte olan ülkelerde mükelleflerin vergiye karşı gösterecekleri dirençleri yüksek düzeydedir. Enflasyon sebebiyle vergilerin rakamsal büyüklüklerinin etkilenmesiyle belirli tarifeler, istisna, muafiyet ve indirim tutarlarıyla gelir vergisindeki tarife dilimleri reel olarak aşınmaktadır. Bu durumda, devlet belirli tarifelere göre alınan vergilerde

gelir kaybına uğrarken, istisna, muafiyet ve indirim tutarlarının sabit kalması nedeniyle, nominal gelirlerdeki artışların artan oranlı tarife yapısıyla daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi nedeniyle de yükümlülerin reel vergi yükleri enflasyon nedeniyle artış göstermektedir (Çiçek, 2006: 74).

Milli gelir, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını etkileyebilen bir diğer ekonomik göstergedir. Çünkü bir ülkedeki milli gelir düzeyi bireylerin vergileme karşısındaki fedakarlıklarını ifade etmektedir. Kişi başına milli geliri düşük olan gelişmekte olan ülkelerde kişiler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla fedakarlığa katlanmaktadır. Türkiye'deki vergi yükü nispi olarak fazladır. Gelişmekte olan ülkelere ve de ülkemizde katlanılan bu fedakârlık yüksek olduğu için mükellefler vergiye karşı olumsuz bir tutum ve davranış sergileyebilecektir (Çetin, 2010: 70).

Devlet toplum tarafından kendine yüklenen görevleri yerine getirmek için çeşitli harcamalar yapmakta ve bu harcamaların çoğunu vergi gelirleri ile finanse etmektedir. Günden güne devlete yüklenen görevlerin artması harcamaların çeşitliliğinin artmasına, bu da devletin finansmana duyduğu ihtiyacın artmasına neden olmaktadır. Burada devlet tarafından sunulacak olan mal ve hizmetlerin artışı bu mal ve hizmetlerin finansmanına katılacak olan mükellefler tarafından nasıl karşılanacağı önemlidir (Arıman ve Tunçer, 2021: 294).

Bireylerin kamu harcamalarına bakış açısı da vergiye karşı geliştirilen dirençte etkili olan unsurlar arasında yer almaktadır. Vergiye ilişkin yükümlülüklerini eksiksiz ve zamanında yerine getiren mükellefler toplanan vergilerin nereye ve nasıl harcandığı konusu üzerinde durmaktadır. Eğer mükellefler arasında toplanan vergilerin verimli kullanılmadığına yönelik bir düşünce oluşmuş ise vergiye karşı gösterilen direnç yüksek düzeydedir. Ayrıca kamu ihalelerinde yolsuzluk, hayali ihracat ve örtülü ödenek tartışmaları mükellefler tarafından ödenen vergilerin harcandığı yerler konusunda şüpheleri arttırarak, yükümlülerin ya hiç vergi ödememesine ya da az vergi ödemeye çalışmasına neden olmaktadır (Önder, 2012: 39).

3.Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörler

Vergi politikalarının belirlenmesinde halkın kollektif kararlara katılımı ve verginin alındığı dönemin içinde bulunduğu özellikler mükelleflerin vergiye yönelik davranışları üzerinde etkili olmaktadır (Aydoğan, 2017: 20).

Bir ülkenin sahip olduğu idari sisteme ile vergiye yönelik kararlar yakından ilgilidir. Baskıcı rejimlerde vergi yükümlülerinin tercihlerine dikkat edilmediği için, vergiye karşın yükümlü tavrı net değildir. Tahminde bulunmak gerekirse, yükümlülerin vergilere bakışı olumlu olmayacaktır. Demokratik rejime sahip ülkelerde ise vergi yükümlülerinin uygulanacak vergi politikalarının oluşumunda söz sahibi olmaları mümkündür. Vergi yükümlüleri, kendileri açısından en az vergi yükü getirecek yönetimi seçeceklerdir. Ayrıca siyasi iktidardan, verdikleri vergilerin nasıl kullanıldığıyla ilgili hesap sorabileceklerdir. Halkın vergilere karşı gösterdikleri davranışlar açısından demokratik siyasi yapılanmanın öne çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Demokratik ülkelerde halk yönetimde söz sahibi olabilmektedir. Halkın yönetimde söz sahibi olması da vergiye gönüllü katılımı kolaylaştırmaktadır (Çataloluk, 2018: 226).

Ayrıca normal şartlarda alınan vergilerin arttırılması mükellefler tarafından bir yük olarak görüleceğinden tepkilere sebep olurken, siyasal ve sosyal nitelikteki bazı durumlarda beklenen tepkiler görülmemektedir. Çünkü bazı olağanüstü durumlarda psikolojik vergi sınırı eşiği yükselmektedir. Peacock- Wiseman modeli (Sıçrama hipotezi) olarak ifade edilen bu modele göre; olağanüstü koşullardan ötürü devlet bir yandan yeni görevler üstlenir ve yeni harcamalar yaparken, diğer taraftan mükellefler de normal şartlardaki tepkilerini azaltırlar. Ancak olağanüstü koşullar sona erince aniden sıçrama yapan harcamalar aynı hızda düşmez ve konulmuş olan vergilerin büyük bir bölümü alınmaya devam eder (Çiçek, 2006: 75).

3.3 Mükelleflerin Vergilemeye Gösterdiği Tepkiler

Bir topluma bağlılığın, vatandaşlık hakkının bedelini oluşturan vergiler, vergi bilincine sahip olmayan toplumlarda büyük bir yük olarak görülmektedir. Verginin bu yönü yükümlülerin vergiye karşı farklı tepkiler geliştirmesine sebep olur (Yeniçeri, 2011: 280). Vergi mükelleflerinin vergileme karşısında karşısında ortaya çıkan davranışları bu başlık altında ele alınacaktır.

3.3.1 Vergiden Kaçınma

Yaşanan vergisel dönüşümler mükelleflerin gelirlerini, servetlerini ve tüketimlerini yakından etkilediği için bireyler vergi yüklerini azaltabilmek adına çaba göstermektedir. Bunun neticesinde gerek kanuni, gerekse kanun dışı yollardan oluşan yükten kurtulmaya çalışmaktadırlar (Taşkın, 2010: 77)

Vergiden kaçınmayı, vergiyi doğuran olaya neden olunmaması suretiyle vergi yükünün dışında kalma çabası ifade etmek mümkündür. Mükellefler vergiden kaçınma durumunda, vergi kanunlarını ihlâl etmeden, vergi kanunlarına uygun davranmak suretiyle vergi yükünün dışında kalmaktadırlar (Çakar, 2013: 1300).

Vergiden kaçınma, mükelleflerin vergi yüklerini hafifletebilmek için yasal hükümlere aykırı olmaksızın hukuki boşluklardan faydalanarak vergisel yükümlülüklerinden kurtulması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Vergi yasalarına göre vergiden kaçınmak suç sayılmadığı için bu faaliyeti cezalandıran herhangi bir yasal hüküm de mevcut değildir. Herhangi bir cezai yaptırımın bulunmaması vergiden kaçınmayı ifade etmemizi zorlaştırmaktadır. Vergi borcunun doğması, vergiyi doğuran olayın vukuu bulmasına bağlıdır. Bu durumda mükellefler vergiyi doğuran olayı meydana getirmeme veya kendileri için hukuki bir durumun gerçekleşmesine engel olmalarına bağlı olarak vergi borcunun ortaya çıkmasını engelleyecektir. Mükelleflerin vergi kapsamı dışındaki kaynaklardan kazanç veya irat elde etmeye çalışması veya vergi dışı servet unsurlarını edinmeye çaba göstermesi vergiden kaçınma faaliyeti olarak ifade edilebilir (Koç, 2019: 1019).

Vergiden kaçınma farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Buna göre mükellef, vergiden kaçınmak için vergiyi doğuran olayla bağlantı içine girmemeyi tercih edebilir. Birey burada vergiyi doğuran herhangi bir olaya sebep olabilecek iş veya eylemler ile etkileşime girmez ve neticede vergi de ödemez. Bu vergiden kaçınma yolu ile birlikte yükümlülerin taleplerini vergilemenin olmadığı veya daha düşük olduğu alana veya yere kaydırmaları halinde de vergiden kaçınabilmektedirler. Ayrıca burada talep edilen mallar arasında ikame edilebilecek düşük vergi oranına sahip malların bulunması kaçınmayı kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte ileride vergilendirileceği düşünülen bir maldan miktar olarak fazlaca alıp stoklamak, bir başka vergiden kaçınma yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak vergiden kaçınma yolları bu şekilde ifade edilse de değişen ve gelişen ekonomik sistemde

ekonomik faaliyetlerin günün getirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal şartlara göre yeniden şekillenmesi bireylerin hareket alanlarını ve yapılarını değiştirerek vergiden kaçınma yollarının artmasına neden olmuştur (Sandalcı, 2020: 1035).

Vergiden kaçınma ile ilgili olarak bazı örnekler vermek mümkündür.Örneğin; herhangi bir malın manavdan veya komisyoncudan satın almak yerine çiftçiden satın alarak KDV'den kaçınılması, yüksek oranda gümrük vergisine sahip bir iş makinesinin bütün olarak ithal edilmek yerine vergi oranlarının düşük olan aksamalarını ithal ederek ülke içerisinde montajının yapılması suretiyle gümrük vergisinden kaçınılması, yıl için otomobil almayı planlayan bir işletmenin ÖTV ödememek için otomobil kiralayarak, kiralama giderlerini kazancından indirmesi şeklinde sıralanabilir (Doğan, 2021: 36).

Vergiden kaçınmaya sebep olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlar; bireylerin vergi ahlakının düşük olması, vergi karşılığında alınan kamu hizmeti kalitesinin düşük olması, vergi sistemi ve vergi algısı, düşük şeffaflık ve kamu kurumlarının hesap verebilirliği, yüksek seviye yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün ve mali yargı yetkisinin eksikliği, vergi yasalarının etkili bir şekilde uygulanmaması, vergi idaresinin etkin çalışmaması şeklinde sıralanabilir. Ayrıca kaçınmaya sebep olabilecek kanun hükümlerinin karşılaşılmaması olası durumlara yanıt veremeyecek nitelikte düzenlenmiş olmaları, ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal koşulları, mükelleflerin psikolojik durumları, vergi kanunlarının getiriliş amacını gerçekleştirme açısından yetersiz kalabilmesi vergiden kaçınmaya sebep olan diğer faktörler olarak sayılabilir (Çiçek ve Sabbağ, 2016: 47).

3.3.2 Verginin Yansıtılması

Vergiler, bireylerin ekonomik güçlerinde azalmaya neden olan en önemli unsurlardan birisidir. Mükellefler gelirlerinde azalmaya neden olan vergi yükünden kurtulmak için bazı tepkiler geliştirmektedir. Verginin yansıtılmasında bu tepkilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergi yansıtması, vergiyi ödeyen bireyin, iktisadi imkânlardan yararlanmak suretiyle verginin bir kısmı veya tamamını bir başkasına veya başkalarına yüklemesi olarak ifade edilebilir (Yereli ve Şahin 2018: 176).

Vergiyi ödemiş olan birey, faaliyet ve girişimlerinde düzenlemeler yaparak, vergi yükünü bir başkasına aktarabilmektedir. Bu durumda, verginin kanuni mükellefi ile fiili mükellefi farklı kişiler olmaktadır (Çakar, 2013: 1297).

Vergi yansımaları, Aslan ve Şentürk (2012) çalışmasına göre aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir:

- Verginin ödenmesi: verginin mükellef tarafından ilgili merciiye ödenmesi vergi yansımalarının ilk aşamasıdır.
- Verginin vurgusu: ödenen vergi nedeniyle oluşan vergi yükünün mükellef üzerinde yarattığı olumsuz etkidir.
- Verginin yansıtılması: mükellef üzerinde oluşan baskı sonucu mükellef fiyat mekanizmasını kullanarak bu yükü başkalarına, yansıtılmayla karşılaşanların da bir başkasına aktarmasıyla oluşan aşamadır.
- Verginin yerleşmesi: sonsuz bir döngüye sahip olmayan vergi yansımalarının bir mükellefin başka bir mükellefe vergiyi aktarmasının mümkün olmamasıdır. Vergi yansımalarının son alıcısı olan mükellef verginin hamili yani taşıyıcısı olarak adlandırılmaktadır.

Ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla verginin yansıtılması, diğer tepki çeşitlerine kıyasla farklılık göstermektedir. Bu farklılık vergi yansımalarının, vergi yükünün başkalarına yüklenmesini hedef almasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede aslında verginin yansıtılması, vergiyi üstlenen bir mükellefin bu vergi nedeniyle oluşan yükü, bazı araçları kullanarak bu yükü başka kişilere aktarmasıdır. Diğer tepki çeşitleri ile mukayese edildiğinde, vergi yansımaları devlet açısından vergi kaybına neden olmayan bir tepki çeşididir. Fakat bu durum devletin vergi yükünün toplumda dengeli dağılımını sağlama görevi açısından olumsuz etki yaratması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir (Akmaz ve Özyol, 2007: 62).

3.3.3 Baskı Gruplarını Harekete Geçirme ve Lobicilik

Siyasal süreçlerin toplumsal katılıma açık olduğu demokratik toplumlarda, uygulanacak politikalar için toplumun geniş kesimlerinin isteklerinin dikkate alınması önem arz etmektedir. İktidarlar, yükümlülerin vergi yüklerini rakip siyasi partinin tehdidinin büyüklüğüne göre düzenlese, vergilemeden oy kaybını minimuma

indirmek için vergi tabanını dar tutsa ve oy tehdidi ve oylama gücü olmayan ekonomik birimleri diğer ekonomik birimlere göre daha fazla vergilendirmek istese de, toplumda yer alan baskı gruplarının vergiye yönelik tercihlerini göz ardı edememektedir. Özetle, vergi politikaları belirlenirken demokratik toplumlarda seçmenler ve politikacılar dışında farklı sınıf ve baskı grupları da etkili olabilmekte, sürece katkı sağlayabilmektedir (Çiçek, 2006: 90).

Baskı grupları kuramı, soyut bir kavram olduğundan zamanımıza kadar değişik birçok tarifleri yapılmış ve farklı bakışlardan değerlendirilmiştir. Genel anlamda baskı gruplarının en büyük amacı siyasi iktidarı etkilemektir. (Kitapçıoğlu, 2013: 358).

Bireylerin ortak özelliklerine göre oluşturdukları baskı grupları kendi menfaatlerine ve üyesi bulundukları grubun menfaatlerine elverişli düzenleme ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi hususunda işveren sendikaları, işçi sendikaları, çeşitli kuruluşlar, dernekler, vakıflar, esnaf odaları, çiftçi odaları vb. gibi baskı grupları, üyeleri lehine hükümeti etkilemektedirler. Böylece yükümlüler pek çok mali hukuki düzenlemelerin kendi faydasına yönelik gerçekleştirilmesini sağlamak adına baskı gruplarının faaliyetlerine dahil olabilirler (Yereli ve Şahin 2018: 178).

Bu grupların en büyük etkisinin vergi yükünün dağılımı konusunda olduğunu söyleyebiliriz. Bazı kişi ya da gruplar üzerindeki vergi yükü, muafiyet ve istisnalarla hafifletilerek vergi yükü dağılımı zarar görebilmektedir. Ticaret ve Meslek Odaları ile beraber baskı grubu oluşturan işverenler, kendi menfaatleri için muafiyet ve istisna sağlayabilmektedir. Buna rağmen ücretlilerin baskı grubu oluşturmaması ve politik kararlar üzerinde etkilerinin olmaması vergi yükünün ücretliler üzerinde kalmasına neden olması konuya örnek olarak gösterilebilir (Çoban, 2004: 92).

Güçlü baskı gruplarının varlığı nedeniyle dikkatleri üzerine çekemeyen ya da ağır bir vergi yükü altında ezilen grupların, sosyal infiale sebep olabilecek davranışlar içerisine girmesi muhtemeldir. Yükümlüler, objektif adalet ölçüleri içerisinde üzerlerine düşen vergi yükünün ağır olduğu düşüncesinde olabilir. Bu durumda karar organları, bu istekleri göz önünde bulundurarak, yükümlüleri en fazla rahatsız eden vergilerde değişiklik yapabilir. Çünkü yükümlüler, karar organlarına iletilen isteklerinde haklı olabilirler. Eğer mükellefler haklı olan isteklerinde dikkate alınmazlarsa sosyal patlamalara meydana gelebilir. Bu tepkiler sonucunda ortaya

çıkacak zararlar ise az vergi ödenmesinden kaynaklanacak zararlardan çok daha fazla olacaktır (Kaynar, 2007: 81).

3.3.4 Vergi Cennetlerine Göç

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinin süratle küreselleşme sürecine girmesiyle beraber bazı ülkeler; sermaye hareketlerini kendi ülkelerine çekebilmek maksadıyla vergilendirme alanında istisna ve muafiyetleri fazlasıyla geniş tutarak, hiç vergi almayarak ya da çok kısıtlı alanları vergilendirerek tüm ülkeyi serbest bir pazar haline dönüştürmüştür (Gökçe, 2006: 22)

Vergi cenneti kavramı üzerinde uzlaşılmış genel geçer bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte genel olarak yabancı yatırımcılara bazı vergisel avantajlar sağlayan ülkeleri ya da bölgeleri ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Tobin ve Walsh, 2013: 403). Bu çerçevede vergi cennetleri; oldukça düşük vergi oranlarına sahip ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekecek bir şekilde düzenlenen veya artan uluslararası rekabet koşullarında, bireylere ve işletmelere vergiden kaçınmak için bazı fırsatlar sunan özel yerler olarak ifade edilebilir (Keskin, 2018: 71).

Uluslararası düzeyde vergi koordinasyonunu sağlamaya çalışan OECD ise "zararlı vergi rekabeti" adlı çalışmasında vergi cennetlerinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Akmaz ve Özyol, 2007: 61).

- Bir ülkenin vergi cenneti kapsamında değerlendirilmesi için vergilendirilebilir gelirlerin hiçbir vergiye tabi olmaması, çok cüzi olarak nominal vergiye tabi tutulması veya görünürde vergiye tabi olunsa da çeşitli yöntemlerle yok denecek kadar az bir vergiye tabi tutulması gerekir.
- Vergi cennetleri, ülkesinde faaliyette bulunan kişi veya firmalara ait her türlü bilgiyi gizli tutar ve bankacılık işlemleri, finansal muameleler hakkında yabancı vergi dairelerine bilgi vermez. Finansal uygulamalar ve vergi mevzuatı bu ülkelerde şeffaflıktan uzaktır.
- Vergi cennetlerinin pek çoğunda kambiyo kontrolü olmamakla beraber ikili bir döviz kontrol sistemi bulunmaktadır.

- Klasik vergi cennetlerinde bankacılık o ülkedeki iktisadi faaliyet ve yerel nüfusu aşacak şekilde oldukça gelişmiştir. Ayrıca bankalar vergileme konusunda yerleşik olanlarla olmayanlara farklı davranmaktadır.
- Vergi cennetlerine fiziki açıdan ulaşım imkanlarının iyi olması, bilgi ve iletişim alt yapısının gelişmiş olması önemlidir.
- Çoğu şirketin merkezi bu ülkelerde bulunsa bile şirketler sıklıkla kağıt üzerinde kurulan "sanal" şirketlerdir. Belirli bir seviyede iktisadi faaliyette bulunmama gerekliliği bu durumu desteklemektedir.

Vergi cenneti ülkeler genellikle sermaye giriş çıkışını kolaylıkla gerçekleştirebilmek basitleştirilmiş bir sisteme, güçlü bir finansal altyapıyla birlikte gelişmiş ülkelerde olduğu gibi fazla likiditeye sahiptir. Sermaye ihraç eden ülkelerin, küreselleşmenin ve vergi sistemlerinin artan etkileşimi sayesinde vergi cennetleri, uluslararası etkilere sahiptir. Vergi cennetlerinin sebep olduğu bu etkiler diğer ülkelerin gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar yerel vergi koşullarının doğrudan yabancı yatırımların miktarında oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki nedenlerden dolayı, vergi cennetleri yabancı yatırımcılar için ilgi merkezi olmaktadır. Çünkü vergi cennetlerinde elde edilen karlar hem daha az vergi oranlarıyla vergilendirilmekte, hem de vergi cennetlerinde yapılan işlemler sonucunda dünyanın herhangi bir yerinde elde edilen gelirlerin vergilendirmeden kaçındırılması sağlanmaktadır (Yıldız ve Demir, 2019: 333)

Vergi cennetlerinde verginin hiç olmaması ya da çok düşük oranda verginin alınıyor olması yabancı sermaye ve mükelleflerin vergi cennetlerini tercih etmelerinin nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Mükellefler üzerlerindeki baskı neticesinde vergiye karşı tepki yollarından birisi olarak vergi cennetlerine göç etmeyi tercih edebileceklerdir (Keskin, 2018: 72).

3.3.5 Vergi Kaçakçılığı

Vergiye karşı geliştirilen tepkilerin bireysel nitelikteki örneğini teşkil eden vergi kaçakçılığı, vergi yükünün tamamının veya bir kısmının dışında kalma çabası olarak ifade edilebilir. Vergi yükünün dışında kalma çabalarına yönelik eylemlerin

yasaları ihlâl etmek suretiyle gerçekleştirilmiş olması vergi kaçakçılığının gerçekleşebilmesi için önemlidir (Çakar, 2013: 1300).

Vergi kaçırma, mükelleflerin vergi mevzuatına karşı gelme kararı vermesi ve bu kararın uygulamaya dökülmesi sonucu devlete karşı işlenen bir suçtur. Bu ifade ile kişinin iradesindeki kasıt unsurunun altı çizilmektedir. Geniş anlamda vergi kaçakçılığı vergiye karşı koyma, dar anlamda ifade etmemiz gerekir ise; vergi kanunlarına aykırı davranarak, devletin oluşturduğu önlemlere karşı koymak amacıyla minimum vergi vermek ya da hiç ödememek şeklinde tanımlanabilir. Vergi oranlarının yüksek olması, vergi kaçırma eğilim gösteren rakip kişi ve kurumlar karşısında kazanma şansının sürdürülebilmesi gerektiği için, minimum vergi verme uğraşısı gibi sebepler yükümlülerin vergi kaçakçılığı yoluna başvurmaya neden olmaktadır (Sabankaya, 2019: 161).

Mükellefler vergi kaçırmak için birçok farklı yola başvurabilmektedir. Bunlardan bazılarını Kapusuzoğlu (2008) çalışmasında şu şekilde sıralanmaktadır:

- Çalıştırılan personelin işe giriş tarihinin geç gösterilmesi
- İthalat ve ihracatın vergi cennetlerinden geçirilerek karın bir kısmının burada bırakılması
- Transfer fiyatlama ile ilişkili şirkete mal ve hizmetin düşük veya yüksek fiyata satış veya alış sonucu elde edilen karın bir kısmının yurt dışındaki daha az vergili bir ülkede oluşturulması
- Envanter kayıtlarında çeşitli oynamalar yapılması
- Taksitli satışlar neticesinde oluşan vade farkının defterlerde gelir olarak gösterilmemesi
- Vergiden muaf olan dernek ya da vakıflar üzerinden faaliyetlerin sürdürülmesi
- Gayrimenkul alım satımında taşınmazın değerinin altında gösterilmesi
- Vefat etmiş olan veya bir varlığa sahip olmayan kişiler adına vergi kaydı açılıp faaliyetlerin bu yollarla yürütülmesi
- Mükellefin gerekli şartları sağlamadan muaf veya istisna gösterilmesi

- Vergi dairesine kaydolmadan faaliyetin sürdürülmesi
- Ekonomik faaliyet gelişmiş bölgelerde yapılırken daha az vergi verilen kalkınma öncelikli bölgeleri merkez olarak gösterilmesi vb. pek çok yöntem kullanılmak suretiyle vergi kaçakçılığı gerçekleştirilmektedir.

Vergi kaçakçılığının sık görüldüğü bir ekonomik ortamda, yeni vergilerin konulması ya da mevcut vergi oranlarının arttırılması kamu bütçesinin finansmanı için gerekli olacaktır. Bunun neticesinde dürüst mükellefler ile ücretliler üzerindeki yük artış gösterecektir. Bu durumda bu grupta bulunan mükelleflerin ödemiş oldukları vergilerin başkalarının ödemesi gereken vergiler olduğunu düşünmeleri vergiye karşı geliştirilen tepkilerinin artmasına sebep olacak önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Akmaz ve Özyol, 2007: 64).

Teorik açıdan vergi ahlakına bağlı bir olay olarak kabul edilen vergi kaçakçılığı ülkenin içinde bulunduğu koşullardan etkilenmektedir. Kültür seviyesinin bir fonksiyonu olan vergi ahlakı ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte vergi kaçakçılığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle paralellik göstermesine rağmen vergi kaçakçılığını yalnızca vergi ahlakı zihniyetiyle ifade etmek olanaklı değildir. Bu çerçevede ülkede geçerli olan vergi sistemi de vergi kaçakçılığını belirleyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik açıdan vergi yönetim etkisizliğinin yansıması kendisini vergi kaçakçılığı şeklinde göstermektedir. Vergi mükelleflerinin vergileme konusunda geçerli olan yasaların uygulama şekli konusundaki görüşleri de vergi kaçakçılığının belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşkın, 2010: 85-86).

3.3.6 Vergi Reddi ve Vergi İsyanı

Yükümlülerin memnuniyetsizlik derecesine bağlı olarak, başlangıçta bireysel nitelikte olan tepkiler, zaman içerisinde kolektif tepkilere dönüşebilmektedir. Bu tepkiler devletin varlığına karşı tehdit unsuru sayılabilecek isyan hareketlerinin gerçekleşmesine sebep olabilmektedir. Bu çerçevede verginin reddi, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma gibi bireysel eylemlerden farklı olarak ortaya çıkan sosyo-psikolojik bir olaydır. Ve bu tip olaylar sıklıkla şiddet kullanımı içerdiğinden vergi isyanları olarak ele alınmaktadır (Gök, 2007: 150).

Vergi grevi oluştuğu ülkenin, siyasi yapısı, ekonomik konjonktürü, verginin mükellefler tarafından benimsenmesi ve kamu hizmetlerinden faydalanma düzeyleri ve bunun gibi olgulara dayanarak değışkenlik gösterebilir. Verginin ilk olarak ortaya çıktığı andan itibaren toplumsal tepkilerde direnme şekli olarak ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca neredeyse her ülkede vergi grevleri gerçekleşmiştir. Vergi grevlerine verginin dini bir görev olarak benimsendiğı ve vergi ödemenin kutsal bir değeri olduğu düşünölen toplumlarda pek rastlanmamakta; vergilemeye rasyonel bakış açısıyla yaklaşan, verginin kamu hizmetinin bir karşılığı olarak görölen toplumlarda rastlamak oldukça mümkündür (Çoban, 2004: 87).

Vergi reddini yasa ile konulan bir verginin gelen toplumsal tepkiler üzerine kaldırılmış olması şeklinde tanımlayabiliriz. Eğer vergi gelen tepkilere rağmen hala kaldırılmıyorsa, bu durumda vergi reddinden bahsedilemez. Vergi grevi ise; vergi ödememe konusunda toplumsal bir direnişini ifade etmektedir. Vergi grevi için örnek teşkil eden ilk olay Poujade adlı kişinin liderliğinde 1953 yılında gerçekleşmiştir. Bu olay tarihte Poujade olayı olarak yer almaktadır. Poujade hareketinden 15 yıl sonra ise Rhanes-Alp'lerinde başlayan Nicoud hareketi de vergi grevine örnek gösterilebilir. Fakat Poujade hareketinden farklı olarak Nicoud hareketi; ekonomik açıdan gelişmiş bir bölgede gerçekleşmiş olup yeni vergi düzenlemeleri ile getirilen yüksek vergi oranlarının, küçük esnaf ve işletmecilerin vergi yüklerinde artış yaratması sonucunda meydana gelmiştir. Bununla birlikte ABD'de de 1960'lı yılların sonundan 1970'li yılların sonuna kadar vergi grevi niteliğindeki hareketlere rastlanmıştır (Çakar, 2013:1295-1296).

4.MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK ANKET UYGULAMASI

4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda devamlılık kamu maliyesi açısından önemlidir. Devlet, bu devamlılığın sağlanabilmesi için büyük ölçüde vergi gelirlerini kullanmaktadır. Mükelleflerden kamu hizmetlerinin planlanan şekilde sunulup hizmetlerin yürütülebilmesi için alınan vergiler mükelleflerin harcanabilir gelirlerinde azalmaya neden olur ve mükelleflerin gelirlerindeki bu azalma mükelleflerin vergiye karşı uyumsuz olmasına sebep olabilir. Artan vergi uyumsuzluğu vergi gelirlerini ve beraberinde kamu hizmetlerinin sunumunu olumsuz etkileyecektir. Bu bakımdan mükelleflerin vergilere karşı algı, tutum ve davranışlarının detaylı bir şekilde irdelenmesi oldukça önemlidir.

Mükelleflerin vergiye karşı davranışları eğitim düzeylerine, vergi bilinç ve ahlakına, bireysel olarak katlandıkları vergi yüklerine, iktidar ve devlete bakış açısına, diğer yükümlülerin davranışlarına, mesleklerine, ödedikleri vergilerin hizmet olarak dönüp dönmemesine, vergi sistemine, siyasal yapı ve ekonomik durumlar vs. gibi özetle, kişisel ve kişisel olmayan faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Vergi politikalarının ve vergiyle ilgili hukuki düzenlemelerin tasarlanmasında mükelleflerin davranışlarının göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Bu noktada mükelleflerin vergi ödeme ya da ödememe şeklindeki kararlarının detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekli olmaktadır.

Mükelleflerin tutum ve davranışlarının, adaletle bakış açılarının, vergi konusunda sahip oldukları bilincin vergi ödeme ya da ödememe konusunda etkili olduğu vergi psikolojisinde ifade edilmektedir. Vergi psikolojisi açısından davranışsal etkenler vergiye karşı tepkiler üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar davranışsal yaklaşımların bireylerin tepkilerini anlamak için tercih edilen rasyonel birey yaklaşımından farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu çerçevede davranışsal yaklaşım bireylerin ekonomik kararlarında her zaman rasyonel davranmadıklarını, psikolojik durumlarının tutum ve davranışlar üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Adam Smith 1759 yılında yazmış olduğu “Ahlaki Duygular Teorisi” ile başlayan, George Katona’nın katkılarıyla devam eden Kahneman ve Thaler’in çalışmalarıyla gelişen bir bilim dalı olan

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik kararlarında duyguların, ön yargıların, tutumların kısaca sosyal ve psikolojik unsurların etkili olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede mükelleflerin vergi ile ilgili konularda psikolojik ve sosyal durumlarına göre hareket etmeleri nedeniyle bu çalışmada davranışsal iktisat perspektifinden mükellef davranışları incelenmiştir.

4.2 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın hedef kitlesini, Türkiye genelinde iş sahibi, çalışan mükellefler oluşturmaktadır. Araştırma yöntemi için anket uygulaması tercih edilmiştir. Anket yalnızca bir bölümden oluşmakta ve formunun başlangıç kısmında demografik özelliklerin öğrenilmesine yönelik sorular yer almaktadır. 35 sorudan oluşan ankette yanıt seçenekleri 5’li likert ölçeğine göre Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir.

Araştırma 08.03.2022 tarihinde online anket çalışması olarak katılımcılara ulaştırılmış 31.03.2022 tarihinde yanıtların toplanmasına son verilmiştir. Sonuç olarak çalışmamıza Türkiye genelinde 419 kişi katılmıştır.

Anket verileri internet üzerinden elde edilmiştir. Doldurulan anketlerdeki ifadeler kodlanıp SPSS programına (Statistical Package For Social Sciences - Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) yüklenerek analizler elde edilerek yorumlanmıştır.

Çalışmada frekans (sıklık) ve yüzde oranları tablo analizi ile çapraz tablo analiz teknikleri kullanılmıştır. Anket formunda yer alan değişkenlerin sıklık (frekans) ve yüzdelerinin hesaplanması, sorulara verilen yanıtların dağılımını incelemek açısından önem arz etmektedir. Sıklık (frekans), miktar ve sayı olarak bilgi sunarken, yüzdeler ise oransal olarak bilgi vermekte ve değer ifade etmektedir. Çapraz tablo analizinde ise, varsa farklı değişkenler arasındaki ilişki araştırılmaktadır.

4.3 Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

Çalışma için elde edilen veriler ülkemiz ve dünya genelinde yaşanmakta olan Covid-19 salgını nedeniyle online gerçekleştirilmiştir. Online hazırlanan anket internet üzerinden katılımcılara ulaşılmıştır. Bununla birlikte anket uygulaması konusunda zaman sınırlaması söz konusudur. Araştırma kapsamında toplam 419 kişiye anket formu uygulanmıştır.

4.4 Araştırma Bulguları

Aşağıda katılımcıların (419 kişi) genel özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum) hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Ankete katılan mükelleflerin kişisel bilgileri açısından ulaşılan istatistiksel verileri, vergiye karşı gösterilen davranışların kişisel niteliklere göre değişip değişmediği hakkında bize bilgi sağlayabilir. Bu sebeple ilk olarak anketimize katılan mükelleflerin kişisel bilgileri hakkındaki verilerin sunulması, mükelleflerin genel olarak nasıl bir yapıda oldukları hakkında değerlendirme yapılmasına imkan sağlamış olacaktır.

Katılımcılara demografik verilerin elde edilmesi amacı ile yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumlarına yönelik sorular yöneltilmiştir. İlk kısımda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin verilerin analizlerinden sağlanan bulgulara yer verilmiştir.

Yaş Aralığı	Frekans(S)	Yüzde(%)
20-30	89	21,2
30-40	109	26,0
40-50	114	27,2
50-60	68	16,2
60 ve üzeri	39	9,3
Toplam	419	100,0

Tablo 4.1 Ankete Katılanların Yaş Gruplarına Göre Frekans Dağılımı

Anketimize katılan mükelleflerin yaş gruplarına göre dağılımları ile vergi karşısındaki tutum ve davranışları arasında nasıl bir ilişkinin olduğunun tespit edilmesi açısından farklı yaş grubundaki mükellefler incelenmiştir. Bu nedenle katılımcıların kişisel bilgilerinin sunulması anketimize katılan mükelleflerin oluşturdukları genel profil hakkında bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlayacaktır.

Tablo 4.1 incelendiğinde mükelleflerin çoğunluğunun 40-50 yaş aralığında (%27,2) olduğu belirlenmiştir. Bu yaş grubunu 30-40 yaş grubu (%26,0) takip etmektedir. En düşük yaş aralığı ise 60 ve üzeri yaş grubudur.

Cinsiyet	Frekans(S)	Yüzde(%)
Erkek	241	57,5
Kadın	178	42,5
Toplam	419	100,0

Tablo 4.2 Mükelleflerin Cinsiyetlerine Göre Frekans Dağılımı

Vergiye karşı gösterilen tutum ve davranışı şekillendiren unsurların değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir diğer faktör cinsiyettir. Yapılan çalışmalarda, farklı sonuçlar edilse çoğunda kadın mükelleflerin erkek mükelleflere göre vergiye daha uyumlu olduğu belirtilmiştir.

Tablo 4.2’de ankete katılan mükelleflerin cinsiyetlerine göre dağılımına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların çoğu (%57) erkektir. Kadın katılımcıların oranı ise %42,5’tir.

Medeni Durum	Frekans(S)	Yüzde(%)
Evli	304	72,6
Bekar	115	27,4
Toplam	419	100,0

Tablo 4.3 Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Frekans Dağılımı

Ankete katılanların medeni durumlarına göre dağılımları %72,6 evli, %27,4’ü bekar şeklinde gerçekleşmiştir.

Yapılan araştırmalarda evli olan mükelleflerin bekar olan mükelleflere kıyasla vergiye daha uyumlu olduğuna işaret eden bulgulara ulaşılmıştır.

Eğitim Durumu	Frekans(S)	Yüzde (%)
İlkokul	7	1,7
Ortaöğretim/Lise	75	17,9
Önlisans	35	8,4
Lisans	144	34,4
Yüksek Lisans/Doktora	158	37,7
Toplam	419	100,0

Tablo 4.4 Mükelleflerin Eğitim Durumlarına Göre Frekans Dağılımı

Eğitim konusunda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı eğitim düzeyi ile vergiye gönüllü uyum arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bireyin eğitim düzeyi artıkça vergiye gönüllü uyum oranının da artması beklenmektedir. Ancak bu durum zaman zaman tam tersi etki de yaratabilmektedir.

Tablo 4.4'te mükelleflerin eğitim düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde en yüksek eğitim oranının Yüksek Lisans/Doktora düzeyinde (%37,7) olduğu görülürken, bunu lisans düzeyindekilerin (%34,4) takip ettiği görülmektedir.

Mükellefiyet Türü	Frekans (S)	Yüzde (%)
Gelir Vergisi	332	79,2
Kurumlar Vergisi	37	8,8
Diğer	50	11,9
Toplam	419	100,0

Tablo 4.5 Mükellefiyet Türüne Göre Frekans Dağılımı

Tablo 4.5'te ankete katılanların mükellefiyet türlerine göre dağılımları görülmektedir. Ankete katılan mükelleflerin çoğunluğunun (%79,2) gelir vergisi mükellefi olduğu belirlenmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 4.6’da ankete katılan mükelleflerin kişisel bilgilerinin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerine yer verilmiştir.

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Yaş Aralığı	2,66	1,24	0,28	-0,88
Medeni Durum	1,27	0,45	1,01	-0,98
Cinsiyet	1,42	0,49	0,31	-1,92
Eğitim Durumu	3,89	1,15	-0,76	-0,65
Mükellefiyet Türü	1,33	0,68	1,80	1,61

Tablo 4.6 Ankete Katılan Mükelleflerin Demografik Bilgilerine ait Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Anket Soruları	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır	3,33	1,22	-0,35	-0,91
Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır	1,97	1,10	1,18	0,73
Vergi afları çok yararlıdır	2,43	1,22	0,53	-0,81
Vergi afları vergi devlete olan güveni azaltmaktadır	3,75	1,12	-0,75	-0,24
Vergi ile ilgili işlerimde İnterneti yoğun şekilde kullanırım	3,79	0,98	-0,80	0,23
Vergi affı çıkarsa aftan yararlanırım	3,40	1,11	-0,31	-0,67

Vergi afları dürüst mükellefi cezalandırmaktadır	3,99	1,14	-0,96	-0,11
Vergi idarelerinin mükelleflere yaklaşımı olumludur	2,65	0,97	0,07	-0,66
Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir	3,60	1,16	-0,69	-0,45
Vergi kaçırانların yakalanma riski yüksektir	2,34	1,06	0,71	-0,21
Biçimsel yükümlölüklerin fazla olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir	3,37	1,01	-0,36	-0,33
Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır	2,06	1,08	0,96	0,15
Kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmaktayım	2,64	1,11	0,32	-1,10
Önümüzdeki 2 yıl içinde yeni bir vergi affı çıkacaktır	3,59	1,09	-0,60	0,02
Vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır	3,38	1,17	-0,38	-0,98
Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum	2,49	1,18	0,37	-1,07
Devlet topladığı vergileri etkin bir şekilde kullanmaktadır	2,26	1,19	0,65	-0,62
Vergi kaçırانların varlığı, vergi bilincini zedeliyor	4,36	0,82	-1,73	3,74

Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeyenleri cezalandırıyor.	4,24	1,00	-1,45	1,54
Vergi kaçırانların varlığı, vergi kaçırmayı özendiriyor	3,77	1,22	-0,78	-0,57
Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeme şevkini kırıyor	4,37	0,88	-1,69	3,01
Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım	3,76	1,03	-0,82	0,00
Vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimimi azaltıyorum	3,79	1,06	-0,91	0,07
Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım	3,82	0,94	-0,79	0,29
Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarımı arttırırım	3,54	1,11	-0,59	-0,63
Vergi oranlarının düşürülmesi vergi tabanını genişletir	3,82	0,92	-0,71	0,41
Vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltır	3,74	1,12	-0,82	-0,05
Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerini azaltır	2,71	1,23	0,14	-1,25
Vergiye belediyelere ödemek isterim	2,78	1,20	0,12	-1,00
Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır	4,17	1,04	-1,37	1,29
Vergi zorunlu bir ödemedir	3,74	1,14	-1,02	0,16
Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkindir	2,84	1,23	0,25	-1,18

Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yükür	2,99	1,22	0,02	-1,27
Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır	3,66	1,16	-0,93	-0,15
Vergi kutsal bir ödevdir	3,53	1,28	-0,71	-0,70

Tablo 4.7 Anket Soruları ve Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

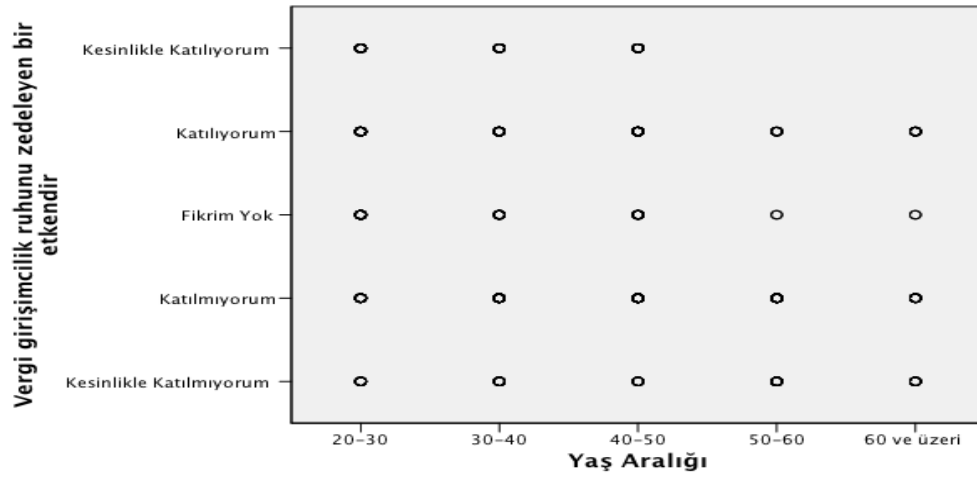
Tablo 4.8 Mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimleri

Yükümlülerin vergiyi nasıl tanımladıklarını, vergi politikalarını algılama biçimlerini kültür düzeyi gibi sosyal ve psikolojik faktörler etkileyebilmektedir. Mükelleflerin vergiyi algılama biçimlerini değerlendirebilmek amacıyla anketimizde katılımcılara vergiye yönelik bazı tanımlamalar yöneltmiştir.

Yukarıda Tablo 4.8'e göre "Vergi kutsal bir ödevdir" ifadesine verilen yanıtlar şu şekildedir ; 189 kişi (% 45,1) Katılıyorum, 94 kişi (%22,4) Kesinlikle katılıyorum, 70 kişi (% 16,7) Katılmıyorum, 42 kişi (%10) Kesinlikle katılmıyorum. "Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır" ifadesine verilen yanıtlar; 225 kişi (%53,7) Katılıyorum, 86 kişi (%20,5) Kesinlikle katılıyorum, 67 kişi (%16) Katılmıyorum, 42 kişi (%6,4) kesinlikle katılmıyorum şeklindedir."Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yükür" ifadesine ise 152 kişi (%36,3) Katılmıyorum, 147 kişi (35,1) yanıtları verilmiştir."Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkindir" ifadesine 169 kişi (%40,3) Katılmıyorum yanıtını verirken

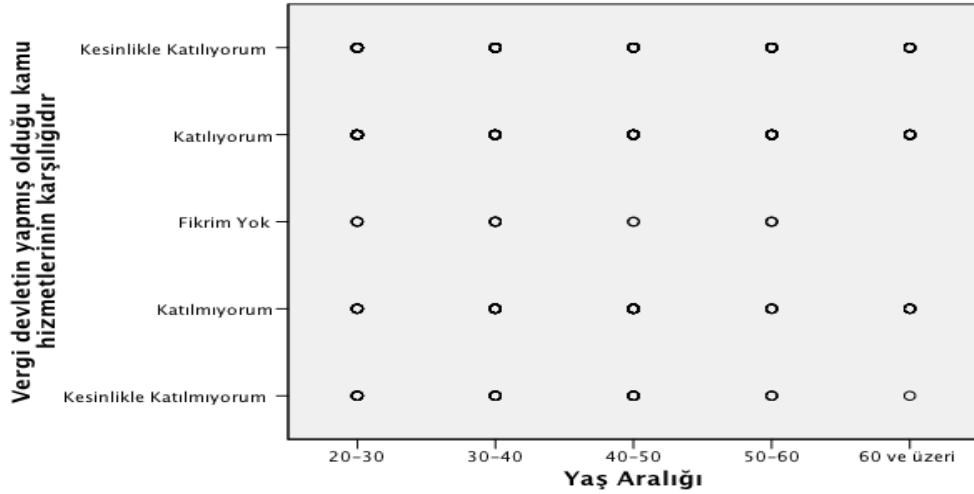
116 kişi (%27,7) bu ifadeye katılmaktadır. ‘‘Vergi zorunlu bir ödemedir ‘’ifadesine ise 216 kişi (%51,6) katılmakta, 101 kişi (% 24,1) ise kesinlikle katılmaktadır.

Mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimleri ile yaşları arasında bir ilişki kurduğumuzda daha yaşlı mükelleflerin vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı benzer şekilde genç mükelleflerin ise vergiyi girişimcilik ruhunu negatif etkileyen bir unsur olarak görmesi beklenebilir (Çoban, 2004: 125). Bu şekilde bir ilişkinin var olup olmadığını değerlendirebilmek adına aşağıda bazı diyagramlara yer verilmiştir.

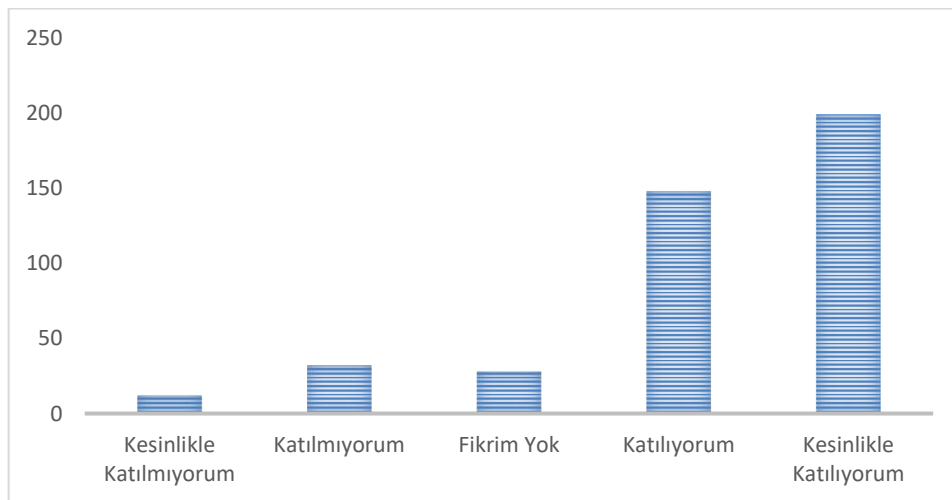
Şekil 4.1 ‘‘Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir’’ ifadesi ve yaş gruplarına göre serpm diyagramı

Yukarıda yer verilen serpm diyagramında “Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir”, ifadelerine verilen yanıtlarla yaş grupları arasında bir ilişkinin varlığını incelemek için oluşturduğumuz diyagrama yer verilmiştir. Buna göre daha genç mükelleflerin bu düşüncede olduğunu ifade edebiliriz.

Şekil 4.2 “Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır” ifadesi ve yaş gruplarına göre serpm diyagramı

Yukarıda yer verilen serpm diyagramında “Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır”, ifadelerine verilen yanıtlarla yaş grupları arasında bir ilişkinin varlığını incelemek için oluşturduğumuz diyagrama yer verilmiştir. Oluşturduğumuz diyagramda öngördüğümüz gibi bir ilişki olmadığını göstermiştir.

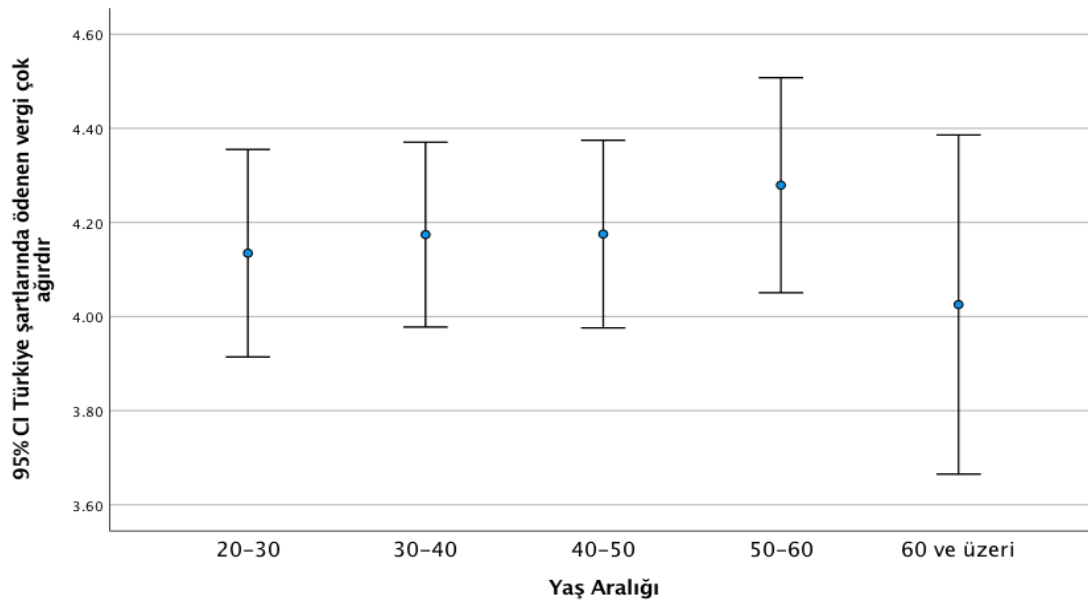

Tablo 4. 9 Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması

Daha önceki kısımlarda ifade ettiğimiz gibi davranışsal perspektiften vergi yükünün yanlış algılanması durumu olarak ifade edilen mali aldanma da bir başka bilişsel yanlışlık durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mükelleflerin bazı vergileri doğru algılayamadıkları durumda kamu kesimi mal ve hizmetlerine ilişkin hatalı değerlendirmelerde bulunabilecektir. Bu açıdan mükelleflerin vergi yükünü nasıl algıladıkları bizim için önemlidir.

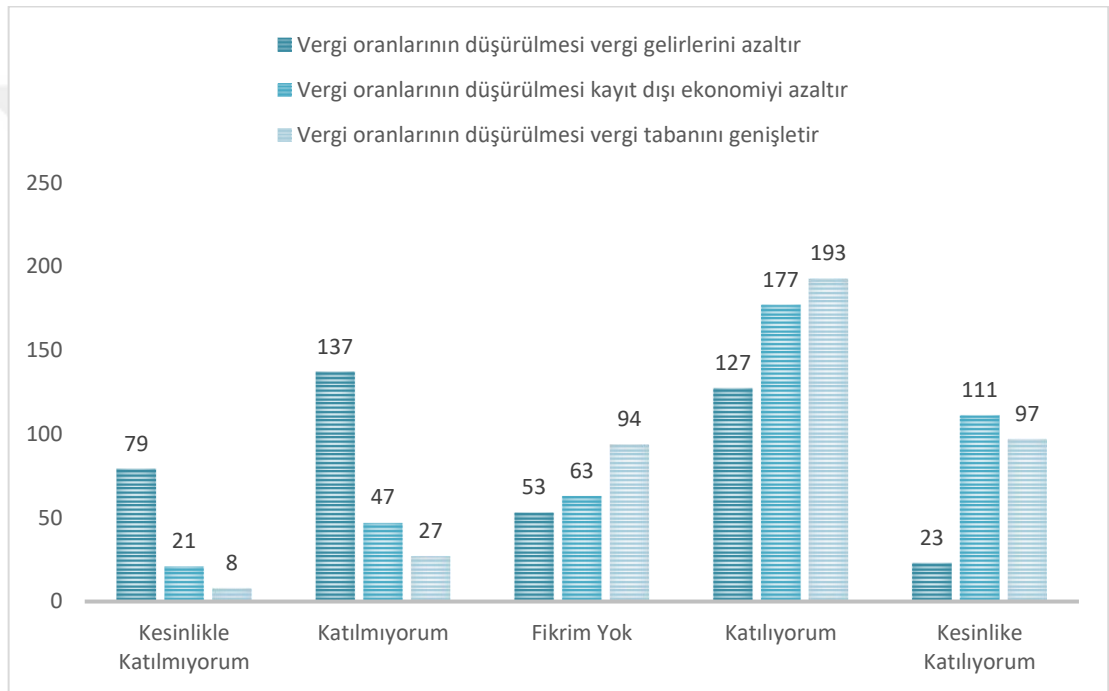
Farklı gelir düzeyine sahip bireylerin vergi yükünü algılama şeklide farklı olacaktır. Vergi yükünü fazla hisseden mükellefler vergilemeye karşı tepki gösterebilmektedir. Burada ifade edilen vergi yükü subjektif vergi yüküdür. Mükelleflerin vergiyi algılayıp değerlendirmesinin neticesinde hissettiği psikolojik yük olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede anketimize katılan mükellefler “ Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır” ifadesine 199 kişi (%47,5) Kesinlikle katılıyorum, 148 kişi (%35,3) Katılıyorum, 32 kişi (%7,6) Katılmıyorum, 12 kişi (%2,9) ise Kesinlikle katılmamaktadır.

Tablo 4.9’da gösterilen sonuçlar neticesinde mükelleflerin büyük bir kısmı Türkiye koşullarında vergi yükünün ağır olduğunu düşünmektedir. Bu durum mükelleflerin vergiye yönelik negatif tepki geliştirmesine neden olabilir.

Şekil 4.3 Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması yaş grupları arasındaki ağırlık dağılımı

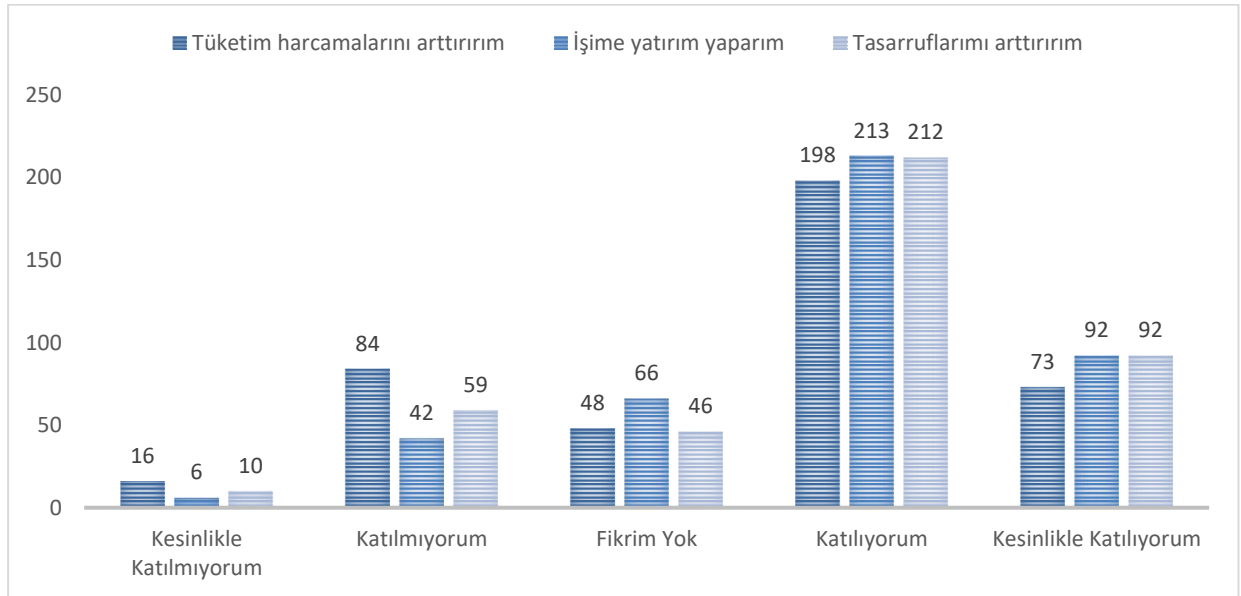
Vergi yükünün mükelleflerin yaş düzeylerine göre dağılımı yukarıdaki diyagramda verilmiştir. Diyagramda “ Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır” ifadesi (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Fikrim Yok, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde mükellefe yöneltildiği haliyle gösterilmiştir. Yatay eksen de yaş gruplarına yer verilmiştir. Bütün yaş gruplarında mükelleflerin vergi yükü konusundaki düşünceleri Katılıyorum ve Kesinlikle katılıyorum aralığında yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda vergi yükünün genellikle tüm yaş gruplarında aynı şekilde hissedildiğini ifade edebiliriz.

Tablo 4.10 Mükelleflerin Vergi Oranlarını Algılama Biçimleri

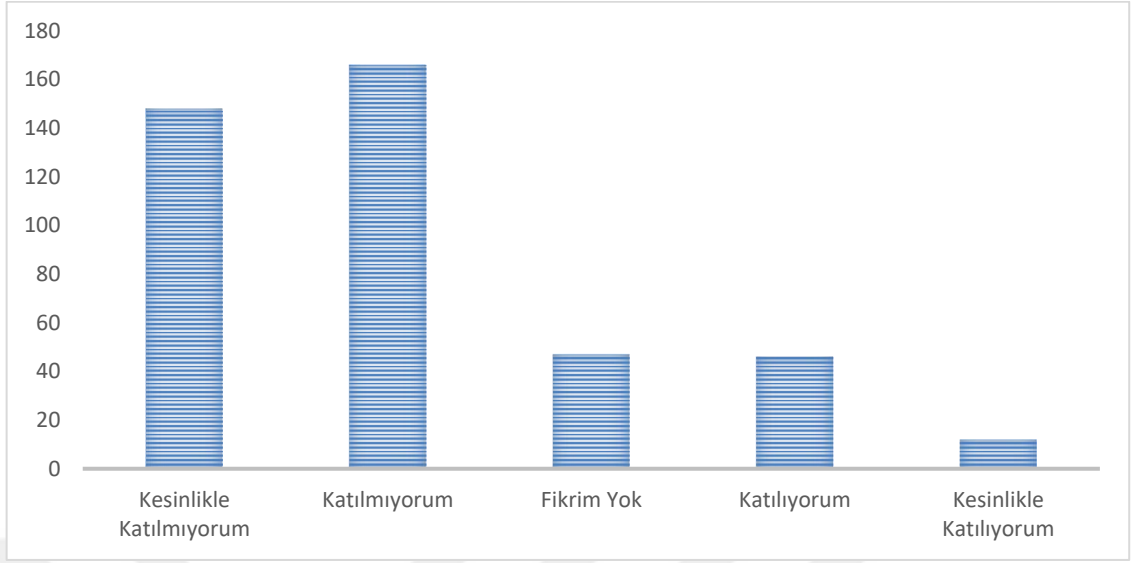
Mükelleflerin vergiye yönelik davranış biçimlerini belirleyen temel unsur vergi yükü ve vergi yükünü belirleyen vergi oranlarıdır. Vergi mükelleflerini vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarına sevk eden ana etkenin vergi oranlarındaki artış olduğunu ayrıca vergi oranlarının yüksek olmasının kayıtdışı ekonomi ve vergi gelirlerini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu ifade edebiliriz. Vergi oranlarının düşürülmesi vergi uyumunu artırması sonucunda vergi hasılatının artması, kayıt dışı ekonominin önüne geçilerek ve vergi gelirlerinin artırılması adına önemlidir.

Yukarıda Tablo 4.10’da ankete katılan mükelleflerin ‘‘Vergi oranlarının düşürülmesi vergi tabanını genişletir’’ ifadesine verdiği yanıtlar şu şekildedir; 193 kişi (%46,1) Katılıyorum, 97 kişi (%23,2) Kesinlikle katılıyorum, 27 kişi (%6,4) Katılmıyorum, 8 kişi (%1,9) Kesinlikle katılmıyorum şeklindedir. ‘‘Vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltır’’ ifadesine 177 kişi (%42,2) Katılıyorum. 111 kişi (%26,5) Kesinlikle katılıyorum, 47 kişi (%11,7) Katılmıyorum, 21 kişi (%5) Kesinlikle katılmıyorum, ‘‘Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerini azaltır’’ ifadesine ise 137 kişi (%32,7) Katılmıyorum, 79 kişi (%18,9) Kesinlikle katılmıyorum, 127 kişi (%30,3) Katılıyorum, 23 kişi (%5,5) Kesinlikle katılmaktadır.

Tablo 4.11 Vergi Oranlarının düşürülmesi ve mükellef tepkileri

Anketimize katılan mükelleflere vergi oranlarının düşürülmesi ile birlikte nasıl bir davranış sergileyeceklerini anlamak amacıyla bazı ifadeler yöneltmiştir. Yukarıda Tablo 4.11’de ifadeler ve mükelleflerin yanıtlarının dağılımına yer verilmiştir. ‘‘Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarını arttırmam’’ ifadesine 73 kişi (%23,2) Kesinlikle katılıyorum, 198 kişi (%46,1) Katılıyorum, 84 kişi (%6,4) Katılmamaktadır. ‘‘Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım’’ ifadesine katılımcılardan 213 kişi (%50,8) Katılıyorum, 92 kişi (%22) Kesinlikle katılıyorum, 42 kişi (%10) Katılmamaktadır. ‘‘Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırmam’’ ifadesine ise 212 kişi (%50,6) Katılıyorum, 92 kişi (%22) Kesinlikle katılıyorum, 59 kişi (%14,1) Katılmamaktadır.

Tablo 4. 12 Ankete katılan mükelleflerin vergi adaleti algılaması

Bireylerin vergi uyumu konusundaki kararlarında büyük etkisi olan vergi adaleti kavramı kişiden kişiye göre değişkenlik göstermektedir. Bu bakımdan vergi adaleti, mükelleflerin vergi yükünü algılama seviyesi, vergi kaçakçılarının nasıl cezalandırıldığı ve vergi yönetimlerinin mükelleflere davranış biçimleri ile ilişkilidir (Kitapçı, 2017: 447).

Davranışsal ekonomi açısından vergi mükellefleri vergi kaçırma davranışını açıklarken kendini başka mükelleflerle mukayese edebilmektedir. Bunun neticesinde kendilerinin ortalama bir vergi mükellefinden daha fazla vergi ödediği hissine kapılmalarıyla birlikte vergi adaletine yönelik bakış açıları zedelenebilmektedir. Bu gibi algılar mükelleflerin içsel motivasyonunu büyük ölçüde etkileyerek vergi ödeme konusundaki davranışlarını olumsuz etkileyecektir.

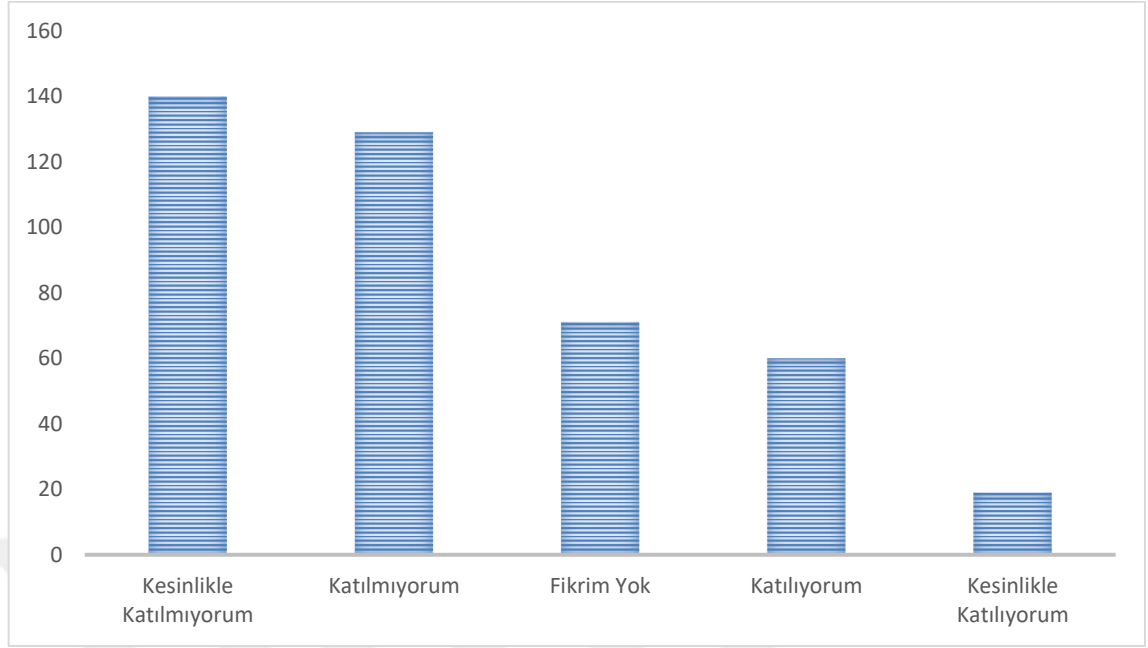
Yukarıda Tablo 4.12'ye göre anketimize katılan mükellefler 'Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır' ifadesine 166 kişi (%39,6) Katılmıyorum, 148 kişi (%35,3) Kesinlikle katılmıyorum, 46 kişi (%11) Katılıyorum, 12 kişi (%2,9) Kesinlikle katılmaktadır. Anketimize katılan mükelleflerin çoğunluğu vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünmektedir. Buna göre vergi sisteminin adaletsiz olması bulunması vergi kaçırmanın rasyonel bir davranış haline gelmesine zemin hazırlayabilecektir.

Şekil 4. 4 Mükelleflerin Kamu Hizmetlerinden Faydalanma Seviyesi

Devlet, kamu hizmetlerini finanse edebilmek için mükelleflerden vergi toplamaktadır. Mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimini değerlendirdiğimizde de katılımcıların büyük bir kısmı verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görüldüğünü ifade etmiştik. Bu çerçevede anketimize katılan mükelleflerin kamu hizmetlerinden faydalanma düzeyi mükelleflerin vergiye karşı davranışını etkileyebilecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda Şekil 4.4'te mükelleflerin "Kamu hizmetlerinden yeterince faydalanmaktayım" ifadesine verdiği yanıtlara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %45,6'sı Katılmıyorum, %28,6'sı Katılıyorum, %12,4'ü ise Kesinlikle katılmıyorum olarak gerçekleşmiştir. Anketimize katılan mükelleflerin çoğunluğunun kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığını düşünmesi mükelleflerin vergi ödeme eğilimlerini olumsuz etkileyeceğini ifade edebiliriz.

Tablo 4.13 Mükelleflerin toplanan vergilerle ilgili düşünceleri

Mükellefler vergi ödeme kararı verirken çeşitli psikolojik faktörlerin etkisinde kalmaktadır. Bu noktada mükelleflerin vergi adaletine ilişkin olumsuz algıları, toplumun neredeyse tümünde vergi kaçırıldığına dair algılar, devlete olan güvenin zedelenmesi ve mali sömürünün olduğu şeklindeki algılar vergi ödeme kararlarında bilişsel çelişkileri de ortaya çıkarmaktadır. Devlete olan güven arttıkça mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu artmaktadır. Aksi durumda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi durumlar ortaya çıkabilecektir (Kitapçı, 2016: 64-65).

. Tablo 4.13'te ankete katılan mükelleflerin "Devlet topladığı vergileri etkin bir şekilde kullanmaktadır" ifadesine verdiği yanıtlar görülmektedir. Buna göre 140 kişi (33,4) Kesinlikle katılmıyorum, 129 kişi (%30,8) Katılmıyorum, 60 kişi (%14,3) Katılıyorum, 19 kişi (%4,5) Kesinlikle katılmaktadır. Sonuçlara göre mükelleflerin toplanan vergilerin etkin kullanılmadığı kanaatinde olduğunu söyleyebiliriz.

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	27	6,4
Katılmıyorum	23	5,5

Fikrim Yok	137	32,7
Katılıyorum	140	33,4
Kesinlikle Katılıyorum	92	22,0
Toplam	419	100,0

Tablo 4.14 Ankete katılan mükelleflerin vergi affı beklentisi

Vergi aflarının vergiye karşı gösterilen davranışlarda etkisi iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Örneğin dürüst mükelleflerin doğru beyanda bulunarak zararlı çıktıklarını düşünmelerine diğer mükelleflerin ise vergi kaçırma konusunda daha cesur davranmalarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte vergi aflarına yönelik herhangi bir kanuni sınırlamama olmaması da vergilerin tahsilatını olumsuz etkileyecektir.

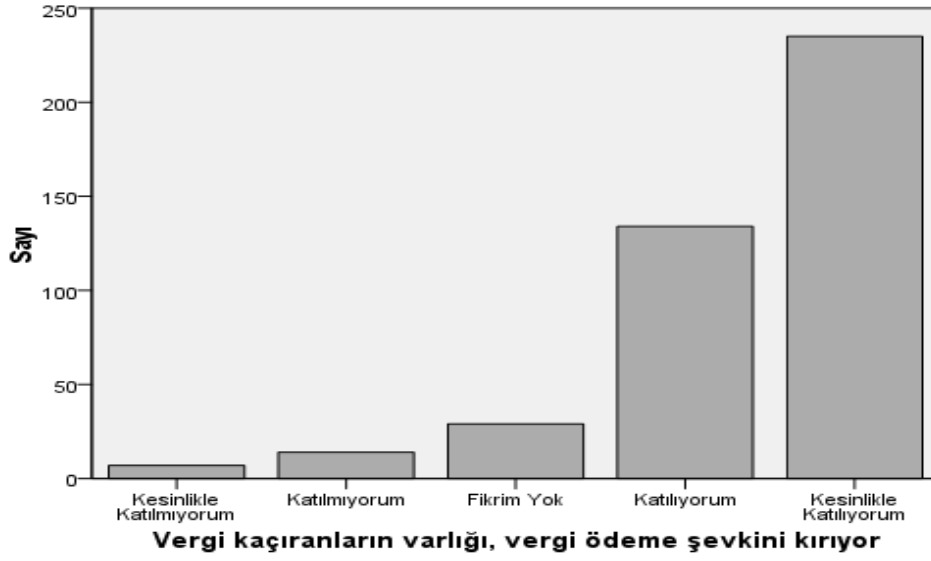
Aşağıda Tablo 4.15'te anketimize katılan mükelleflerin ‘‘Önümüzdeki iki yıl içinde vergi affı çıkacaktır ‘’ifadesine verilen yanıtlara yer verilmiştir. Tabloya göre mükelleflerin büyük bir kısmı vergi affının çıkacağına inanmaktadır. Bu durum mükelleflerin davranışlarını negatif etkileyebilir. Örneğin vergi affının çıkacağı düşüncesi vergi kaçırmaya teşvik edebilir.

Tablo 4. 15 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Afları ile ilgili düşünceleri

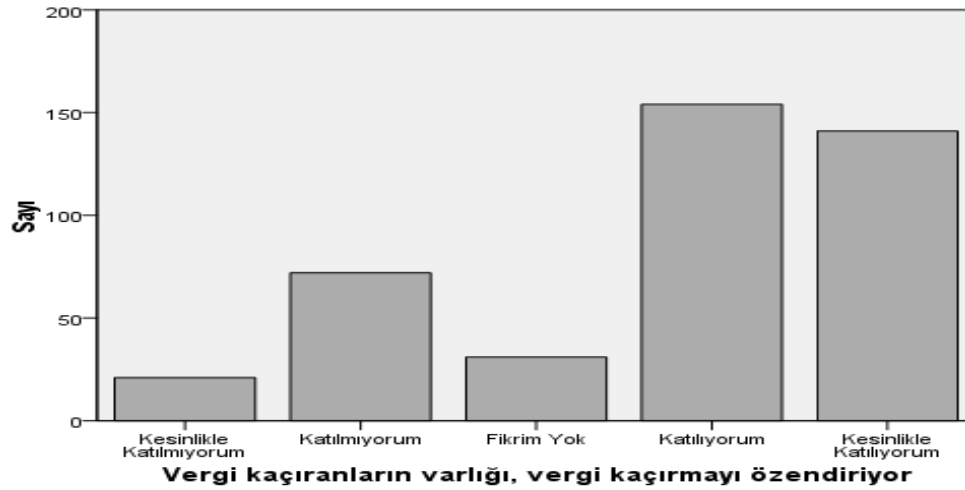
“Vergi afları dürüst mükellefi cezalandırmaktadır” ifadesine 183 kişi (%43,7) Kesinlikle katılıyorum, 125 kişi (%29,8) Katılıyorum, 50 kişi (%11,9) Katılmıyorum, 13 kişi (%3,1) Kesinlikle katılmıyorum. “Vergi affı çıkarsa aften yararlanırım” 139 kişi (%33,2) Katılıyorum, 72 kişi (%17,2) Katılmıyorum, 71 kişi (%16,9) Kesinlikle katılıyorum, 21 kişi (%5) Kesinlikle katılmıyorum. “Vergi afları devlete olan güveni azaltmaktadır” 163 kişi (%38,9) Katılıyorum, 119 kişi (%28,4) Kesinlikle katılıyorum, 51 kişi (%12,2) Katılmıyorum, 18 kişi (%4,3) Kesinlikle katılmıyorum. “Vergi afları çok yararlıdır” ifadesine ise 144 kişi (%34,4) Katılmıyorum, 110 kişi (%26,3) Kesinlikle katılmıyorum 74 kişi (%17,7) Katılıyorum, 26 kişi (%6,2) Kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Sonuç olarak mükelleflerin vergi aflarına karşı bakış açılarının çok olumlu olduğunu söyleyemeyiz.

Mükellefler için başkalarının ne yaptığı önemli olabilmektedir. Örneğin, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmediği algısı diğer mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını olumsuz etkileyebilecektir. Özellikle mükelleflerin vergi kaçırma davranışını açıklarken kendilerini mukayese ettiği (kendi başkası tutarsızlığı) durumlar gözlenmektedir. Adalet duygusunun zedelenmesi, kandırılmışlık hissi gibi durumlar vergi mükelleflerinin içsel motivasyonunu önemli ölçüde etkilemektedir (Kitapçı, 2017: 451). Aşağıda vergi kaçırmanın varlığı durumunda mükelleflere nasıl hissettiklerine yönelik bazı ifadeler yöneltilmiş ve yanıtlarına yer verilmiştir.

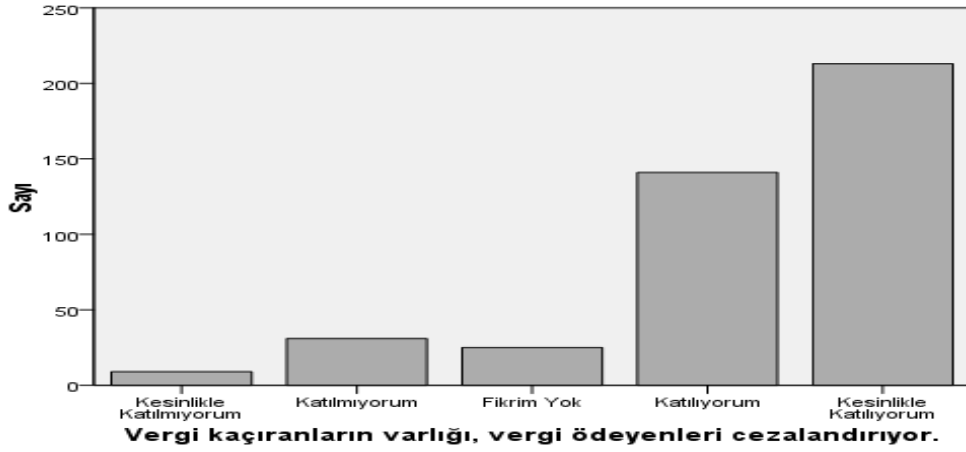
Şekil 4.5 Vergi kaçırıcıların varlığı, vergi ödeme şevkini kırıyor

Yukarıda anketimize katılan mükelleflerin vergi kaçakçılığı hakkındaki görüşlerini değerlendirebilmek amacıyla bazı şekillere yer verilmiştir. Bu çerçevede Şekil 4.5'te mükellefler " Vergi Kaçırıcıların varlığı, vergi ödeme şevkini kırıyor" ifadesine 235 kişi (%56,1) Kesinlikle katılıyorum, 134 kişi (%32) katılıyorum, 14 kişi (%3,3) Katılmıyorum, 7 kişi (%1,7) Kesinlikle katılmıyorum

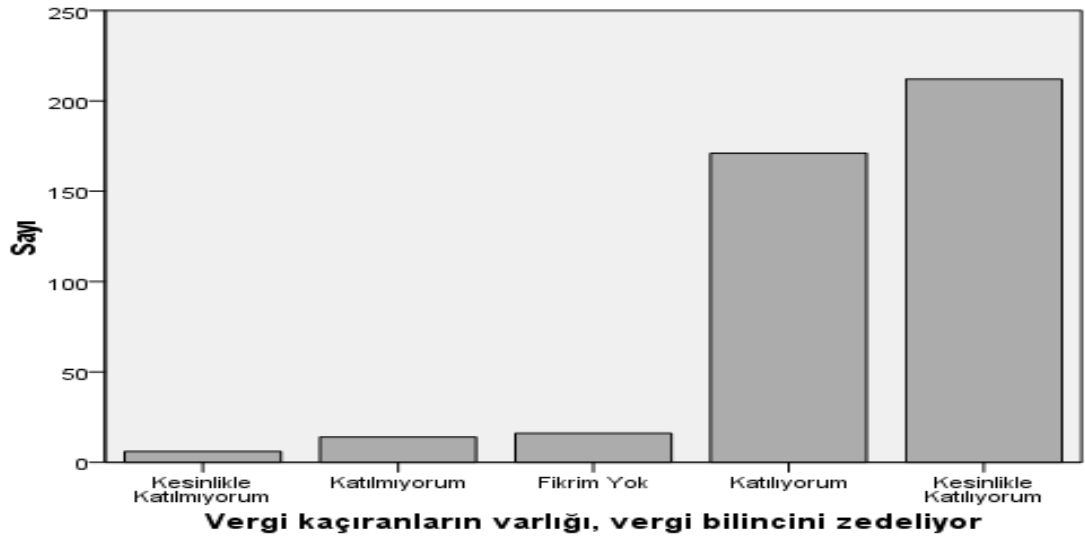

Şekil 4. 6 Vergi kaçırıcıların varlığı, vergi kaçırmayı özendiriyor.

Şekil 4.6’da “Vergi kaçırانların varlığı, vergi kaçırmayı özendiriyor” ifadesine 154 kişi (%36,8) Katılıyorum, 141 kişi (%33,7) Kesinlikle katılıyorum, 72 kişi (%17,2) Katılmıyorum, 21 kişi (%5) Kesinlikle katılmıyorum.

Şekil 4. 7 Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeyenleri cezalandırıyor.

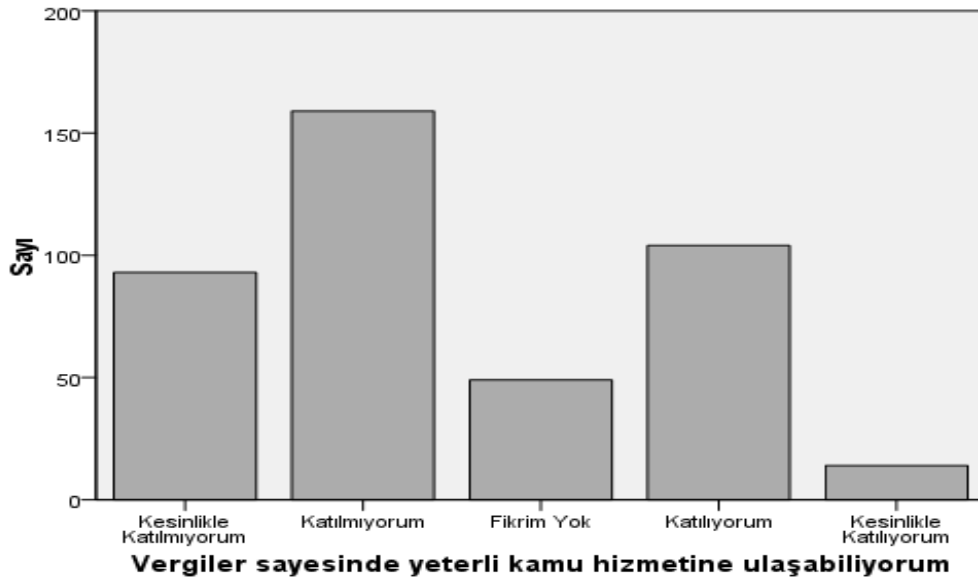

Şekil 4. 8 Vergi kaçırانların varlığı, vergi bilincini zedeliyor.

Şekil 4.7’de “Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeyenleri cezalandırıyor” ifadesine 213 kişi (%50,8) Kesinlikle Katılıyorum, 141 kişi (%33,7) Katılıyorum, 31 kişi (%7,4) Katılmıyorum, 9 kişi (%2,1) Kesinlikle Katılmıyorum. Şekil 4.9’da “Vergi kaçırانların varlığı, vergi bilincini zedeliyor” ifadesine ise 212 kişi (%50,6)

Kesinlikle katılıyorum, 171 kişi (%40,8) Katılıyorum, 14 kişi (%3,3) Katılmıyorum, 6 kişi (%1,4) Kesinlikle katılmamaktadır.

Davranışsal açıdan pozitif ya da negatif tutum ve davranış çok kolay yayılma imkanı bulmaktadır. Yukarıda yer verilen tablolar neticesinde vergi kaçırancının varlığı vergi bilincini zedelemekte, vergi ödeyenleri cezalandırmakta, vergi kaçırmayı özendirmekte ve vergi ödeme şevkini kırmaktadır. Yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler ile aksi yönde hareket eden uyumsuz mükelleflerin oluşturdukları ortamda mükellefler birbirinden etkilenebilecektir. Bu sonuçların vergilerin ödenmesi konusunda mükelleflerin vergi ödeme davranışlarının olumsuz etkilenebileceğini söyleyebiliriz.

Şekil 4. 9 “Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Devlet kamusal hizmetleri, büyük oranda mükelleflerden topladığı vergilerle finanse ettiği için kamusal hizmetler, vergilerin karşılığı olarak görülmektedir. Vergiler ile kamusal harcamalar arasındaki karşılılık esasına dayanan bu ilişki mali bağlantı olarak ifade edilmektedir (Kitapçı, 2017: 448). Bu anlamda mükelleflerinin kamusal mal ve hizmetlerden fayda elde etme ile vergi verme davranışı arasındaki ilişki kamusal mallara gönüllü katılımını artıran bir unsur olması bakımından önemlidir.

Anketimize katılan mükellefler ‘‘Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum’’ ifadesine verilen yanıtlar %37,9 oranında Katılmıyorum, %22,1 Kesinlikle Katılmıyorum, %25 Katılıyorum olarak gerçekleşmiştir. Sonuç itibariyle mükellefler açısından vergiler ile kamu hizmetleri arasındaki karşılıklılık ilişkisi çok olumlu değildir. Bu psikoloji mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını olumsuz etkileyebilecektir.

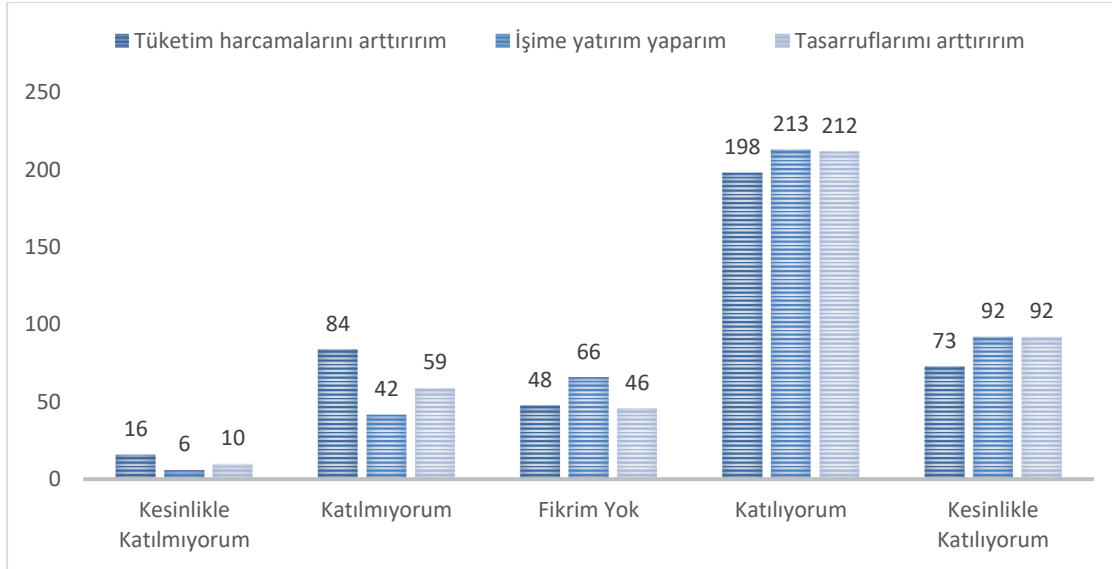

Şekil 4. 10 ‘‘Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır’’ Konusundaki düşünceleri

Vergiler mükelleflerin gelir düzeylerinde bir azalmaya neden olmakla birlikte bireylerin üzerinde negatif psikolojik bir etkiye yaratmaktadır. Yaş, cinsiyet, gelir düzeyi vb. pek çok unsur mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını etkilemektedir. Bu doğrultuda mükelleflerin bir kısmı vergiden kaçınmaya yönelirken diğer kısmı vergilerini ödemeyi tercih edebilecektir.

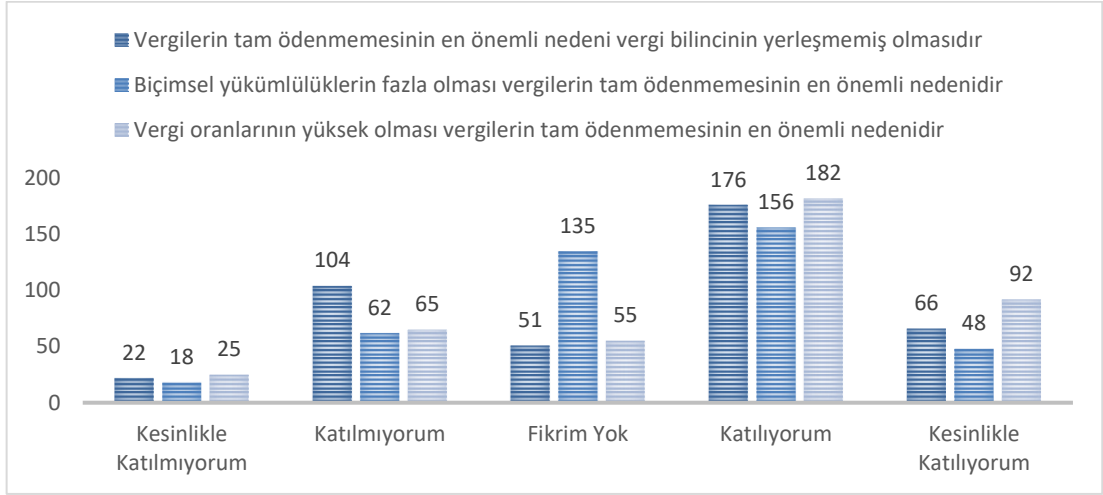
Mükelleflerin daha az vergi ödemenin rasyonel olup olmaması konusundaki görüşlerini değerlendirmek amacıyla anketimize katılan mükelleflere ‘‘Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır’’ ifadesi yöneltilmiş ve onlardan bu ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Yukarıda Şekil 4.10’da katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların dağılımına yer verilmiştir. Verilere göre; 142 kişi (%33,9) Katılıyorum, 81 kişi (%19,3)

Katılmıyorum, 75 kişi (%17,9) Kesinlikle Katılıyorum, 37 kişi (%8,8) Kesinlikle katılmamaktadır.

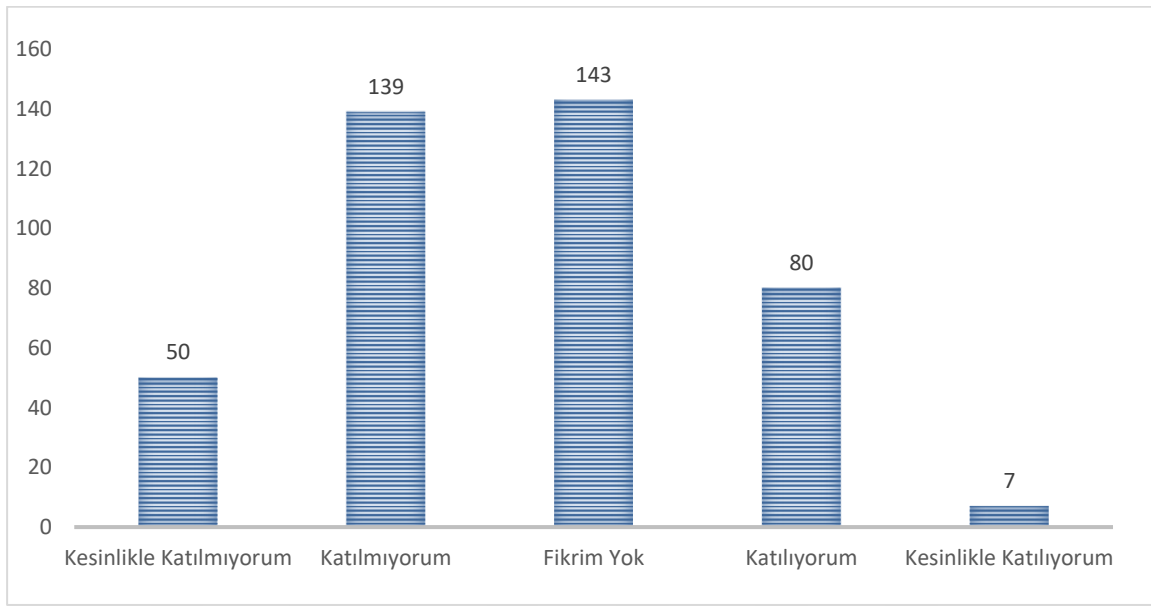
Tablo 4. 16 Vergi oranlarının düşürülmesine mükellef tepkilerinin incelenmesi

Tablo 4.16’de anketimize katılan mükelleflere vergi oranları düşürülürse ne gibi tercihlerde bulunacaklarına yönelik bazı ifadeler yöneltilmiştir. Buna göre “Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarımı arttırırım” ifadesine 198 kişi (%47,3) Katılıyorum 73 kişi (%17,4) Kesinlikle katılıyorum, 84 kişi (%20) 16 kişi (%11,5) Kesinlikle katılmıyorum.” Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım” ifadesine 213 kişi (%50,8) Katılıyorum, 92 kişi (%22) Kesinlikle katılıyorum, 42 kişi (%10) Katılmıyorum. “Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım” ifadesine ise 212 kişi (%50,6) Katılıyorum, 92 kişi (%22) Kesinlikle katılıyorum, 59 kişi (%14,1) Katılmamaktadır.

Tablo 4. 17 Mükelleflere göre vergilerin tam ödenmemesinin nedenleri

Mükelleflere vergilerin tam olarak ödenmemesinin nedenini değerlendirebilmek adına bazı ifadeler yöneltilmiştir. Yukarıda Tablo 4.17’de bu ifadeler verilen yanıtların dağılımı yer almaktadır. Buna göre “Vergilerin tam olarak ödenmemesinin nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır” ifadesine 176 kişi (%41,9) Katılıyorum, 104 kişi (%25) Katılmıyorum, 66 kişi (%15,7) Kesinlikle katılıyorum, 22 kişi (%5,2) Kesinlikle katılmamaktadır. ”Biçimsel yükümlülüklerin fazla olması vergilerin tam olarak ödenmemesinin en önemli nedenidir” ifadesine 156 kişi (%37,4) Katılıyorum, 62 kişi (14,8) Katılmıyorum, 48 kişi (%11,4) Kesinlikle katılmakta, 18 kişi (%4,3) Kesinlikle katılmamaktadır. Fikri olmayanların sayısı da dikkat çekicidir (135 kişi %32,1).”Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam olarak ödenmemesinin en önemli nedenidir” ifadesine ise 182 kişi (%43,3) Katılıyorum, 92 kişi (%21,9) Kesinlikle Katılıyorum, 65 kişi (%15,7) Katılmıyorum, 25 kişi (%6) Kesinlikle katılmamaktadır.

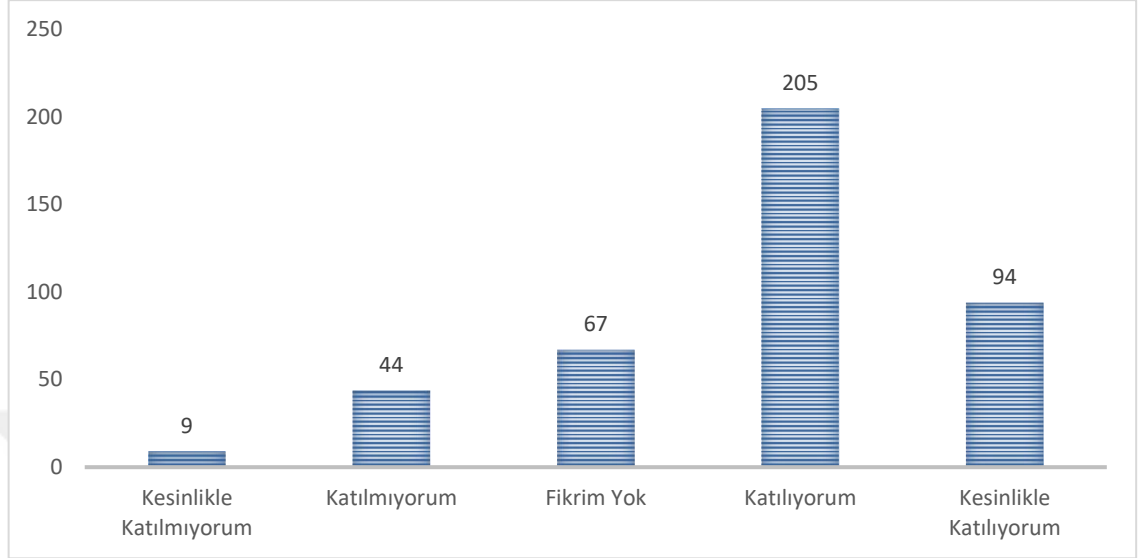

Tablo 4. 18 Mükelleflerin vergi idaresine bakışı

Vergilerin eksiksiz bir şekilde toplanması kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlerin sürekliliğinin sağlanabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle vergilerin eksiksiz, zamanında ve doğru şekilde beyan edilip ödenmesi kamu hizmetinin sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biridir. Mükellefler vergi idareleri ile birebir iletişim halindedir. Bu bakımdan mükellefler ile vergi daireleri arasındaki ilişkide mükelleflerin vergi idarelerine güven duyması, vergi idarelerine bakış açısı vergiye yönelik kararlarda da etkili olacaktır. Vergi idarelerinin mükelleflere yaklaşımının pozitif olması vergi uyumsuzluğunun olmadığı, mükelleflerin vergi kaçırmaya yönelmediği, mükelleflerin üzerine düşen sorumlulukları gereğince yerine getirdiği bir ortamın oluşmasına zemin hazırlayacaktır (Didinmez, 2018: 28). Mükelleflerin onlarla birebir iletişimde olan vergi idareleri hakkındaki görüşlerini inceleyebilmek amacıyla ‘‘Vergi idarelerinin mükelleflere yaklaşımı olumludur.’’ ifadesi yöneltmiştir. Yukarıda Tablo 4.18’de yanıtların dağılımına yer verilmiştir. Buna göre Fikrim yok seçeneğini tercih edenlerin oranı oldukça yüksektir. (%34,1) Ardından 139 kişi (%33,2) Katılmıyorum, 80 kişi (%19,1) Katılıyorum. 50 kişi (%11,9) ise kesinlikle katılmamaktadır.

Buna göre ağırlıklı olarak mükelleflerin vergi idaresine bakışının olumsuz olduğunu ifade edebiliriz. Mükellefler ile vergi idaresi arasındaki bu olumsuzluk

mükelleflerden verginin alınmasını etkilemektedir. Ayrıca bu bakış açısı vergiden kaçınma ve vergi kaçırmaya gibi durumları da tetikleyebilecektir.

Tablo 4. 19 Mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerde internet kullanımı

Mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerinde interneti kullanım oranlarını incelemek amacıyla katılımcılara “Vergi ile ilgili işlemlerimde interneti yoğun şekilde kullanırım” ifadesi yöneltilmiştir. Yukarıda Tablo 4.19’de yanıtların dağılımına yer verilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların büyük bir kısmı 205 kişi (%48,9) Katılıyorum, 84 Kişi (%22,4) Kesinlikle katılıyorum, 44 kişi (%10,5) Katılmamaktadır. Vergi ile ilgili işlem kolaylığı sağlaması bakımından internet kullanımının yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

Şekil 4. 11 Mükelleflerin vergiyi belediyelere ödeme konusundaki tercihleri

Anketimize katılan mükelleflere ‘‘ Vergiyi belediyelere ödemek isterim’’ ifadesi yöneltmiştir. Yukarıdaki şekilde katılımcıların verdiği yanıtların dağılımına yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %28,6’sı Katılmıyorum, %24,3’ü Katılıyorum, %23,4 Fikrim yok, %16,2 Kesinlikle Katılmıyorum, %7,4’ü ise Kesinlikle katılmaktadır.

Çapraz Tablolar

Çapraz tablo başlığı altında mükelleflerin demografik özelliklerinden yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, durumuna göre farklı anket soruları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla analiz yapılacaktır. Bu amaçla ki-kare testi uygulanmıştır.

Sosyal bilimlerde yapılan bilimsel çalışmalarda sıklıkla tercih edilen ki-kare analizi iki değişkenin bağımsız olup olmadığını ölçmek için kullanılmaktadır. Bu çerçevede iki değişkenin birbirinden bağımsız olması aralarında bir ilişki bulunmadığı anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile ki-kare testi bir çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmakta, %5 anlamlılık seviyesinde Null Hipotezine göre değişkenler arasında ilişki yoktur varsayımına dayanmakta ve bu test edilmektedir. Bulunan Pearson ki-kare değeri (p katsayısı) %5’den küçükse, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı (Null hipotezinin kabulü), % 5’den büyükse yokluğu (Null hipotezinin reddi) söz konusudur (Çiçek, 2006: 129).

Pearson Ki-Kare Değeri 23,614			Vergi kutsal bir ödevdir				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi 0,098281			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	9	16	10	40	14
		%	10,11%	17,98%	11,24%	44,94%	15,73%
	30-40	Sayı	12	18	7	52	20
		%	11,01%	16,51%	6,42%	47,71%	18,35%
	40-50	Sayı	12	21	6	53	22
		%	10,53%	18,42%	5,26%	46,49%	19,30%
	50-60	Sayı	4	10	1	28	25
		%	5,88%	14,71%	1,47%	41,18%	36,76%
	60 ve üzeri	Sayı	5	5	0	16	13
		%	12,82%	12,82%	0,00%	41,03%	33,33%
Toplam		Sayı	42	70	24	189	94

Tablo 4.20 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi kutsal bir ödevdir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Yaş grupları ile mükelleflerin vergi tanımlama durumları arasında bağımlılık olup olmadığını test etmek amacıyla hipotez oluşturulmuştur. Hipotezimiz;

H0: Yaş grupları ile verginin kutsal bir ödev olarak görülmesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile verginin kutsal bir ödev olarak görülmesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.20’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,098281$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H0 kabul ve H1 reddedilmiştir. Buna göre yaş grupları ile mükelleflerin vergiyi kutsal bir ödev olarak görme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Pearson Ki-Kare Değeri		17,039	Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi		0,383078	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	7	10	4	53	15
		%	7,87%	11,24%	4,49%	59,55%	16,85%
	30-40	Sayı	8	20	5	52	24
		%	7,34%	18,35%	4,59%	47,71%	22,02%
	40-50	Sayı	8	22	2	64	18
		%	7,02%	19,30%	1,75%	56,14%	15,79%
	50-60	Sayı	3	6	3	38	18
		%	4,41%	8,82%	4,41%	55,88%	26,47%
	60 ve üzeri	Sayı	1	9	0	18	11
		%	2,56%	23,08%	0,00%	46,15%	28,21%
	Toplam	Sayı	27	67	14	225	86

Tablo 4. 21 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile verginin devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile verginin devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.21’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,383078$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H0 kabul ve H1 reddedilmiştir. Buna göre yaş grupları ile mükelleflerin vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Pearson Ki-Kare Değeri 65,669			Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yükür				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi 0,00001			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	4	20	22	34	9
		%	4,49%	22,47%	24,72%	38,20%	10,11%
	30-40	Sayı	5	42	9	38	15
		%	4,59%	38,53%	8,26%	34,86%	13,76%
	40-50	Sayı	13	37	6	47	11
		%	11,40%	32,46%	5,26%	41,23%	9,65%
	50-60	Sayı	13	38	1	13	3
		%	19,12%	55,88%	1,47%	19,12%	4,41%
	60 ve üzeri	Sayı	5	15	2	15	2
		%	12,82%	38,46%	5,13%	38,46%	5,13%
	Toplam	Sayı	40	152	40	147	40

Tablo 4. 22 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yükür’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile verginin mükellefler ve ticaret üzerinde bir yük olarak görölmesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile verginin mükellefler ve ticaret üzerinde bir yük olarak görölmesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.22’de yer alan katsayı değerklerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre yaş grupları ile verginin mükellefler ve ticaret üzerinde bir yük olarak görölmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri 65,242			Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkendir				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi 0,00001			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	8	20	18	28	15
		%	8,99%	22,47%	20,22%	31,46%	16,85%
	30-40	Sayı	11	40	12	33	13
		%	10,09%	36,70%	11,01%	30,28%	11,93%
	40-50	Sayı	7	48	10	35	14
		%	6,14%	42,11%	8,77%	30,70%	12,28%
	50-60	Sayı	14	44	2	8	0
		%	20,59%	64,71%	2,94%	11,76%	0,00%
	60 ve üzeri	Sayı	8	17	2	12	0
		%	20,51%	43,59%	5,13%	30,77%	0,00%
	Toplam	Sayı	48	169	44	116	42

Tablo3. 23 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkendir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile verginin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak görölmesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile verginin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak görülmesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.23'te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre yaş grupları ile verginin Yaş grupları ile verginin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak görülmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri 35,509			Vergi zorunlu bir ödemedir				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi 0,003383			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	9	6	12	46	16
		%	10,11%	6,74%	13,48%	51,69%	17,98%
	30-40	Sayı	6	20	6	46	31
		%	5,50%	18,35%	5,50%	42,20%	28,44%
	40-50	Sayı	5	16	2	67	24
		%	4,39%	14,04%	1,75%	58,77%	21,05%
	50-60	Sayı	4	5	0	39	20
		%	5,88%	7,35%	0,00%	57,35%	29,41%
	60 ve üzeri	Sayı	2	7	2	18	10
		%	5,13%	17,95%	5,13%	46,15%	25,64%
Toplam		Sayı	26	54	22	216	101

Tablo 4. 24 Yaş gruplarına göre “ Vergi zorunlu bir ödemedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile verginin zorunlu bir ödeme olarak görülmesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile verginin zorunlu bir ödeme olarak görülmesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.24'te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,003383$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre yaş grupları ile verginin zorunlu bir ödeme olarak görülmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarını arttırırım				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	5	10	15	43	16
		%	5,62%	11,24%	16,85%	48,31%	17,98%
	30-40	Sayı	5	18	18	47	21
		%	4,59%	16,51%	16,51%	43,12%	19,27%
	40-50	Sayı	1	23	4	62	24
		%	0,88%	20,18%	3,51%	54,39%	21,05%
	50-60	Sayı	3	20	10	28	7
		%	4,41%	29,41%	14,71%	41,18%	10,29%
	60 ve üzeri	Sayı	2	13	1	18	5
		%	5,13%	33,33%	2,56%	46,15%	12,82%
Toplam			16	84	48	198	73

Tablo 4. 25 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarını arttırırım’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık vardır

Yapılan test sonucunda Tablo 4.25’te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,004931$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	2	4	14	48	21
		%	2,25%	4,49%	15,73%	53,93%	23,60%
	30-40	Sayı	1	13	14	52	29
		%	0,92%	11,93%	12,84%	47,71%	26,61%
	40-50	Sayı	1	14	13	61	25
		%	0,88%	12,28%	11,40%	53,51%	21,93%
	50-60	Sayı	1	8	15	32	12
		%	1,47%	11,76%	22,06%	47,06%	17,65%
	60 ve üzeri	Sayı	1	3	10	20	5
		%	2,56%	7,69%	25,64%	51,28%	12,82%
Toplam			6	42	66	213	92

Tablo 4. 26 Yaş gruplarına göre ‘‘ Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapıp yapılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.26’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,497291$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H_0 kabul ve H_1 reddedilmiştir. Buna göre yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri 23,589			Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi 0,098873			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yaş Aralığı	20-30	Sayı	2	6	11	46	24
		%	2,25%	6,74%	12,36%	51,69%	26,97%
	30-40	Sayı	6	17	17	43	26
		%	5,50%	15,60%	15,60%	39,45%	23,85%
	40-50	Sayı	1	18	7	62	26
		%	0,88%	15,79%	6,14%	54,39%	22,81%
	50-60	Sayı	1	11	7	38	11
		%	1,47%	16,18%	10,29%	55,88%	16,18%
	60 ve üzeri	Sayı	0	7	4	23	5
		%	0,00%	17,95%	10,26%	58,97%	12,82%
	Toplam	Sayı	10	59	46	212	92

Tablo 4. 27 Yaş gruplarına göre “ Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H_0 : Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H_1 : Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.27’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,098873$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H_0 kabul ve H_1 reddedilmiştir. Buna göre yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			59,899				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,00001				
			Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	2	1	4	0
		%	0,00%	28,57%	14,29%	57,14%	0,00%
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	15	27	19	13	1
		%	20,00%	36,00%	25,33%	17,33%	1,33%
	Önlisans	Sayı	9	12	7	5	2
		%	25,71%	34,29%	20,00%	14,29%	5,71%
	Lisans	Sayı	55	67	5	13	4
		%	38,19%	46,53%	3,47%	9,03%	2,78%
	Yüksek lisans/Doktora	Sayı	69	58	15	11	5
		%	43,67%	36,71%	9,49%	6,96%	3,16%
Toplam		Sayı	148	166	47	46	12

Tablo 4. 28 Eğitim Durumuna göre ‘‘Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Eğitim durumları ile uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Eğitim durumları ile uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.28’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre eğitim durumları ile uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			20,967				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,179783				
			Vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	0	2	4	1
		%	0,00%	0,00%	28,57%	57,14%	14,29%
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	4	11	13	35	12
		%	5,33%	14,67%	17,33%	46,67%	16,00%
	Önlisans	Sayı	0	7	8	15	5
		%	0,00%	20,00%	22,86%	42,86%	14,29%
	Lisans	Sayı	8	36	15	61	24
		%	5,56%	25,00%	10,42%	42,36%	16,67%
	Yüksek lisans/Doktora	Sayı	10	50	13	61	24
		%	6,33%	31,65%	8,23%	38,61%	15,19%
Toplam		Sayı	22	104	51	176	66

Tablo 4. 29 Eğitim durumuna göre ‘‘ Vergilerin tam ödenmemesinin nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Eğitim durumları ile vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeninin vergi bilincinin yerleşip yerleşmemiş olması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Eğitim durumları ile vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeninin vergi bilincinin yerleşip yerleşmemiş olması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.29’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,179783$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H_0 kabul ve H_1 reddedilmiştir. Buna göre vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeninin vergi bilincinin yerleşip yerleşmemiş olması ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Bıçimsel yükümlülüklerin fazla olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum				
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	0	3	4	0
		%	0,00%	0,00%	42,86%	57,14%	0,00%
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	0	10	41	15	9
		%	0,00%	13,33%	54,67%	20,00%	12,00%
	Önlisans	Sayı	1	2	14	13	5
		%	2,86%	5,71%	40,00%	37,14%	14,29%
	Lisans	Sayı	11	27	29	62	15
		%	7,64%	18,75%	20,14%	43,06%	10,42%
	Yükseklisans/Doktora	Sayı	6	23	48	62	19
		%	3,80%	14,56%	30,38%	39,24%	12,03%
Toplam		Sayı	18	62	135	156	48

Tablo 4. 30 Eğitim durumuna göre ‘‘ Bıçimsel yükümlülüklerin fazla olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H_0 : Eğitim durumları ile bıçimsel yükümlülüklerin fazla olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması arasında bir farklılık yoktur.

H_1 : Eğitim durumları ile bıçimsel yükümlülüklerin fazla olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.30’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,000569$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H_0 red ve H_1 kabul edilmiştir. Buna göre bıçimsel yükümlülüklerin fazla olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			45,38	Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,000121	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	1	0	6	0	
		%	0,00%	14,29%	0,00%	85,71%	0,00%	
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	11	12	16	22	14	
		%	14,67%	16,00%	21,33%	29,33%	18,67%	
	Önlisans	Sayı	1	0	10	17	7	
		%	2,86%	0,00%	28,57%	48,57%	20,00%	
	Lisans	Sayı	9	21	11	66	37	
		%	6,25%	14,58%	7,64%	45,83%	25,69%	
	Yükseklisans/Doktora	Sayı	4	31	18	71	34	
		%	2,53%	19,62%	11,39%	44,94%	21,52%	
Toplam			Sayı	25	65	55	182	92

Tablo 4. 31 Eğitim durumuna göre ‘‘ Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Eğitim durumları ile vergi oranlarının yüksek olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Eğitim durumları ile vergi oranlarının yüksek olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.31’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,000121$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre vergi oranlarının yüksek olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			17,552	Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,350775	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	0	0	7	0	
		%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	0,00%	
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	1	11	16	32	15	
		%	1,33%	14,67%	21,33%	42,67%	20,00%	
	Önlisans	Sayı	0	4	4	19	8	
		%	0,00%	11,43%	11,43%	54,29%	22,86%	
	Lisans	Sayı	4	10	19	75	36	
		%	2,78%	6,94%	13,19%	52,08%	25,00%	
	Yükseklisans/Doktora	Sayı	1	17	27	80	33	
		%	0,63%	10,76%	17,09%	50,63%	20,89%	
Toplam			Sayı	6	42	66	213	92

Tablo 4. 32 Eğitim durumuna göre ‘‘ Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapıp yapılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.32’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,350775$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H_0 kabul ve H_1 reddedilmiştir. Buna eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum				
			Katılmıyorum				
			Fikrim Yok				
			Katılıyorum				
			Kesinlikle Katılıyorum				
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	1	0	6	0
		%	0,00%	14,29%	0,00%	85,71%	0,00%
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	1	11	16	32	15
		%	1,33%	14,67%	21,33%	42,67%	20,00%
	Önlisans	Sayı	0	5	5	20	5
		%	0,00%	14,29%	14,29%	57,14%	14,29%
	Lisans	Sayı	7	14	11	76	36
		%	4,86%	9,72%	7,64%	52,78%	25,00%
	Yüksek lisans/Doktora	Sayı	2	28	14	78	36
		%	1,27%	17,72%	8,86%	49,37%	22,78%
Toplam		Sayı	10	59	46	212	92

Tablo 4. 33 Eğitim durumuna göre ‘‘Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H_0 : Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H_1 : Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.33’te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,050518$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H_0 kabul ve H_1 reddedilmiştir. Buna eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			22,101				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,13996				
			Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarını arttırırım				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Eğitim Durumu	İlkokul	Sayı	0	2	0	5	0
		%	0,00%	28,57%	0,00%	71,43%	0,00%
	Ortaöğretim/Lise	Sayı	3	12	11	33	16
		%	4,00%	16,00%	14,67%	44,00%	21,33%
	Önlisans	Sayı	2	6	8	17	2
		%	5,71%	17,14%	22,86%	48,57%	5,71%
	Lisans	Sayı	8	25	11	68	32
		%	5,56%	17,36%	7,64%	47,22%	22,22%
	Yükseklisans/Doktora	Sayı	3	39	18	75	23
		%	1,90%	24,68%	11,39%	47,47%	14,56%
Toplam		Sayı	16	84	48	198	73

Tablo 4. 34 Eğitim durumuna göre ‘‘Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarımı arttırırım’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.34’te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,13996$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H0 kabul ve H1 reddedilmiştir. Buna eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			2,555				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			0,634815				
			Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır				
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Cinsiyet	Erkek	Sayı	90	88	28	27	8
		%	37,34%	36,51%	11,62%	11,20%	3,32%
	Kadın	Sayı	58	78	19	19	4
		%	32,58%	43,82%	10,67%	10,67%	2,25%
	Toplam	Sayı	148	166	47	46	12

Tablo 4. 35 Cinsiyete göre ‘Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır’’ ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Mükelleflerin cinsiyeti ile uygulanmakta olan vergilerin adaletli olup olmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Mükelleflerin cinsiyeti ile uygulanmakta olan vergilerin adaletli olup olmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.35'te yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,634815$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H0 kabul ve H1 reddedilmiştir. Buna mükelleflerin cinsiyeti ile uygulanmakta olan vergilerin adaletli olup olmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimimi azaltıyorum				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Cinsiyet	Erkek	Sayı	9	43	13	120	56
		%	3,73%	17,84%	5,39%	49,79%	23,24%
	Kadın	Sayı	3	18	18	93	46
		%	1,69%	10,11%	10,11%	52,25%	25,84%
	Toplam	Sayı	12	61	31	213	102

Tablo 4. 36 Cinsiyete göre “Vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimimi azaltıyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

H0: Mükelleflerin cinsiyeti ile vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimin azaltılıp azaltılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Mükelleflerin cinsiyeti ile vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimin azaltılıp azaltılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.36'da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,056499$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p>0,05$ olduğu için, H0 kabul ve H1 reddedilmiştir. Buna mükelleflerin cinsiyeti ile vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimin azaltılıp azaltılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri			Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	4	1	1	15	72
		%	4,30%	1,08%	1,08%	16,13%	77,42%
	Katılmıyorum	Sayı	3	7	6	68	75
		%	1,89%	4,40%	3,77%	42,77%	47,17%
	Fikrim Yok	Sayı	1	3	9	20	16
		%	2,04%	6,12%	18,37%	40,82%	32,65%
	Katılıyorum	Sayı	2	17	11	41	33
		%	1,92%	16,35%	10,58%	39,42%	31,73%
	Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	2	4	1	4	3
		%	14,29%	28,57%	7,14%	28,57%	21,43%
	Toplam	Sayı	12	32	28	148	199

Tablo 4. 37 Vergi yükü ile kamusal hizmetler arasında ilişki kurulmasına yönelik dağılım

Tablo 4.37’de mükelleflerin ödedikleri vergilerin yükünü çok ağır bulup bulmamaları ile ödedikleri vergi ile devletten sağlamış oldukları hizmetler arasında doğru orantılı bir bağ kurup kurmamaları ile ne yönde ilişkisinin olduğunu araştırmak üzere oluşturulmuş çapraz analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşılabildiğinin hissedilmesi vergi yükünün normal hissedilebilmesine ve vergiye karşı oluşabilecek olumsuz tepkilerin azalmasına neden olabilmektedir.

H0: Mükelleflerin vergi yükünü ağır bulması ile vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşıp ulaşılmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Mükelleflerin vergi yükünü ağır bulması ile vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşıp ulaşılmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.37’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna mükelleflerin vergi yükünü ağır bulması ile vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşıp ulaşılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Buna göre vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşamadığını düşünenler Türkiye şartlarında ödenen verginin çok ağır olduğu fikrine kesinlikle katılanlar arasında daha ağırlıklı bulunmaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri		Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır					
P Değeri Anlamlılık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum					
Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır	Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	16	13	3	5	0
	%	43,24%	35,14%	8,11%	13,51%	0,00%	
	Katılmıyorum	Sayı	22	41	9	7	2
	%	27,16%	50,62%	11,11%	8,64%	2,47%	
	Fikrim Yok	Sayı	16	32	21	13	2
	%	19,05%	38,10%	25,00%	15,48%	2,38%	
	Katılıyorum	Sayı	50	62	9	18	3
	%	35,21%	43,66%	6,34%	12,68%	2,11%	
	Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	44	18	5	3	5
	%	58,67%	24,00%	6,67%	4,00%	6,67%	
	Toplam	Sayı	148	166	47	46	12

Tablo 4. 38 “Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır” ifadesi ile “Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır” ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi

H0: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olarak görülüp görülmemesi arasında bir farklılık yoktur.

H1: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olarak görülüp görülmemesi arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.38’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olarak görülüp görülmemesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olmasına katılanlar uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağladığı fikrine katılmamaktadır.

Pearson Ki-Kare Değeri		47,158	Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi		0,00064	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır	Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	72	60	17	18	5
		%	41,86%	34,88%	9,88%	10,47%	2,91%
	Katılmıyorum	Sayı	43	79	16	13	2
		%	28,10%	51,63%	10,46%	8,50%	1,31%
	Fikrim Yok	Sayı	11	16	11	5	2
		%	24,44%	35,56%	24,44%	11,11%	4,44%
	Katılıyorum	Sayı	10	11	1	8	1
		%	32,26%	35,48%	3,23%	25,81%	3,23%
	Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	12	0	2	2	2
		%	66,67%	0,00%	11,11%	11,11%	11,11%
Toplam		Sayı	148	166	47	46	12

Tablo 4. 39 ‘‘Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır’’ ifadesi ile ‘Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır’’ ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi

H0: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile ailesini düşünen bir babanın vergi kaçırıp kaçırması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile ailesini düşünen bir babanın vergi kaçırıp kaçırması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.39’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul

edilmiştir. Buna göre Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile ailesini düşünen bir babanın vergi kaçırıp kaçırması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır ifadesine kesinlikle katılanlar uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağladığına kesinlikle katılmayanlar arasında ağırlıklı bulunmaktadır. Davranışsal iktisat açısından daha önce de ifade edildiği gibi adaletli bulunmayan bir vergi sisteminin vergi kaçırma rasyonel bir davranış haline getirebileceğini ifade edebiliriz.

Pearson Ki-Kare Değeri		124,561	Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır				
P Değeri Anlamlılık Düzeyi		0,00001	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır	Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	6	1	2	2	1
		%	50,00%	8,33%	16,67%	16,67%	8,33%
	Katılmıyorum	Sayı	1	17	7	6	1
		%	3,13%	53,13%	21,88%	18,75%	3,13%
	Fikrim Yok	Sayı	4	6	9	8	1
		%	14,29%	21,43%	32,14%	28,57%	3,57%
	Katılıyorum	Sayı	23	84	16	23	2
		%	15,54%	56,76%	10,81%	15,54%	1,35%
	Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	114	58	13	7	7
		%	57,29%	29,15%	6,53%	3,52%	3,52%
Toplam		Sayı	148	166	47	46	12

Tablo 4. 40 ‘‘Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır’’ ifadesi ile ‘Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır’’ ifadesine verilen yanıtların çapraz tablo analizi

H0: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Türkiye şartlarında ödenen vergilerin çok ağır olup olmaması arasında bir farklılık yoktur.

H1: Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Türkiye şartlarında ödenen vergilerin çok ağır olup olmaması arasında bir farklılık vardır.

Yapılan test sonucunda Tablo 4.40’da yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,00001$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H0 red ve H1 kabul edilmiştir. Buna göre Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Türkiye şartlarında ödenen vergilerin çok ağır olup olmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Bütçeye en büyük katkıyı sağlayan vergiler, devletin mükelleflere sunmak zorunda olduğu hizmetlerin en önemli finansman kaynaklarındandır. Yasal bir yükümlülük olan vergilemenin bir tarafında mükellefler diğer tarafında ise devlet bulunmaktadır. Devlet açısından bir kamu geliri olan vergiler, mükellefler açısından refah kaybı olarak görülebileceğinden mükellefler vergileme karşısında farklı tutum ve davranışlar sergileyebilmektedir.

Vergi sisteminin başarılı olması, planlanan hedeflere ulaşılması açısından mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışların irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu noktada bireylerin her zaman rasyonel karar alan, tam bilgiye sahip olan ve yalnızca kendi çıkarlarının peşinde koşan bencil bir birey olmadığını ortaya koyan davranışsal iktisat, mükellef davranışlarının incelenmesinde sosyo-psikolojik faktörleri dikkate alarak bize daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Mükellef davranışlarının, davranışsal perspektiften gerçekçi bir şekilde incelenmesi ve vergisel düzenlemelerin yapılan incelemeler doğrultusunda yapılması vergi uygulamalarının başarılı olmasını ve planlanan hedeflere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını davranışsal iktisat perspektifinden incelemek için Türkiye genelinde öncelikli olarak iş sahibi, çalışan mükelleflere vergiye yönelik bazı ifadeler yöneltilmiştir. Çalışmanın ekinde yer verilen anket formu ile mükelleflerin yanıtları alınmış ve vergiye karşı tepkilerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumuna göre bir farklılık yaratıp yaratmadığının tespitini yapabilmek için hipotezler oluşturulmuştur.

Mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimleri ile yaşları arasında bir ilişki kurulduğunda daha yaşlı mükelleflerin vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı benzer şekilde genç mükelleflerin ise vergiyi girişimcilik ruhunu negatif etkileyen bir unsur olarak görmesi beklenebilir. Çalışmamızın sonuçları vergiyi genç mükelleflerin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak görülmesini doğrularken, yaşlı mükelleflerin vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmesini doğrulamamaktadır.

Mükelleflerin vergi yükü algısı kamu kesimi mal ve hizmetlerine ilişkin hatalı algıları bazı bilişsel yanlılık durumlarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu

bakımdan vergi yükü algısı önemlidir. Anketimize katılan mükelleflerin büyük bir kısmı Türkiye şartlarında ödenen vergiyi ağır bulmaktadır. Bununla birlikte vergi yükünün genel olarak tüm yaş gruplarında aynı şekilde hissedildiğini ifade edebiliriz.

Vergi oranlarının düşürülmesi vergi uyumunu artırması sonucunda vergi hasılatının artması, kayıt dışı ekonominin önüne geçilerek ve vergi gelirlerinin artırılması beklenebilir. Katılımcıların büyük bir kısmı 'Vergi oranlarının düşürülmesi vergi tabanını genişleteceğini 'Vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltacağını ve 'Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerini azaltmayacağını düşünmektedir.

Anketimize katılan mükelleflerin büyük bir bölümü uygulanmakta olan vergi sistemini adaletsiz bulmaktadır. Mükelleflerin bu bakış açısı mükelleflerin davranışlarını olumsuz etkileyerek vergi kaçakçılığının artmasına neden olabilir.

Devlet kamu hizmetlerinin finansmanını büyük ölçüde mükelleflerden topladı vergilerle sağlamaktadır. Bu bakımdan mükelleflerin kamu hizmetlerinden faydalanma seviyesi, vergilerin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi mükelleflerin kamu mallarına gönüllü katılımını sağlayacaktır. Ancak Katılımcıların büyük bir bölümü kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığını ve vergiler sayesinde yeterince kamu hizmetine ulaşamadığını düşünmektedir.

Mükelleflerin büyük bir kısmı devletin topladığı vergileri etkin bir şekilde kullanmadığını, düşünmektedir. Vergi ödeme kararı verirken çeşitli psikolojik faktörlerin etkisinde kalan mükellefler bu noktada mükelleflerin vergi adaletine ilişkin olumsuz algıları, toplumun neredeyse tümünde vergi kaçırıldığına dair algılar, devlete olan güvenin zedelenmesi ve mali sömürünün olduğu şeklindeki algılar vergi ödeme kararlarında bilişsel çelişkileri de ortaya çıkarmaktadır. Devlete olan güven arttıkça mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu artmaktadır. Aksi durumda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi durumlar ortaya çıkabilecektir.

Anketimize katılan mükelleflerin çoğunluğu önümüzdeki iki yıl içerisinde vergi affı çıkacağını düşünmektedir. Böyle bir beklenti içinde olan mükellefler vergi affı çıkacağını düşündüğü için vergi kaçırma meyledebilecektir. Ayrıca mükelleflerin büyük bir kısmı vergi aflarını dürüst mükellefleri cezalandırdığını düşünmektedir. Bu

bakış açısı mükelleflerin vergi ödeme konusundaki içsel motivasyonunu olumsuz etkileyebilecektir.

Mükellef ile devlet arasındaki ilişkide vergi idarelerinin rolü büyüktür. Bu bakımdan vergi idarelerinin mükellefe yaklaşımı, hizmet sunumu mükellef psikolojisini etkileyecektir. Anketimizin sonucuna göre mükelleflerin büyük bir bölümü vergi idarelerinin mükelleflere yaklaşımını olumlu bulmamaktadır.

Mükellefler kendini çevresindekilerle kıyaslama eğiliminde olabilmektedir. Yani herhangi bir mükellefin vergi ödeyip ödememesi başka bir mükellefi etkileyebilir. Katılımcıların büyük bir kısmı Vergi kaçırانların varlığının vergi ödeme şevkini kırdığını, vergi kaçırmayı özendirdiğini, vergi ödeyenleri cezalandırdığını ve vergi bilincini zedelediğini düşünmektedir.

Gerçekleştirilen analizler aracılığıyla çeşitli hipotezler sınanmıştır. Elde edilen başlıca sonuçlar şunlardır: a) Yaş grupları ile mükelleflerin vergi tanımlama durumları arasında bağımlılık olup olmadığını test etmek amacıyla hipotez oluşturulmuştur. Oluşturulan hipotezler neticesinde; yaş grupları ile mükelleflerin vergiyi kutsal bir ödev olarak görme durumları ile mükelleflerin vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görme durumları arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunmamıştır. Ancak yaş grupları ile verginin mükellefler ve ticaret üzerinde bir yük olarak görülmesi arasında ve verginin girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak görülmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca yaş grupları ile verginin zorunlu bir ödeme olarak görülmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. b) Yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş, yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Benzer şekilde yaş grupları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. c) Eğitim durumları ile uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ancak eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Biçimsel yükümlülüklerin fazla olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması ile eğitim durumları

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Vergi oranlarının yüksek olmasının vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni olup olmaması ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse işe yatırım yapılıp yapılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tasarrufların arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Eğitim durumları ile vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarının arttırılıp arttırılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. d) Mükelleflerin cinsiyeti ile uygulanmakta olan vergilerin adaletli olup olmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Benzer şekilde mükelleflerin cinsiyeti ile vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimin azaltılıp azaltılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. e) Mükelleflerin vergi yükünü ağır bulması ile vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşıp ulaşılmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. f) Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olarak görülüp görülmemesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. g) Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile ailesini düşünen bir babanın vergi kaçırıp kaçırması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ı) Uygulanmakta olan vergilerin adaleti sağlayıp sağlamaması ile Türkiye şartlarında ödenen vergilerin çok ağır olup olmaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdere, Ç., & Büyükboyacı, M. (2015). *Davranışsal İktisat Ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı. İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* içinde (105-137). Ankara: İmge Kitapevi.

AKDOĞAN, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2005.

Akkuş, Ç. (2018). Turistik Satın Alma Karar Sürecinde Bedava Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma . *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* , 15 (2) , 386-403 .

Akmaz, K.& Akyol, Ö.B (2007).''Vergiye karşı gösterilen tepkilerin sonuçları'' <https://vergiraporu.com.tr/ReadArticle.aspx?Id=36c2eaa8-6310-408b-89cb-5217fa269aab#> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

Aktan, C. C. & Yavuzaslan, K., (2020), Davranışsal İktisat:Bireylerin İktisadi Karar Ve Tercihlerinde Zihinsel, Duygusal Ve Psikolojik Faktörlerin Analizi, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (2): 100-120.

Aktan, C. C. (2018). Yeni İktisat Okulları Ve İktisadi Düşünce. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, Coşkun Can. (2012). Vergi Psikolojisinin Temelleri Ve Vergi Ahlakı. *Çimento İşveren Dergisi*.

Alm, J. ve Torgler, B. (2006). "Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe" , *Journal of Economic Psychology*, No: 24, 224-246 Yıl: 2006.

Amir, O., Ariely, D., Cooke, A., Dunning, D., Epley, N., Gneezy, U., ... Silva, J. (2005). *Psychology, Behavioral Economics, And Public Policy*. Marketing Letters, 16(3-4), 443-454.

Arıman, Y. & M. Tunçer (2021), "Türkiye’de Mükelleflerin Kamu Harcamalarına ve Bu Harcamalar İçin Vergi Ödenmesine Yönelik Tercihleri", *Sosyoekonomi*, 29(48), 293-322.

Ariely, Dan (2015), *Akıldışı Ama Öngörülebilir, Kararlarınızı Biçimlendiren Gizli Kuvvetler*, Çevirenler: Asiye Hekimoğlu Gül, Filiz Şar, Optimist Yayın No: 200, Konu: İş- Yönetim, Yayına Hazırlayan: Zülfü Dicleli, Baskı ve cilt: Tor Ofset, İstanbul.

Arkes, H. R., & Blumer, C. (1985), The Psychology Of Sunk Costs. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 35, 124-140.

Aslan, M. & Şentürk, A. G. (2012). Katma Değer Vergisi Kanunu’nun Ruhı: İndirim Müessesesi ve Verginin Yansıması. *Lebib Yalkın* (104), 136-138.

Aşkın, Y.E (2019). ,“ *Mükelleflerin Vergiye Bakışının Değerlendirilmesi Ve Bir Uygulama Örneği*.Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydoğan, S. D. (2017). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergiye karşı davranışları etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 14-22.

Aydoğdu, C. (2014). Yükümlü psikolojisi açısından vergilendirme ve bir uygulama örneği (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).

Ayyıldız, Y., Vural, T., ve Demirli, Y. (2014). Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler: Bolu İli Alan Çalışması. (Birinci Baskı). Bolu: *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları*.

Bakırcı F., Sarıkaya M. ve Bayraktar A., (2021), Bireysel Kararların Davranışsal İktisat Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4): Sayfa: 1223-1244.

Baloğlu, D. (2011), “Rasyonelite Ve Ekonomik Sosyoloji” *Sosyoloji Konferansları*.

Banerjee, A. V. (1992). A simple model of herd behavior. *The quarterly journal of economics*, 107(3), 797-817.

Boadway, Robin and Marceau, Nicolas and Mongrain, Steeve, Redistributive Taxation Under Ethical Behaviour (February 2006). *Cirpee Working Paper No. 06-04*.

Buğra, A. (2015). İktisatçılar Ve İnsanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulutay T. (1982), Rasyonelite Ve Belirsizlik Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Vol.37, No.3, S.25-26.

Camerer, Colin F. & George Loewenstein. “Behavioral Economics: Past, Present, Future”, *California Institute Of Technology, Division Of Humanities And Social Sciences*. 2002, 1-61.

Can, Y.(2012). “İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat” *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi* Cilt 4, No 2, 2012 Issn: 2146-0817:91-98.

Cengiz, S. & Tekin, B. (2020). Kendine Aşırı Güven Ve Kayıptan Kaçınma Önyargıları Yatırım Kararlarında Önemli Bir Faktör Mü? . *Global Journal of Economics and Business Studies* , 9 (17) , 38-54 .

Congdon, W. J., Kling, J. R., & Mullainathan, S. (2011). Policy And Choice: Public Finance Through The Lens Of Behavioral Economics. *Brookings Institution Press*.

Coşkun Can Aktan., “Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa”, *Çimento İşveren Dergisi*, Kasım. 2007.

Çataloluk, C. (2008). “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20, 213–228.

Çekiç, S. (2016). Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici Tercihine Etkisi: Bartın Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Bartın.

Çetin, Güneş (2010). “Mükellef Hakları Ve Vergiye Gönüllü Uyum”. Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Çiçek, Halit & Karakaş, Mehmet & Yıldız, Abdunnur. (2008). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi Bir Alan Araştırması, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Çiçek, Halit (2006); “Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiçek, Halit (2006); “Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Çalışması),” İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın No: 65, ss. 21-182.

Çiçek, S. , Çiçek, H. G. & Şahin-ipek, E. A. (2019). Vergiye Uyum Sürecinde Davranışsal Yaklaşım: Mükellef Davranışları ve Tipolojileri . *Sosyoekonomi* , 27 (39) , 223-244 .

Çiçek, Serdar & Sabbağ, Jale. (2016). Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği. *Sosyoekonomi*. 24. 10.17233/se.13784.

Çoban, H. (2004). Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Demir, M. (2009). “Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler”, *Akademik Bakış Dergisi*, 18(10), 1-10.

Demir, Ö. (2013). *Akl Ve Çıkar Davranışsal İktisat Açısından Rasyonel Olmanın Rasyonelliği*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Didinmez, İ. (2018)’’ *Davranışsal İktisat Perspektifinden Vergi Uyum Analizi*’’, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.

Ding, D., Charoenwong, C. Ve Seetoh, R. (2004). Prospect Theory, Analystm Forecasts And Stock Returns. *Journal Of Multinational Financial Management*. 14 (4-5), 425-442.

Doğan, G. (2021) *Türkiye’de gönüllü vergi uyumunu etkileyen faktörler* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın

Doğan, G. (2021). *Türkiye’de gönüllü vergi uyumunu etkileyen faktörler* (Master's thesis, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Döm, S. (2003), *Yatırımcı Psikolojisi*, İstanbul: Değişim Yayınları.

DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001, s.33, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_KayitdisiEkonomioik614.pdf. (Erişim tarihi: 12.09.2021)

Duman Kurt, S. (2011). *Davranışsal Ekonomi Yaklaşımlarının Tüketici Karar Verme Tarzları İle Açıklanması Ve Bir Uygulama*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L., & Ruben, E. (2015). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar İçinde*. E. Ruben, & D. Dumludağ İçinde, İktisat Ve Psikoloji. Ankara: İmge Kitap Evi.

Durusoy, S. (2008). İktisat Biliminin Yeri Ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*.

Duyar, M. S. (2018). “Batık Maliyet Yanılgısı Nasıl Aptalca Davranmanıza Sebep Oluyor?”.<https://www.kisiselgelisim.com/batik-maliyet-yanilgisi-beyin-nasil-aptalca-davranmaniza-sebep-oluyor/> (Erişim tarihi: 09.02.2021).

Edizdoğan, Nihat ve Gümüş, Erhan (2013). “Vergi Afları Ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”. *Maliye Dergisi*, 164, Ankara.

Eker, A., Bülbül D. (2013). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitap Evi.

Ergör, Z. B. (2017). Yatırımcı Davranışları Ve Karar Vermede Çerçeveleme Etkisi: Türkiye’de Yaşayan Karar Vericiler Üzerine Bir Çalışma . *Bankacılık Ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi* , 2 (11) , 8-20 .

Erman, S. (2019). *Davranışsal İktisat Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Çevre Dostu Tüketim Örneği*,Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı.

Gemmell, Norman, Oliver Morrissey, Abuzer Pinar :”Tax Perceptions and the Demand for Public Expenditure: Evidence from U.K. Micro-Data”, *European Journal of Political Economy*, V:19, 2003, p.793–816.

Gencil, U. & Kuru, E. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi . *Yönetim Bilimleri Dergisi* , 10 (20) , 29-60.

Gilboa, I. Ve Gilboa-Schechtman, E. (2001). *Mental Accounting And The Absentminded Driver*.

Gök, A. (2014).” Vergi Direncinin Gelişimi” . *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 22 (1) , 143-163 .

Gökçe, C. (2006) *Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Cennetleriyle Mücadele, Kıyı Bankacılığı ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi.

Gürçam Ö.S. & Moç T. (2019), *Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Iğdır Üniversitesi İktisat Ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, BMIJ, (2019), 7(4): 1405-1426.

Hammond JS, Keeney RL, Raiffa H. The Hidden Traps In Decision Making. *Harv Bus Rev*. 1998 Sep-Oct;76(5):47-8, 50, 52 Passim. PMID: 10185432.

HASSELDINE, J. ve HITE, P.A. (2003). Framing, Gender and Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*, 24:517–533.

Hattwick, R. E. (1989), “Behavioral Economics: An Overview”, *Journal Of Business And Psychology*, 4 (2), 141-154.

Hayta, A. B. (2014). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar . *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 183 (183) , 329-352 .

Heracleous, L. T. (1994). Rational Decision Making: Myth Or Reality?. *Management Development Review*.

James, Simon and Alley, Clinton (2002): *Tax compliance, self-assessment and tax administration*. Published in: *Journal of Finance and Management in Public Services* , Vol. 2, No. 2 (2002): pp. 27-42

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.

Kahneman, D., Tversky, A. (1984). Choices, Values And Frames. *American Psychologist*, 39(4), 341-350.

Kahneman, Daniel, Jack L. Knetsch, And Richard H. Thaler. 1991. "Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, And Status Quo Bias." *Journal Of Economic Perspectives*, 5 (1): 193-206.

Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal Ekonomik* . IJOPEC YAYIN.

Kapusuzoğlu, A. (2008). *Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü* . Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 16 (1) , 124-142 .

Karabulut, A.N. (2013) “ *Tüketicilerin algılanan risk değişkeni karşısında internetten alışveriş yapma eğilimlerinin ölçülmesi: Beklenen fayda teorisine karşı beklenti teorisi*” Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Doktora Tezi.

Karagül, M . (2018). Rasyonel Ekonomi Ve Davranış İktisadından Değerler İktisadına . *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 5 (2) , 425-440 .

Kaynar, İ. (2007). *Yükümlülerin Vergiye Yaklaşımları: Çanakkale İlinde Ticari Kazanç Elde Eden Yükümlülere Yönelik Bir Uygulama*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Kıral, E. (2018). Vergi Ahlak ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler: Çukurova Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz . *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 11 (2) , 150-167 .

Kitapcı, İ. (2017). Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı Ve Bilişsel Önyargılar. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1).

Kitapcı, İ. (2017). Vergiye Psikolojik Bir Bakış: Gelir idaresi Başkanlığı Tarafından Yayınlanan Vergi Afişlerinin Vergi Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 0(173), 438 - 465.

KİTAPCI, İ. (2016). “Bilişsel Psikolojinin Vergi Uyumuna Etkisi”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı 611, Cilt 53, 57-69.

Kitapçıoğlu, T. (2013). Baskı grupları ve demokrasi. *TBB Dergisi*, 106, 357-392.

Koc, O. E. (2019). Vergilemenin mükellefler üzerindeki psikolojik etkileri: Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma üzerine bir alan araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 10(4), 1015-1027.

Koçaslan, G., (2019). Rational Economic Decision Making: The Relevance Among The Axioms Of The Theory Of Expected Utility, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 18 (1), 535-548, Submission Date: 12-06- 2018, Acceptance Date: 22-01-2019.

Koçaslan, Gelengül (2011), ‘Risk Altında Karar Almada Neoklasik Ve Alternatif Yaklaşımlar: Kayıplar Alanında Risk Tavrılarına İlişkin Davranışsal Bir Araştırma” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Korobkin, Russell B. and Ulen, Thomas S., Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics. *California Law Review*, Vol. 88, 2000, U Illinois Law & Economics Research Paper No. 00-01.

Küçüksucu, M., Konya, S. Ve Karaçor, Z. (2017). *Davranışsal İktisat Ekseninde İktisatta Psikolojik Arka Plan*. 2nd International Congress On Political, Economic And Social Studies (ICPESS). International University Of Sarajevo And Sakarya University. 19-22 Mayıs 2017. Ss.253-283.

Ledyard, John O. (1994) Public Goods: A Survey of Experimental Research. Social Science Working Paper, 861. California Institute of Technology , Pasadena, CA.

LOUREIRO, J. M. S. P. (2014), Behavioral Economics And Tax Compliance, The Role Of Identifiability, Geographical Distance And Social Norms On Tax Compliance: An Experimental Study, FEP Economia E Gestao, Dissertation Proposal Master In Economics.

Mccaffery, E. J., & Baron, J. (2006). Thinking About Tax. *Psychology, Public Policy, And Law*, 12(1), 106–135.

Melek Akdoğan Gedik.(2013).*Mali Yanılsama: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Değerlendirme*, Nobel Akademik Yayıncılık.

Mola, H. (2021). Davranışsal İktisat Perspektifinden İktisadi Karar Alma Sürecinde Gizli Tuzaklar ve Dürtmeler . *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2 (1) , 20-35 .

Mullainathan, Sendhil & Schwartzstein, Joshua & Congdon, William. (2011). A Reduced-Form Approach To Behavioral Public Finance. *Annual Review Of Economics*.

Orkunoğlu-Şahin, I.F. & A.B. Yereli (2018), “Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye’de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi”, *Sosyoekonomi*, Vol. 26(35), 169-193.

Önder, M. (2012). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri*, Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı, Ankara.

Özbilen, Şevki Vergi-Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, [http://www.ekodialog.com /makaleler/vergi_enflasyon_iliskisi.html](http://www.ekodialog.com/makaleler/vergi_enflasyon_iliskisi.html).(Erişim tarihi: 29.03.2022)

Özdilek, E , Akal, M . (2020). Davranişsal Ekonomi Çerçevesinde Richard Thaler’in Görüşleri . *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* , 5 (13) , 240-250 .

Pürsünerli Çakar, E. (2013). Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası . *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 17 (2) , 1293-1314 .

Pürsünerli Çakar, E. (2013). Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası . *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 17 (2) , 1293-1314 .

Ruben, E. B. (2013). *İktisadın Unuttuğu İnsan* (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Ruben, E., & Dumludağ, D. (2015). Davranişsal İktisadın Gelişimi. *İktisat Ve Toplum Dergisi*, 58, 4-9.

Rüya, E. S. E. R., & Toıgonbaeva, D. (2011). Psikoloji Ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranişsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 287-321.

Sabankaya, M. (2019). Vergi Kaçakçılığı Ve Kayıt Dışı Ekonomi . *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 6 (4) , 160-166 .

Sağdıç, E. N. (2019). Vergi Gelirlerini Belirleyen Faktörlerin Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (60) , 155-178 .

Sandalcı, U. (2020). Vergiden Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), Sayfa No. 1033-1056.

Savaş, D.A. (2021). ‘‘Davranişsal iktisat perspektifiyle tüketici tercihi: Kültür çerçevesinde karşılaştırmalı bir inceleme’’Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.

Savaş, V.F (2012), *Küresel Finans Ve Makro İktisat*, Efil Yayınevi, Eflatun Basım Yayım. Genel Yayın No: 154, 1. Basım, Ankara.

Schmölders, Günter :*Genel Vergi Teorisi*, (Çev: Salih Turhan), İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1976.

Seçilmiş, E. & Didinmez, İ. (2016). *Vergi Reformlarının Davranişsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği* . *Bilig* , (77) , 203-332 .

Sent, E. M. (2004). Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics. *History Of Political Economy*, 36 (4), 735-760.

Slemrod, J., & Mccaffery, E. J. (2004). *Toward An Agenda For Behavioral Public Finance*. University Of Southern California Law School.

Solak, T & Akturk H.E (2021). ‘‘Davranişsal İktisatta Gizli Tuzaklar Üzerine Görgül Bir Araştırma’’ . https://www.researchgate.net/publication/350789891_Davranissal_iktisatta_gizli_tuzaklar_uzerine_gorgul_bir_arastirma. (Erişim Tarihi: 06.09.2021).

Song, Y. D., & Yarbrough, T. E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public administration review*, 442-452.

Swenson, C. W. (1988). Taxpayer behavior in response to taxation. *Journal of Accounting and Public Policy*, 7(1), 1–28.

Şen, S., & İncekara, B. (2012). İktisat Ve Psikoloji Etkileşiminde Davranışsal İktisat. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 235-244.

Şenel, Kutay (2014).”Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri Üzerine Bir Alan Çalışması“, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Şeniğne, B. (2011). *Rasyonalite Kavramına DeneySEL ve Davranışsal İktisat Bağlamında Yeni Bir Bakış Açısı: “Nöroiktisat”*, İstanbul: T.C.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslar Arası İktisat Bilim Dalı Doktora Tezi.

Tak, Ayşe Gökçe (2020), ‘ ‘Davranışsal iktisat perspektifinden Türkiye’de vergi ahlakının değerlendirilmesi’’ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi.

Taşdemir, M. (2007). Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Fayda Modelinin Yetersizlikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 307 - 318.

Taşkın, Y. (2012). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (54), 67-90.

TDK. (2021). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 17.06.2021).

Tekin, A., & Gürçam, Ö. S. (2019). Davranışsal İktisat Ve Vergi Uyumu Arasındaki İlişki Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 65-76.

Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda Ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans - Davranışsal Finans Ayrımı * Traditional Finance - Behavioral Finance Distinction In The Context Of Expected Utility And Prospect Theories. 2. 75-107.

Tekin, B. (2018). Davranışsal Kurumsal Finans Bağlamında Çipalama (Dayanak Noktası) Önyargisinin Finansal Kararlardaki Etkisi . *Muhasebe Ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 1 (2) , 101-115 .

Thaler, R. H. (2000). From Homo Economicus To Homo Sapiens. *Journal Of Economic Perspectives*, 14(1), 133-141. 10.1257/Jep.14.1.133

Thaler, R.H. (1999) *Mental Accounting Matters*. *Journal Of Behavioral Decision Making*, 12, 183.

Thaler, Ricahrd H., Cass R. Sunstein. 2013. *Dürtme*. 1. bs. İstanbul: Pegasus Yayıncılık.

Tobin, G. ve Walsh, K. (2013), “What Makes a Country a Tax Haven? An Assessment of International Standards Shows Why Ireland Is Not a Tax Haven”, *The Economic and Social Review*, 44(3), s.401-424.

Tomak, S. (2009) Girişimci Ve Hevristikleri: Kavramsal Çözümleme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 10(2), Ss. 145 – 166.

Torgler, B. (2003). *Constitutional Political Economy*, 14(2), 119–140.

Torgler, B. (2006). *The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity*. *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 61(1): 81-1.

Torgler, B. ve Schaltegger, C. A. (2006). Tax Morale: A Survey with a Special Focus on Switzerland. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 142(3), 395-425.

- Tosuner, M. Ve Demir I. C. (2007). Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1.
- Tosuner, Mehmet ve İhsan C. Demir (2008); “Ege Bölgesi’nin Vergi Ahlak Düzeyi,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt X, Sayı: 2, ss. 355-373.
- Tunca, E (2011). ‘ ‘Sosyolojik açıdan vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki tutum ve davranışları (Nevşehir ili örneği)’’. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tunçer, M. (2015). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 57 (3) .
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The Framing Of Decisions And The Psychology Of Choice. *Science*, 211(4481), 453–458.
- Uyar, T. (2019). *Havacılık Emniyet Yönetim Sistemlerinde Risk Kavramı Ve Risk Değerlendirmede Çerçeveleme Etkisine Yönelik Bir Araştırma*, Doktora Tezi. T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yanmaz, Ö. & Kadaifçi, Ç. (2020). Futbol Karşılaşmalarına Bahis Oynama Davranışının Beklenti Teorisi İle Analizi . *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* , 26 (4) , 823-830 .
- Yaraşır, S. (2013). Vergi Afları Ve Türkiye’deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası*, Sayı: 3.
- Yavuzaslan, K. (2018). Yeni İktisat Paradigmasında Bir Yöntem Olarak Deneyisel İktisat. *KAÜİİBFD*, 9(18), 641-657.
- Yayar, R , Eker Karaca, Ö . (2019). Davranışsal İktisat Bağlamında Kamu Çalışanlarının Tüketim Davranış Eğilimleri . *Akdeniz İİBF Dergisi* , 19 (1) , 1-29 .
- Yeniçeri, A. G. H. (2011). Vergi Yükümlülerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışlarının Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılması . *Istanbul Journal of Sociological Studies* , 0 (31) , 279-299 .
- Yeniçeri, H. (2004). *Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, 9. Türkiye Maliye Sempozyumu, 908-927.
- Yıldız, A. & Demir, A. (2019). Vergi Cennetleri ve Küresel Gelir Eşitsizliği. *Maliye Dergisi*, 176, 329-354.
- Yılmaz, V. Ve Canbazer, C. (2020). *Kamu Politikalarına Davranışsal Yaklaşım Ve Türkiye’ye Yansımaları*. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 31(4), 1827-1854.
- Yiğit, G (2018). Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi* – Cilt: 16, Sayı: 2.
- Yiğitbaş Bakır, Şehnaz (2017). Risk Ve Belirsizlik Altında Karar Verme Davranışı Ve Nöroekonomi, *Balkan Ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 25-38.
- Yüce, M., & Gerçek, A. (1998). Mükellefin vergiye yaklaşımını belirleyen faktörler ile ilgili ampirik bir çalışma. *Sayıştay Dergisi*, 28, 20-31.

EKLER

EK-1. Anket formu

Bu çalışma bilimsel amaçla yapılmaktadır. Doğru ya da Yanlış cevap yoktur. İşaretleyeceğiniz şıkkın sizin için en doğru olması önemlidir. Katılımcıların isimlerini bildirmelerine gerek yoktur. Sonuçlar tek tek değil gruplar halinde değerlendirilecektir.

Yaş:

Cinsiyet:

Medeni durum:

Eğitim düzeyi: 1.İlkokul () 2.Ortaokul () 3.Lise () 4.Yüksekokul () 5. 4 Yıllık

Fakülte ()

6. Yüksek lisans –Doktora ()

Aşağıdaki vergilerden hangisinin veya hangilerinin mükellefisiniz?

a)Gelir Vergisi

b)Kurumlar Vergisi

c)Diğer (Yazınız).....

SORU NO		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Vergi kutsal bir ödevdir.	()	()	()	()	()
2	Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır	()	()	()	()	()
3	Vergi mükellefler ve ticaret üzerinde bir yüküdür	()	()	()	()	()
4	Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir	()	()	()	()	()
5	Vergi zorunlu bir ödemedir.	()	()	()	()	()
6	Türkiye şartlarında ödenen vergi çok ağırdır.	()	()	()	()	()
7	Vergiye belediyelere ödemek isterim.	()	()	()	()	()
8	Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerini azaltır.	()	()	()	()	()
9	Vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltır.	()	()	()	()	()

10	Vergi oranlarının düşürülmesi vergi tabanını genişletir.	()	()	()	()	()
11	Vergi oranları düşürülürse tüketim harcamalarını arttırırım.	()	()	()	()	()
12	Vergi oranları düşürülürse işime yatırım yaparım.	()	()	()	()	()
13	Vergi oranları düşürülürse tasarruflarımı arttırırım.	()	()	()	()	()
15	Vergi oranları çok yüksek olduğu için tüketimimi azaltıyorum.	()	()	()	()	()
16	Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeme şevkini kırıyor.	()	()	()	()	()
17	Vergi kaçırانların varlığı, vergi kaçırmayı özendiriyor.	()	()	()	()	()
18	Vergi kaçırانların varlığı, vergi ödeyenleri cezalandırıyor.	()	()	()	()	()
19	Vergi kaçırانların varlığı, vergi bilincini zedeliyor.	()	()	()	()	()
20	Devlet topladığı vergileri etkin bir şekilde kullanmaktadır.	()	()	()	()	()
21	Vergiler sayesinde yeterli kamu hizmetine ulaşabiliyorum.	()	()	()	()	()
22	Vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedeni vergi bilincinin yerleşmemiş olmasıdır.	()	()	()	()	()
23	Önümüzdeki 2 yıl içinde yeni bir vergi affı çıkacaktır.	()	()	()	()	()
24	Kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmaktayım.	()	()	()	()	()
25	Uygulanmakta olan vergiler adaleti sağlamaktadır.	()	()	()	()	()
26	Biçimsel yükümlülüklerin fazla olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir.	()	()	()	()	()
27	Vergi kaçırانların yakalanma riski yüksektir.	()	()	()	()	()
28	Vergi oranlarının yüksek olması vergilerin tam ödenmemesinin en önemli nedenidir.	()	()	()	()	()
29	Vergi idarelerinin mükelleflere yaklaşımı olumludur.	()	()	()	()	()
30	Vergi afları dürüst mükellefi cezalandırmaktadır.	()	()	()	()	()
31	Vergi affı çıkarsa aftan yararlanırım.	()	()	()	()	()

32	Vergi ile ilgili işlerimde interneti yoğun şekilde kullanırım.	()	()	()	()	()
33	Vergi afları vergi devlete olan güveni azaltmaktadır.	()	()	()	()	()
34	Vergi afları çok yararlıdır.	()	()	()	()	()
35	Ailesini düşünen bir baba vergi kaçıracaktır.	()	()	()	()	()
36	Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır.	()	()	()	()	()

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yeşim Nur Kömürcü

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor..
Lisans	Kırıkkale Üniversitesi/ İİBF	2019
Lise	Ali Naili Erdem Anadolu Lisesi	2015

le.ahbv.edu.tr